

XIV. ÉVFOLYAM

1924

JULIUS

MEGJELENIK:
MINDEN-HÓ-
KÖZEPÉN.

ULT ES JOVO

ZSIDÓ-IRODALMI-MŰVÉSZETI-TÁR-
SADALMI-ÉS-KRITIKAI-FOLYOIRAT.

MEGJELENIK MINDEN HÓKÖZEPÉN ÉS SZERKESTI

DR. PATAI JOZSEF

ERKESZTŐSÉG: P. BUDAPEST — JULIUS

Megjelent! „A Biblia képekben“

Ara
250.000 korona

Külföldön: 125 c. kor. / 300 dinár / 700 lei / 200.000 osztr. kor. / 4 dollár és portó

TARTALOM.

	Oldal		Oldal
Patai József: I. A Szentföldi út: „Fejemben lesz a muzsika“. — A kon- stanzai kikötőben. — Ének és vita a ha- jón. — Péntek este a tengeren. — A száműzött herceg. — Rodostó előtt. — Héber muzsika Tel-Awiwban... ..	203	Dr. Láczer István: Zsidó lakodalom Hama- dánban	218
II. Az épülő Palesztina: A Szentföld ujjászületése. — Zsidó árvák a Kanaánhegyen. — Halálforrásból Élet- forrás. — A technikus szakács. — Zsi- dók és arabok. — Mi lett Jabneból. — A szentföldi „antiszemita“ sajtó hangja... ..	207	Dr. Vajda Zsigmondné: Tefilin	220
III. A méróni Lag Beómer-ünnep: A „Szent Oroszlán“ városában. — Rabbi Simon és az arabok. — Tánc a Tórával. — A processzió a száfedi hegyek között. — A méróni tűzoszlopok. — R. Simon menyegzője. — Hároméves „vőlegények“. — Chászidok és chálucok. — Elijahu szik- latrónusa... ..	211	Bölcs Ödön: A vágyhajó (Vers)	224
Kiss Arnold: Zsidó apa a fiához (Vers)	217	Dr. Bolgár Mózes: Felszabadulás	225
		Dr. Kohlbach Bertalan: A zsidó ház folk loreja	226
		Kiss Arnold: Fehér szegfű (A költő halála)	229
		Zsidó humor: Az elkésett hadvezér. — Színházlátogatás péntek este. — Kell-e rituális fürdő.	232
		Visszafelé a hajón... ..	233
		Patai József: Az Ember tragédiája héberül	234
		Dr. Schlesinger Sámuel főrabbi: Magyar- ország második zsidó reálgimnáziuma	235
		Dr. Málnai Mihály: Stern Ábrahám	236
		Harminc éve magvető	237
		Tollhegyről: Rabbigyűlésen voltam. — „Mai magyar költők“. — „Béke és egyetértés“	238

KRÓNIKA ÉS SZEMLE.

Dr. Klein Sámuel: Palestina-Studien	235	Halálozás: Bródy Miksa — Wirth Hermann	240
Patai József szentföldi útja	239	A korona stabilizálódott... ..	240
A háború szegedi zsidó áldozatai	239	Dr. Silberfeld Jakab: Divré sálom vaemész	240
A zsidó fiugimnázium igazgatója	240	Kösa Lajos: Tükör	240

ILLUSZTRÁCIÓK.

Tiberias (Műmelléklet)	201	Boisseau (Páris): A háború gyümölcse	223
Egy indiai zsidó villája Tel-Awiwban	207	T. Riviére (Páris): A két fájdalom	224
A telawiwi „Vaad hacirim“ (Városháza)	207	Szentföldi táj. A régi Asdód	227
Telawiwi főposta és radioállomás	207	Horovitz L.: Tisobeóv	229
A telawiwi „Bath-Gallim“ (Hullám leánya) kaszinó	208	A vonat a makkabeusok szorosában	233
Nahalál	209	A Palesztina Opera plakátja a „Zsidónő“ előadásáról	234
Rabbi Simon ben Jochái zsinagógájának romjai Mérónban	213	A tavalyi Avigdor Haméiri-Feuerstein-esték jeruzsálemi plakátja... ..	235
Gur-Arje: Egy méróni zarándok	215	Stern Ábrahám arcképe	237
Hamadáni fiatal házaspár	218	A telawiwi Ruthenberg villamosművek palotája	238
Hamadáni gyermekek lakodalma	219	Patai József galileai expressze	239
Dr. Vajda Zsigmondné arcképe... ..	221		
Roger Bloche (Páris): A gyermek	222		

A Genezárethi tó partján.

TIBERIAS.

(Ben Dov-Jerusalem-Becalél felvétele.)

Beilage des Mult és Jövő.

A Mult és Jövő 1924. évi júliusi műmelléklete.

Supplément de Mult és Jövő.

MULT ÉS JÖVŐ

* ZSIDÓ IRODALMI, MŰVÉSZETI, TÁRSADALMI ÉS KRITIKAI HAVI FOLYÓIRAT *
SZERKESZTI: DR. PATAI JÓZSEF * XIV. ÉVFOLYAM, 1924. JÚLIUS

PATAI JÓZSEF: A SZENTFÖLDI UT

„Fejemben lesz a muzsika.” — A konstanzi kikötőben. — Ének és vita a hajón. — Péntek este a tengeren. — A száműzött herceg. — Rodostó előtt. — Héber muzsika Tel-Awiwban.

Hol, mikor kezdődik az út a Szentföld felé? Ott-e, amikor szárnyára kap a lihegő gőzös és kираgad a hétköznapi zürös zsivajából, hogy hegyen-völgyön, szorosan és tengeren át ünnepi tájakra lendítse fásulásig fáradt lelkedet? Akkor-e, amikor átlépsz az emberek vágta határon, hol a hatalom féltő fegyverei őrt állanak, hogy örökké farkasszemet nézzen ember az emberrel, testvér a testvérrel? Vagy talán már ott kezdődik a mi utunk a gyermeklélek első álmaiban, amikor kibontakozik képzeletünkben a Szentváros gyönyörű képe, megváltó messiások és zsoltáros királyok büszke székhelye? Mikor ifjúi hevüléssel keresed az utakat gyom és csalán között és hallani véled a próféták hangját a sivatagban: „Egyengessétek a pusztában az ösvényt Istenünknek!” Mikor pusztuló és vajudó világok között támoanyagva új ígék után kutatsz és szomjazó szived reátalál az ősi forrásra „mert Ciónból indul a tan és az Ur ígéje Jeruzsálemből? . . .”

Az én szentföldi utazásom azon a szép tavaszi délelőttön vette kezdetét, amikor valóban azt hittem, bibliai látomás elevenedik meg előttem. Egy sudártermetű, bánatosszemű matróna keresett fel. Arcán Kelet minden szépsége, nemes fejét fehér kendő takarta szeliden, és bal kezével hajlottfejű magas diófabotra támaszkodott. Így mintázhatta a művész Ráchel ösanyánkat, aki keresi gyermekeit az efráthi uton . . . Bemutatkozott.

— „Özvegy asszony vagyok. Én is akarom látni a Szentföldet. Van egy zongorám, drága hangszer, magányos, szomorú életnek egyetlen vigasztalója, szegény boldogult anyámtól örökölttem, aki nagy áldozatokkal zenére tanított; gondoltam eladom. Ha láttam a Szentföldet, *ugyis mindig fejemben lesz a muzsika . . .*”

„Fejemben lesz a muzsika”. Így mondotta. És ezeknek a szavaknak a muzsikája nem hagyott el azóta. Reggeltől estig, sokszor éjjel is jöttek az érdeklődők, fiatalok és öregek. „Elmegyünk-e a Nebó hegyére, ahonnan Mózes halála előtt látta az Igéret földjét? Leszünk-e a Libanon csucsán? Megfürdünk-e a Holttengerben? Felkeressük-e az összes új gyarmatokat és a régi szent sirokat mind? Látni fogjuk-e a hebroni kettős barlangban a patriárkák bebalzsamozott holttestét, de főképpen Ádám és Éváét, akik már nem is ember szülöttjei, hanem az Ur saját kezének alkotásai?” Reggeltől estig ostromoltak kérdésekkel, sokan olyanok, akikről biztosan tudtam, hogy nem jönnek, nem is jöhetnek velünk, de jól esett lelküknek kissé elbeszélgetni a Szentföldről és legalább képzeletben bebarangolni az ősi tájakat. Muzsika. Muzsika . . .

Ott ültünk a konstanzi kikötőben a rádióval és minden kényelemmel felszerelt pompás hajón, a „Románián”. A fedélzeten a világ minden részéről összesereglett társaság, a diaspora csodás összeszüremlése, valósággal „kibuc golijoth”. Szegény ukrainai menekültek és gazdag orosz-lengyel vállalkozók, a Szentföldre dolgozni induló ifjú chálucok és meghalni menő öregek. A „turisták” kissé restelkedve húzódnak meg. Az egyik, mikor kérdik, hogy csak kényutazásra megy-e a Szentföldre, azt feleli: „Lustreise? Nein! Schuldreise!” „Minden zsidónak ki kell mennie legalább egyszer életében”. A hajó egyik sarkán szefárd bolgár zsidók sátrat vernek drága keleti szőnyegekiből, letelepednek a földre és maguk alá rakva lábaikat, megkezdik a maguk külön életét, szóval és dallal, imával és tánccal. Megszólítom az egyik öreget. Niszim es Rosanis a neve. „Niszim” — magyarázza — csodát jelent, azért kaptam ezt a nevet, mert születésemtől apám csodás módon megmenekült a haláltól. Hetvenöt éves vagyok,

Lonpalanonból jövők, szüleim sirját megyek meglátogatni Jeruzsálembe. Apám 75 éves volt, amikor kiment és még tizenhét esztendőt élt jó egészségben a Szentföld csodás éghajlata alatt. Most kiviszem a gyermekeimet is. Nyolcan voltak, mind katonák, erősek és bátrak, hárman elesetek a háborúban, nálunk nem volt különbség zsidó és nem zsidó között és most azt mondják, hogy nem vagyunk jó bolgárok. — Oh jól ismert régi nótá! — Öten megmaradtak, sebesültek, hárman többször is, de megmaradtak, hát legyen az erejük és a bátorságuk Erec Jisraelé . . .” Egy amerikai zsidó festő lekapja vázlatkönyvébe a délceg, pompás típusokat tarka szőnyegekkel együtt . . . A hajó kommandánsa jelt ad, felszedik a horgonyokat, a kürtő éleset sipol és ebben a pillanatban a fedélzeten kétszáz ifjú torokból felharsan a „Hatikva” himnusza, a Remény dala. Az öregebbek kábultan állnak egy percig, aztán elragadtatva, nekibátorodva ők is belézengetnek az énekbe. A héber melódia hullámai versenyre kelnek az éjszakában a Feketetenger habjainak ritmusával . . . Muzsika. Muzsika . . .

Az uszó kis város társadalma lassacskán kisebb csoportokba oszlik. Első osztály, második osztály, harmadik osztály. De a tenger végtelenségétől körülölelve mégsem határolódnak el egymástól. És együvé sodorja mind a távoli part, mely felé áhitoznak. Folyton együtt vannak. Dalolnak, beszélgetnek, vitáznak. Néhány óra és mindegyik ismeri a másiknak hazáját, származását, multját. Mintha egy család volna, közös vággyal, közös céllal, közös reménnyel. Az egyik sarokban vita folyik a vallásról. „Azért nem vesznek részt az orthodox zsidók Ción felépítésében, mert félnek, hogy nem fogják ott kellően respektálni a vallást” — mondja egy öreg. „Először építeni kell és csak aztán vigyázni, hogy ne égjen” — feleli egy fiatal. „Balga, aki azt mondja, nem építek, mert félek, hogy leég”. Gólusz, Ción, messianizmus, misszió, röpködnek a szavak és a heves vitának egy litvániai zsidónak bölcs megjegyzése vet véget: „Nekem hét fiam van, mind egyformán vallásos zsidónak akartam nevelni, kettő bolsevik lett és küzd minden vallás ellen, egy kitért, kettő Litvániában van, ezeknek jövője még bizonytalan, kettő Palesztinába vándorolt, ezekről bizonyos vagyok, hogy a zsidóságé maradnak . . .” A fedélzeten a fiúk és leányok, chálucok és chálucák új héber dalba kezdtek: „Sam binkom arozm . . .” „Ott, hol a cédrus csókdossa a felleget . . . Ott hol a Jordán . . .” És amikor a jókedv fokozatosan derülni kezd, az ifjúság belefog a humoros dalokba. Az egyik vilnai cháluc, bajtársainak dédelgetett kedvence, a mindenkori „előénekes” zengő baritonjával megüti a taktust és körülálló cháverjei megzendítik a „Theuerer Nociv” dalát. A Nocivhoz, a zsidó kormányzóhoz, a testvérhez szól a népies nóta, hogy küldjön beutazási engedélyt

(drisát) Izrael országába, mert nagy veszélyben élnek Lengyelországban:

*Theuerer Nociv,
Gesund sollst Du sein,
Schick' mir a Drische
Un los mich e rein!*

*Theuerer Nociv,
Hob' auf uns Rachmonesz,
Mir leben in Pojlen
In groisse Szekonesz!*

A nóta szemrehányást tesz a nocivnak, hogy Berlinbe zsákszámba küldi a beutazási engedélyeket, míg a vilnaiakat nagyon is megválogatják. Sőt a nóta szerint a német urakat ünneplésekkel, bankettekkel fogadják a parton, a vilnaiakat pedig le akarják rázni. De se a szigorú kiválogatás, se egyéb elriasztás nem használ és a nóta megfogadja, hogy még Storrs gubernátor ellenében is mind felmennek Izrael országába és nem segít ezen a tatár sem:

*Theuerer Nociv,
Un Storrs Gubernoter
Wir fohren auf Erec Jisroel,
Un es helfft nit kein Toter . . .*

A Gólusz új dalai ezek. Utódai a régi melankólikus énekeknek, melyekben öreg zsidók fagyos kiszlévéjszakákon Ciónba vágyódnak meghalni. Ugyanaz a vágy, ugyanaz a sovárgás Erec Jisroelbe, de dolgozni, utat törni, építeni.

„Fiuk! Nem kell már a gólusz nyelve! — harsog egy hang. — Bedobjuk a zsargont a tengerbe, mint Taschlichkor a vétkeket. Erec Jisroelbe megyünk, *héberül* énekeljünk!”

És újból felhangzik a másik dal: „Sam binkom arozm”. Ott, hol a cédrus, ott hol a Jordán... És az egyik sarokban egy szőke fiú szomorúan elmerengve hallgat. Nincs pénze, nincs útlevele. Már háromszor próbált átszökni így, fellopózva a hajóra jegy és okmány nélkül, de észrevették és a Szentföld kapuja előtt visszahozták. Vajjon több szerencséje lesz-e ezuttal? Sikerül-e majd most észrevétlenül kiszállni? „Ott, hol a cédrus... Ott, hol a Jordán . . .” Rég elnémultak a viták, elhallgattak a beszélgetések, csendben, áhitattal hallgat mindenki a dalra, ugráló delfinek serege uszkál a hajó után, felbukkannak, alámerülnek, mintha táncot lejtene a habok között. Muzsika. Muzsika . . .

A legendás Bosporusban ért az alkony. Messziről feltűnt Stambul ezer minarettje, mint a vörös ég felé nyúló ezer szurony. Főnt a csucok párkányain hajlongó muezzinek mintha a levegőben lebegve köszöntének a naplementét: „L'illaha il agbar!” És a hajónkon főnt a parancsnoki hidon

Muhamed Rada, a száműzött ősz herceg kiterítette imaszőnyegét és háromszor letérdelve és a lebukó nap felé arcra borulva imába merült . . . Miért szökött könny a szemeidbe, bolyongó ősz herceg? Talán mert megpillantottad a te szent városodat, az aranyban csillogó Konstantinápolyt, melyből az erőskezű Kemal száműzött szultántestvéreddel és szent kalifáddal együtt?... Tán visszatérésért imádkozol, visszatérésért a száműzetésből a régi dicsőségbe. Oh, mi ismerjük a gólusz keserveit, értjük a kényszerű hontalanság sebeit és fájdalmát, ősz herceg. És mi a gyógyír, mi a balzsam? A Remény dala . . . Muzsika. Muzsika . . .

Vacsora után a zeneteremben találkoztam Muhamed Rada herceggel. Egy rádiósürgönyt mutatott, melyet a hajóra kapott. Sógora, a száműzött szultán és kalifa meghívja a Svájcba. De ő inkább Jeruzsálembe megy fiatalabb testvérehez. Az angol kormány beengedi, nincs mitől tartania. A herceg vallásosságból vagy szórakozásból folyton pergeti finom ujjai között igazgyöngy olvasóját. Más fegyvere nem maradt a nagy vereség után. Ettől meg a bibliás angolok nem félnek. Kíváncsian kérdezősködik a magyarországi viszonyokról. Hajónk a Marmara-tenger vizein siklik márványsimassággal. „Errefelé eveztek valamikor a magyar emigránsok, Rákóczi Ferenc szultánnal — így mondja Muhamed Rada herceg — a törökök védelmet adtak akkor a fejedelemnek, talán most lesz alkalom a viszonzásra. Látja, Ön visszafelé bemehet Stambulba, de én?” Könnyek peregtek le fehér szakállára. Rodostóhoz közeledünk, de a kísértetiesen csillogó félhold és a miriád csillag fénye sem világíthatja meg az éjszakában Arany „Rodostói temetőjét.” „Éjfél van a sírban, éjfél van felette; Búg a Marmara, búg tompa, lágy morajjal . . .”

A salon du musiqueben Gruber csernovici kántor besszarábiai zsidó népdalokat mutat be, de sorra kerülnek régi kuruc nóták is, minthogy a kántor magyar származású. Az első osztály internacionális kis társasága a száműzött herceggel együtt lelkesen tapsol a Ción-énekeknek és a kuruc daloknak egyaránt.

Másnap alkonyatkor egészen másfajta melódiák töltötték meg a hajót. Péntek este volt. Soha ilyen alkony, soha ilyen péntek este. A Földközi-tenger hullámaait biborabrosszal borította be a búcsúzó nap. Mintha valami mélytitkü szombati lélek ereszkedett volna alá a vizekre. És a végtennek látszó láthatár végén mintha óriási máglya gyulladt volna ki lobogva és ragyogva káprázatos fénnel. És szemközt vele a magasban feltűnt a kisebb világító. Két péntekesti csodaláng, oh szombat szentsége, „emlékeztetője a teremtes alkotásának”, a nagy világító, a nappal uralkodója és a kis világító, az éj királynője találkoztak itt, hogy köszöntsék a nyugalom szent áhitatát . . . És a hajó fedélzetén felcsendül a köszöntő ének:

„Lechó dódi likrász kallo”. Jer, fogadjuk jó barát, Szombatot a szép arát . . . Az arcok Kelet felé fordulnak, ahová a gyors hajó viszi a testedet, de lelked repülne sebesebben, sebesebben: „Mikdas melech, ir melucho . . .” „Király vára, dicső Szentély! . . .” cseng a kántor éneke és egyre mélyül, mélyül az alkony homálya. A függő szőnyegek mögül a szefárd zsidók dala szűrődik át. Az Énekek Énekét zengik a Szombat tiszteletére kórusban, a földön ülve, sajátos keleti monoton melódiával. „Jöjj a Libánonból, én Arám, jövel a Libánonból, tekints reám Amána bérceiről, Senir és Hermon csúcsairól . . .” Mintha a vágyakozás, az epekedés vinné, sodorná a hajót előre, a Libanon felé, a Hermon felé . . . Muzsika. Muzsika...

Reggelre már feltűntek a távolból a Hermon kék vonalai. Már hajnalkor benépesedett a fedélzet. A sóvárgás elűzte az álmod. Mindenki látni akarta mindjárt az első pillanattal, amikor felbukkan a Szentföld határa. A chálucok felkapaszkodtak a párkányokra és az árbócfákra, távcsövek szegeződtek Kelet felé reszkető várakozással és Kolumbusz Kristóf öröme nem lehetett ujjongóbb, amikor megpillantotta a földet, mint ezeknek a fiúknak és leányoknak boldogsága, amikor először hangzott el: „Látom a Libánont!” — „Hermon! Hermon!” — tört ki az ének azzal a lobogó extázissal, melyet a galileai chálucok plántáltak belé az ifjúság lelkébe. „Hermon, Hermon! . . . Járdén, Járdén! . . . Gálil, Gálil! . . .” Könny szökik a szemekbe. Mit ujjongtok, drága testvéreim, rajongó tiszta ifjú lelkek? „Akik könnyel vetnek, dallal aratnak”. Ti még nem aratni, de nem is vetni mentek; benneteket még nem vár a termékeny, áldott szántóföld. „Köveket fogtok törni a perzselő napon, utat fogtok építeni a kemény göröngyökön és mocsarokat fogtok lecsapolni maláriás légben . . .” És ők felelnek felhevülve, feszülő izmokkal: „Köveket fogunk törni, de a mi köveinket, mocsarokat fogunk szárítani, de a mi mocsarainkat, utakat fogunk építeni, de a mi utjainkat, apáink és gyermekeink utjait . . .” És boldogan dalolnak tovább: „Hermon, Hermon! Járdén, Járdén! Gálil, Gálil! . . .” Muzsika. Muzsika . . .

A muszáf után egy litvániai ifjú cháluc végigjárja a hajó utasait, mindenkitől elkéri a magával hozott bor vagy egyéb szeszes ital maradékát, összeönti egy nagy üvegbe és az így egybekevert itallra beinvitálja az egész társaságot — kidusra! Eddig külön itta a maga borát minden ország zsidója, most a Karmel előtt egybe kell, hogy olvadjon a tokaji a transsylvaniaival, a szófiai a kisenevivel, a bjalosztoki a krimivel. A korlátok ledőlnek, az első osztály leszáll a harmadik osztályhoz, vagy nem is száll le, csak úgy átjön; egészen természetesen, testvér a testvérehez. A chálucok vendége most az egész hajó. Egymás után elmondják a kidust, hörpintenek a keverékitalból, mely édesebbnek tetszik a legmámorítóbb francia

aszunál, aztán emelik a poharukat meghatott szavakkal Palesztina építómunkásainak egészségére, a békére, az egyetértésre, a Szentföld felvirágozására, a szent nyelv feléledésére. És minden mondat után felcsendül mintegy refrénül a chálucok és chálucák sokszoros hédád-ja. Hédád! Hédád! Muzsika. Muzsika . . .

Vasárnap reggel horgonyt vetett a hajónk Jaffa előtt. Hirtelen tarka bárkák lepték el köröskörül. Mintha a vizek mélyéből bukkantak volna fel, mint színes keleti mesék fürge hordozói. Vitorlások és evezősök csapkodták a hullámokat. Színes turbánok és fezek, lengő selyem kefiják és abájék, miket vitorlaként feszít, horpaszt és dagaszt a szél. Színek csodás pompája kápráztatja a szemet és még kábulsz a látványtól, mikor egy széles bugyogójú, feketebőrű marcona arab átkarol és belehelyez ringó bárkájába, hogy átevezzen veled sziklaóriások között a partra, és átadjon — az adminisztrációnak, a Miszrádnak. A bárkások között még kevés a zsidó, bár mindegyik mellén ott a héberbetűs kis réztábla: **בעל סירה** „Csolnaktulajdonos”. Évtizedes gyakorlat kell hozzá, hogy sokszor bizony viharos tengeren átkeljen simán a jaffai Scillák és Charibdisek között. Most nyugodt a tenger színe és ragyogóan kék, mint egy tündérmese. Capri és Nápoly közt az Adrián a „Grotta azurra”, hol szűk nyíláson keresztül szűrődik be a fény a tengerből kiemelkedő sziklabarlangba, nem olyan csodásan azurkék, mint a jaffai tenger, ahol szabadon, nyílt égből ömlik alá a fény, a ragyogás és a kék varázslat átölel és megfürösztli testedet, lelkedet. Fönt a hegyoldalon egymás fölött emelkedő fehér kupolás kőházak rengetege, lent az izzó homokban zöldelő pálmazorok, ciprusok és kaktusok sűrűje. És amint a partra lépsz, szemedbe ötlük az utca sok héber plakátja, héber cégtáblája, héber hirdetménye. A miszrád falain, ahol az adatokat kell bediktálnod, köröskörül kis táblák figyelmeztetnek **עבר עבר עבר** „Héber, beszélj héberül!” Jaffa még nem zsidó város. Itt még elkel a figyelmeztetés. A karantén orvosa is héberül szólít meg és héberül veszi fel egészségi adatait. Héber miliő varázsa fogja meg a lelke-det. A hajón érkezettek majdnem mind zsidók, miért ne ismerjék a zsidók nyelvét? És legalább azok, akik eljönnek ide, ahol már ötezer évvel ezelőtt is virágzó kultúra eszköze volt ez a nyelv! Jaffa még nem zsidó város. Vasárnap van, nem válthatod ki podgyászodat a vámból, mert az angol vámhivatalnok nem zsidó. Hogyan? — kér-dem — Erec Jisrael ez és nem találhattak volna erre a tisztségre méltó zsidót is, jaffai vagy angol zsidót, akinek munkaszünete a szombat és nem kellene még egy napot, a hétfőt is haszontalanul a vámolási formáknak feláldozni?! De hát politika az politika. A személyregisztrálást zsidó végzi, a podgyászét angol. Különben még elbizakodnál, hogy valóban már beteljesedett az álom és a mun-

kát abba lehet már hagyni! Az egyik bárkában megérkezik Muhamed Rada herceg. Tisztelettel-jesen utat nyitnak neki. Az orvos soronkívül veszi elő és a nagy tömeg között is széssel kínálja meg. Nem lehet tudni. A történelem kereke forog. Talán még bekövetkezik az idő, hogy az angol vámört Muhamed Rada herceg egyik tisztje váltja fel . . . Jaffa még nem zsidó város. Csilingelő kocsi visz keresztül a lármás, tarka-barka bazár-utcán. Öblösnadrágú, fehér burnuszú arabok ülnek a földön és méltóságteljes nyugalommal szívják a nargiléht; vígan bugyborékoló hólyagok az öblös üvegben jelzik a füst útját az égő dohánytól a vizen keresztül a szájig. A szájakig. Mert ha az egyik abbahagyja, átveszi a csövet egy fél egyiptomi piaszterért a második. Miért is idegenkedjék? Az egyik olyan tiszta, mint a másik. Csilingelő tevekaraván halad át a városon, a pupjaik között fekete fátylas nők, mellettük öszvér hátán egy selyem abajés effendi. Talán egy hárem kirándulása ez. Csilingelve vonulnak át az utcán, de senki se néz feléjük. Ugysem láthat senki a rejtelmesen sűrű fekete fátyol alá. Csak monoton csilingelésük hallatszik messzire. Mindenki csilingel itt. Csilingel a púpos számártömlős, aki hideg, langyos vizet árusít. Csilingel az óriás arab, aki szörbetet és szirupot kínál a mellén csillogó hatalmas rézedényből. Csilingel a bazáros, aki az utcára teríti ki drága szőnyegeit, csilingel a pénz-váltó, aki európai papírjaid tömegéért néhány ezüstpénzt ad. Csilingelnek talán az „írók” is, akik ott ülnek a sarkokon és leveleket, okmányokat írnak a sok keleti színű analfabéta számára. Belekábul a fejed a sok csilingelésbe, míg végre az ódon szűk utcákon keresztül mintegy keleti álom karjaiból kibontakozva átjutsz Jaffából Tel-Awiwba, Ázsiából Európába . . . Zsidó város, talán kissé túl Európa a pálmakert és narancsligetek között, de teljesen zsidó. Itt nincs arab, nincs angol, minden felírás héber. Rechóv Bialik, Bialik-utca, Juda Halévi-utca, Achad Haam-utca. Rikkancsok szaladgálnak az utcákon héber napilapok, hetilapok és revük címeit kiabálják: „Haarec!” „Doár Hajom!” „Hatór”. Mindenki héberül olvas, héberül beszél. A járókelők közt nem hallani más szót, mint hébert. Apró gyermekek futkosnak ki az iskolaudvarból, hajbakapnak és civakodnak héberül. Gimnazista fiúk és leányok beszélgetnek a mai fizikai és kémiai leckékről héberül. Héber betűszám díszíti a téren álló rendőr vállát, aki kérdésedre eligazít a helyes útirányba héberül. Munkáscsoportok, fiúk és leányok térnek haza a munkából és diskurálnak héberül. Zongorakkordok szüremlenek ki egyik pálmakertes villa ablakán, csengő női hang éneklí a dallam szövegét héberül. Nem a gólusz dala ez többé, a megváltás melódiája, az újjászületés éneke . . . Muzsika, muzsika, muzsika! . . .

Egy indiai zsidó villája Tel-Awiwban.

A telawiwi „Vaad hacirim” (Városháza).

Telawiwi főposta és radioállomás.

Emödi Miklós (Tel-Awiw) felvételei a *Múlt és Jövő* számára. (Hatschek és Farkas fényképező gépén.)

AZ ÉPÜLŐ PALESZTINA

A Szentföld ujjászületése. — Zsidó árvák a Kanaánhegyen. — Halálforrásból Életforrás. — A technikus szakács. — Zsidók és arabok. — Mi lett Jabnéból. — A szentföldi „antiszemita” sajtó hangja.

Ha a Szentföld keresztül-kasul barangolása után számot vetek magammal, vajjon az út nagyszerű várákosait, a készülődés és elképzelés ünnepi hangulatait beváltotta-e a valóság, fokozta-e az, amit láttam? — a leghatározottabban igennel kell felelnem. Minden írás, minden előadás, amely a Palesztinában folyó munkát ismerteti, magasztalja, vagy bírálja, csak a leghalványabb árnyékát mutathatja annak, ami ma a Szentföldön valóban véghez megy. Aki autón keresztül száguld az országon és mozgóképszerű pillanatfelvételeket szed föl magába, talán csak a régi és új élet romantikáját látja és a romantika lehet tetszetős is, veszélyes is. De aki közelről megnézi a mindennapi és ünnepi életet, aki közeledik a lelkekhez és megismeri a rugókat és az energiaforrásokat, arra a meggyőződésre jut, hogy történeti erők működnek itt, egy csodálatos ujjászületési processzus van folyamatban és mindenből kibontakozik a kétségtelen tény: *Palesztina épül!*

Akár Jaffában szállunk partra és látjuk a homoksivatagból elővarázsolt, gyönyörű parkokkal átszántott Tel-Awiwot, amely pár esztendő alatt megtízszerezte lakóit, akár Haifánál eresztünk horgonyt és szemünkbe ötlük a Karmel derekán emelkedő új zsidó város, a „Hadár Hakarmel” hatalmas technikumával és tengerparti sza-

natóriumnak is beillő héber reáliskolájával, akár a gyarmatokra megyünk és látjuk a zsidó kezek verejtékes munkájának nagyszerű gyümölcseit, — mindenütt megerősödik bennünk a hit, hogy teljesezésbe megy a Jesajási profécia „és felépítik az örök romokat, régi omladékokat feltámasztanak és felujítják a feldult városokat, nemzedékek, nemzedékek pusztaságait . . .” Hosszú nemzedékek pusztításait kell itt jóvátenni. Egész Palesztina azt a benyomást teszi, mintha itt évezredek át csak koppasztottak, koppasztottak volna kegyetlenül. A „Charóseth hagojim”, a bibliai „népek erdője”, melynek sűrűjéből Szi-szera hada Izrael és Debóra serege ellen indult, most olyan kopasz mint egy tifuszbetegségben haját vesztett koponya. Efrájim hegyén Ráma és Bét-Él között rég nem virul „Debóra pálmája.” Nincs se szőlő, se fügefafa. A fákat kivágták és újakat nem ültettek. Még a gyökereket is kitépték a hasadékokból. Az eső lemosta, a szél lehordta a kövekre boruló termékeny réteget, a humust és most meztelenül állanak a sziklák, mély repedéseikkel, mintha tátongó sebeket mutogatnának: „Emlékezz meg Edom fiainak Jeruzsálem napjáról, kik azt mondták „pusztítsátok, pusztítsátok egészen gyökeréig!” Kopár kövek merednek, ahol lépcsőzetes terraszok omladéka tanuskodnak most is, hogy valamikor itt dús kultúra virágzott. És az ifjú chálucok, fiuk és leányok, sokszor még gyerekek, felkúsznak ezekre a kopár hegyekre, mint két-három ezer esztendővel ezelőtt az őseik és újból termékennyé teszik az elsivatagosodott talajt. Száfed és Ros-Pinah között ott láttam a Kanaán-hegységben Belkind árváit munkában. Húsz évvel ezelőtt az

öreg Belkind író és publicista összeszedte a kisenevi árvákat és kivitte a Szentföldre dolgozni. Most az új pogromaratás után az ukrainai árvákat hozta ki. A régiek megnőttek azóta, de együtt maradnak. A háborúból visszamaradt katonai bádogbarakokban ütötték fel tanyájukat a hegytetőn, szántanak, vetnek, aratnak, hogy ismét tejtől-méztől folyjon Kanaán földje. És az öreg Belkind bácsi, az árvák atyja és tanítója, bár fogfájás miatt bekötött fejjel fogad, sugárzó örömmel meséli, milyen energiával és boldogsággal dolgoznak a kicsikék fent a hegyen az ő vidám kanaáni remeteségükben.

Az „országépítők” öntudatával dolgoznak kicsinyek és nagyok egyaránt. Minden talpalatnyi földet valósággal meg kell hódítani, nem fegyverrel, de verejtékes önfeláldozó munkával. És a chálucok önfeláldozása nem ismer határt. Edom — mindegy akár római, akár török, akár arab — Edom nemcsak a hegyeket koppasztotta le, de gyökeréig elpusztította a völgyeket is. A forrásokat, az élő vizek forrásait széttaposta barmainak patáival és poshadó mocsarak maláriás melegágyai támadtak ott, hol valamikor dús termőföldek és virágágyak öntötték illatos áldásukat. Ott állunk a Gilboa hegyen, ahol Izrael első királya és hercege, Saul és Jonatán hősi halált halt. „Gilboa-hegység! Harmat és eső rád sose essék” — dalolta a hősokeket gyászoló Dávid király. De a hegy tövében, Jezreel-völgyében ott a bővizű forrás, *Éjn-Charód*, melyből Gideon harcosai csillapították szomjúságukat, mielőtt az Émek Jezreelbe betörő midjanitákat és amelékieket megkergették. Ezt a forrást is mocsárrá lapolította Edom. „Éjn Számun” Halál-forrás lett a neve az araboknál az Émek egy-egy régi vízáldásának. „Madár ha iszik belőle, meghal” — mondták. „Saskeselyű ha elrepül fölötte, maláriás lesz” — toldták meg. És az új chálucok derékig a mocsárban állva, muszkitok miriádjai közt ásták a csatornákat a víz levezetésére.

A telawivi „Bath-Gallim” (Hullám leánya) kaszinó.
(Emödi Miklós felvétele a Mult és Jövő számára.)

Sokan betegek lettek, jöttek helyükbe újak és újra újak. És győztek. A talajt, mit a Keren-Kajemeth megvásárolt, lecsapolták, kiszáritották, a termékeny földeken új gyarmatok nőnek és az eredeti ágyába visszaszorított „Éjn Számun”, „Halál-forrás” adja a legjobb ivóvizet, az egész környék számára, az — araboknak is.

Amit Edom kétezer évig tönkre tett, azt építik ujja Izrael fiai, sokszor két évtized alatt, sokszor két év alatt. Ettinger dr. a hirneves agronomus, a palesztinai zsidó földmivelésügy minisztere, kormánybiztosa, főigazgatója, vagy hogyan nevezzem, magával hívott a Karmel-hegyéről, a Jezreel-völgybe, ahol a Keren Kajemeth londoni, párisi, florenzi és délafrikai kiküldötteinek és a kormányzó Sir Herbert Sámuel fiának jelenlétében inspiciálni fogja az Émek kolóniáit. Mikor Nazarethtől elhajolva Nahallal határában az embermagasságú búzakalászkodok táblái közé értünk, Ettinger leszállt az autóról, letépett egy érett kalászt és a vastag kövér búzaszemeket ujjai közt morzsolva meghatottan szólt:

— Látja, kétezer év óta ezek az első búzakalászkodok itt ezen a földön. Három évvel ezelőtt még mocsár volt itt vad sással és bivalyokkal. A német templáriusok meg akartak vele birkózni negyven évvel ezelőtt, de valamennyiüket megölte az „Éjn Számun”. Mikor mi megszereztük a földet és a mieink belefogtak a munkába, az arabok valamennyinek halált jóstak. És a mi chálucaink kiszáritották az arab földekről is a mocsarakat, nehogy a szomszédság megmérgezze a levegőjüket. És tudja, hogy az Ön földijének, Breuer mérnöknek zseniális terve szerint készült ez a munka, a drainage mesterműve! És milyen hősök a mi fiaink! 30.000 méter hosszú árkot kellett ásni az agyagcsövek lefektetésére. Két évig tartott a mocsárszáritás. Az első évben 75% lett beteg, a másodikban 45%, a harmadikban 3% és ma ez itt az Émek legegészségesebb területe! Majd mindjárt megköstölhatja, milyen kitűnő az Éjn Számun vize! Az arabok azt hiszik, valami varázslatot míveltünk vele. Talán mint Mózes idejében, mikor a keserű forrás édessé változott. A víz 1000 dunam földet öntöz és még így is sok a feleslege. És ott a csinos, ideiglenes faházak, és a pompás beton-istállók, szintén egy magyarországi származású mérnöknek, Vámosnak a munkái. Más mint zsidó kéz nem nyult az építkezéshez. Itt az 1600 méter hosszú „kwis”, a Chaussee, mely az országútról a kolóniába vezet, a kötöréstől az egyengetésig minden a zsidó fiuk és leányok munkája. És itt az 500 dunamos eukaliptus erdő, ezt is ők ültették a kopár területre. Nézze, hogy megnőttek alig egy esztendő alatt! — Ugy mondja ezt, mint az apa, aki gyermeke növésének örvend! — És látja, ott legelnek a mi teheneink. Az arab tehén átlag 600 liter tejet ad évente, a mienk 2000—2400 litert.

Három évvel ezelőtt még pusztá, mocsár,

vagy homoksivatag és ma zöldelő oázis, fejlődő kolónia, épülő városrész — ez a tipikus jellemzője a palesztinai lázas munkának, melyben egyforma lelkesedéssel vesz részt, az, aki már saját földjét műveli a Keren Kajemeth vagy Rothschild kolóniáján és az, aki mint sátorlakó még csak a köveket törí valamelyik munkás „kevucáh” útépítő vállalkozásában. Ajeleth-Hasachar és Jeszod Hamaala között betértem egy füstölgő sátorba. Egy felgyúrt ujjú, rendkívüli intelligens arcú pápaszemes fiatalember keverte a gőzölgő fazekat. Valami laboratóriumi kísérletet végez talán mint valamelyik professzor adjunktusa? „Főzök a társaimnak!” — válaszolt érdeklődésemre. Főzök a társaimnak. Olyan természetes egyszerűséggel mondta ezt, mintha világéletében csak szakácművész lett volna. „És mióta főz?” „Egy év óta.” „És mit csinált azelőtt?” „Az odesszai technikumon tanultam.” „Mi a neve?” „Várdi.” „És hogy hívták azelőtt?” „Blumin.” Tavalay a palesztinai névhéberesítés alkalmával felvette a nevének megfelelő héber „Várdi” nevet. Valamikor talán Castiliában „Floridello” volt, innen kiűzve Törökországban „Bül-bül” lett, Romániában „Florescu”, Németországban „Blumin”, most ezt a nevet vette vissza, melyet talán kétezer évvel ezelőtt is viselt az az őse, aki itt Alsó Galileában kapált, kaszált, vagy főzött. Hiszen minden munka egyforma. Itt nem volt szégyen a munka sohasem. Bölcsék jártak errefelé, rabbik, tudósok, nagynevűek, az egyik kovács volt, a másik cipész, akárcsak az a dr. Rappoport, aki prágai ügyvédségét megunva, most szandálokat készít Nahallálban munkástársai számára . . .

Annak a régi kiforgatott mondásnak, hogy a „munka nemesít”, sehol sem találtam szebb és egyszerűbb értelmét, mint azoknál a chálucoknál, akik hajnaltól délig köveket törnek a perzselő napon és délben rövid pihenőre térve sátorukba, ledőlnek fekvőhelyükre és olvassák azokat a könyveket, melyeket a sátrakban láttam: a Bibliát, Bialikot, Tolstojt, Nietzschét . . .

Palesztina épül . . . De mi lesz az arabokkal? Ha ezt a kérdést a Szentföld első telepesei is annyiszor hánytorgatták volna, mint most sokan teszik, bizony nem volna ma az a 15% zsidó lakosság sem Palesztinában. Viszont ha csak egy félmillió zsidó lesz a Szentföldön, az arab-zsidó kérdés általában megszűnik. Ma is csak mestersegesen kovácsolják a Vatikán és Franciaország titkos ügyvivői. Az arab csak nyer az ország felépítésével. Akinek földje van, emelkedik az ára, akinek munkaereje van, emelkedik az értéke. Ha a zsidók le fogják csapolni a nagy Chule nevű óriási mocsarat Felsőgalileában, nem fognak ott sem az arab falvak lakói kipusztulni mint eddig. Ha a zsidók most meghonosították a dohánytermelést, hogy sikeresen felvegyék a versenyt az egyiptomi dohányossal, az arab is követi a zsidó

Nahallál. „Éjn el Sheik.”
 (A „Museum chálkái” nemzetgazdasági múzeum felvétele.)

példáját és ő is eredményesebben kezd gazdálkodni. Magában az arabban nincs meg a lendület, hogy valamit magától kezdeményezzen. A konstruktív araboknak másutt nyílik az erejük: hazájukban Arábiában. Palesztinában szinte letargiások. „Bukra! Bukra”, „Majd holnap” ez az arab jelszó. Nem kell sietni. „Il adzsulai min es seitan”, „a sietés a sátántól való”. És minden marad a régiben és az idő segít pusztítani, pusztítani. Jabné a Sáronban valamikor zsidó akadémia volt, a zsidó bölcsék székhelye, az arabok alatt sáros, piszkos kis falucska lett, ahol primitív kosárfonást végeznek és öt-hat család lakik egy-egy szobának nem nevezhető, alacsony ablaktalan sárviskóban. „És hogy alusztok itt?” „Nagyszerűen — hangzott a felelet — minden házaspárnak meg van jelölve a földön a maga helye, az egyik párnak fönt a feje és itt a lába — mutatta — a másiknak itt a feje és fent a lába, hogy össze ne keveredjenek.” — Oh Rabbi Jochanan ben Zakkai, oh Izrael nagy mestere, mi lett a te akadémiai városodból! „Jabnét és bölcséit” — kérted kegyelmül a Jeruzsálemet ostromló római császártól. Van-e ennél szörnyűbb

pusztulás? Egy órával odébb az új zsidó kolóniák egész sora virágzik, Rechovoth, Nesz-Cijona, Ekron, Rison Lecijon templomokkal, iskolákkal. A Tiberias-tó partján Cemach vasuti állomás lett, de ez sem tudta eldönteni az arab falvak régi vitáját, hogy Cemachban lakik-e a bolhák királya, vagy a szomszédos sárfaluban. Bizonyára mindenfelé lakik mint aféle csodalény. De egynegyed órányira Cemachtól, ott ahol a Jordán elhagyja a Genezárét tavát, gyönyörű zsidó gyarmatokat övez körül pálma és narancsliget, Deganját, Kinerethet, és bent a matbachban, a munkások közös étkezőjében egészen másfajta viták folynak héber nyelven, individuális és közös termelésről, Tolstoj egyéniségéről és Bialikról, sőt ezen az estén Az Ember tragédiájáról, Madách nagy művéről, mely Hameiri-Feuerstein fordításában most jelent meg héberül és az egész palesztinai zsidóság szenzációs olvasmánya.

Az arab igen kis igényű és nem nagy termelő. Nem termeli az antiszemitizmust sem. „Antiszemita” különben nem is lehet, mert ő is semita és a zsidósággal sok tekintetben testvériséget tart. Láttam arabokat együtt táncolni chászidokkal és chálucokkal Rabbi Simon bar Jochai sírján a meroni Lag-béomer-ünnepen. Láttam arab tanítót a zsidó tanítóképzőben Jeruzsálemben és láttam zsidó tanítót arab elemi iskolában Ros-Pináh mellett. Az arab nem zsidógyűlölő és csak kívülről akarják izgatni a csöcseléket agent provocateurök és tintakullik. Az arab antiszidó sajtótól pedig tanulhatnának a mi európai lapjaink tónust és eleganciát. Éppen mikor Jeruzsálemben voltam, jelent meg a „Doar Hajom” héber napilapban egy kis cikk az ujonnan gyártott arab népdalokról, amelyek a zsidóságot sértik, amire az arab „*Marat Alsrak*” még ráduplázva ezt írta: „Van a népdalokban nemzeti érték, ha a nép fiainak eleven erkölcsi érzéseit fokozza és nemesíti. Bár volnának tehetséges költőink, akik szép dalokat írnának a nép számára ünnepek alkalmára, *de távol kell tartani tőlük mindenféle izléstelen kifejezést, mely mások szívét, érzését sérti, mint pl. ez a dal: „Zsidók, ünneptek az ördög ünnepe.” A zsidó vallás nem az ördögök vallása. hanem az ég vallása, ezt elismerik muzulmánok és keresztények egyaránt.* Mi Palesztina arabjai csak a cionista uralomnak vagyunk ellenzői — és ilyenek vannak a zsidók között is nagy számmal — *de nem szabad sértenünk magát a zsidóságot. Ezt kell hangoztatnunk az arab mozgalom vezetői előtt, hogy véget vessünk a csunya szavaknak; mert abban egyet kell értenünk. hogy tiszteletreméltóaknak kell maradnunk harcunkban, hogy ellenségünk ép úgy becsülhessen mint jóbarátunk. A harc tisztessége pedig követeli tőlünk, hogy ne ejtsünk ki szánkon olyan szót, mely sérti mások becsületét, mert más nyelvet beszélnek és más szokásokat követnek.*” — Mit szólnak ehhez a pogány ázsiai

hanghoz a Nép, a Szózat, a Reichspost, a Hammer és a többi „európai” és keresztény lapok?

Arabok és zsidók közt nincs kiélesített viszony és nincs is semmi ok, hogy legyen. Ami zsidógyűlölet mutatkozik, az európai import. Palesztinában van hely araboknak és zsidóknak együtt. Maga a Hajfa és Jaffa közötti tengerparti sáv háromszor annyi lakost bírna el, mint amennyi ma Palesztinában összesen van. És egészen bizonyos, hogy ha felépül a jeruzsálemi héber egyetem, melynek kockaköveit most fúrják, faragják a chálucok a „Har-Hacofim” lejtőjén, — nem fogják bevezetni a numerus clausust az arab diákok számára. „Hej akik szomjasak, jertek a forráshoz!”: a tanításhoz, magyarázták a zsidó bölcsek már sok ezer évvel ezelőtt. És ha az arabnak nem az lesz többé a fő gondja, hogy fölösleges 40 fontján tevét vegyen-e vagy új feleséget, ha az általános arab kultúrnívó emelkedni fog, bizonyára meg fogja találni az utat a zsidó kultúrával való szorosabb érintkezésre is.

Az ország felépítését azonban csak a zsidók végezhetik. Erről tanuskodik az utóbbi pár évtized eredménye, ha szembeállítják az eddigi évezredek pusztításaival. Mondják, mikor Lord Churchill lent járt Palesztinában, meghívták őt az arabok és a zsidók egy-egy gyűlésükhöz. A zsidók is panaszkodtak előtte, az arabok is. A zsidók arról panaszkodtak, hogy nincs elég pénz az egyetem felépítéséhez, a könyvtár fejlesztéséhez, stb. Az arabok pedig arról panaszkodtak, hogy milyen nagy lett a drágaság; azelőtt már 20 napoleonért lehetett feleséget vásárolni és most 40 fontért is csak csunyát kapni. Ez a kétféle panasz — mondják — tette Lord Churchill minisztert a Palesztina-eszme harcosává. Az erkölcsi erő Palesztina felépítéséhez csak a zsidókban van meg, akiket a történelem ezer szála köt a Szentföldhöz.

Boris Schatz professzor, a „Becalel” halhatatlan alapítója, akinek egész jeruzsálemi tartózkodásom alatt felejthetetlen vendégszeretetét élveztem, mesélte nekem, hogy maguk közt az arabok között el van terjedve a legenda, mely szerint Jeremiás mielőtt a száműzetésbe indult, teleszedte prófétai köpenyét porral, aztán széthintette a szél minden irányába, mondván: „kövek teremjenek itt, míg Izrael fiai vissza nem térnek.” Azért van teli Jeruzsálem kövekkel, mondogatják az arabok. „Jeremiás átká ez.” A rengeteg hőhalmazokból, mik Jeruzsálem utcáin hevernek, — mondotta egy nagy angol építész — fel lehet építeni két Londont. A zsidók hozzáfogtak az építéshez. És az ő munkájukon egy másik jeremiási profécia teljesedik: „Ígv szól az Örökkévaló: ime én visszahozom Jákob sátrai-
nak száműzöttjeit és hajlékait kegyelmezem. És felépül a város az ő dombiain és a palota az ő jogának helyén. És kicsendül belőlük hálaének és ujjongók dala.”

A MÉRONI LAG-BEÓMER-ÜNNEP

A „Szent Oroszlán” városában. — Rabbi Simon és az arabok. — Tánc a Tórával. — A processzió a száfedi hegyek között. — A méroni tűzoszlopok. — R. Simon menyegzője. — Hároméves „vőlegények”. — Chászidok és chálucok. — Elijáhu sziklatrónusa.

Az ómerszámlálás harminckettedik napján alkonyatkor érkeztem másodszor Száfedbe. Mikor egy héttel előbb a délelőtti vakító napkeleti fényben láttam először a régi kabbalisták ódon városát, hiába kerestem benne azt a sejtelmes titokzatosságot, amellyel a gyermekkori fantázia körülölelte a „Szent oroszlán”, „Ari hakados” hajdani székhelyét. Most Tiberiasból jövet a kanaáni hegyodalon ért a naplemente és mikor az autó felkapaszkodott a szédületes serpentinúton a száfedi hegyekre, egyre sűrűbb lett a homály és egyre misztikusabb az egész környezet. Száfed három városrésze mintha három különböző hegycsúcson csillanna meg előttünk egy forgó panoráma keretében. Az egymás tetejére épített házak, melyeknek falait a hegyoldal sziklái alkotják, titokzatos némasággal tekintenek le a tátongó mélységbe és ablakai mintha valami távoli rejtélyek után kutatnának. Vagy talán a szemközt a méroni hegycsúcson emelkedő Bar-Jochái sír-emplék kupoláit figyelik: kigyulladnak-e már rajtuk a szent fáklyák, lobognak-e már az áldozati máglyák? Amint a városhoz közeledünk, a csendet zsongó nyüzsgés váltja fel. Száfedben ma hemzsegek az utcák a járókelőktől. Már napok óta mozgásban van az egész Szentföld. Jaffában, Jeruzsálemben és minden kolónián láttam héber plakátokat a méroni búcsúra **תדירות מרון** szülő rendkívüli vasuti kedvezményeiről, különböző munkásszervezetek olcsó kirándulásairól **מסל זול** iskolák, tanítók s diákok szinte mindenünnen lázasan készülnek a nagy népünnepeyre. De jönnek távolabbról is, az egész Keletről, Egyiptomból, Marokkóból, Tunisból, a Tigris és az Eufrat partjairól és a Taurusból és a Kaukázus hegységből, sokan húsz-harminc napi járásról. A vonat csak Cemachig vagy Akoig visz. Innen autón, tevéen, öszvéren vagy számaron, sőt legtöbbször gyalog jutnak el Száfedig, ahol meghálnak és másnap elindulnak a nagy menettel, muzsikával és tánccal, a Tórával az élén, Méronba. Száfednek ilyenkor legalább tízszer annyi a vendége, mint a lakósa. A rengeteg idegen elhelyezése nagy nehézségeket okoz minden esztendőben. A házak, zsidóké és araboké, tárva-nyitva, ki-ki annyit fogad be, amennyit elbír. „A kormányzó hetven ágyat állított fel a lakásán ma estére” hallom. Engem még a múlt héten vendégül hívott dr. Barsi, aki a budai hitközségi elnökség pozícióját hagyta itt, hogy a Szentföldön élhessen. Négy szép és tehetséges gyermeké-

vel ment ki, de azért még egy száfedi árvát is magához vett, pedig a „Hadassah” főorvosi állásai nem rothschildi stallumok. Én biztos helyre mentem. De sokan, akik ilyen későn érkeztek, már hajléktalanul töltik ezt a éjszakát Száfed friss hegyi levegőjét szíva. Éjjél van. A város ilyenkor már rég boldog álmát szokta aludni, ma még népesek az utcák. Mi is kísértáltunk, a „Jákob leányai” emléken és Serailon át a Metsudára. A hold olyan ragyogóan süt és oly közel hozza a szemhez a tájakat mint a nappali nap. A temetőnek vízszintesen fekvő fehér sírkövei világítanak mint éjjéli kísértetek és lent a mélységben a Genezáret tavának ezüstben csillogó tükrén látni, amint egy fekete csónak siklik, mintha valami bujdosó bolyongó lélek vonulna át a vizen. A tulsó oldalon az Acmonnak, Palesztina legmagasabb hegyének árnyékvonalai ködlenek. Azt hinned, félóra alatt meghágod a csúcsát, pedig egy nap jártányira van tőled. Előtte a méroni hegyen apró fények csillannak fel mint reszkető lélek-mécsek, Bár Jochái jesivájának ablakai . . . „Haszviva lo rák nehedará, ki im kol kách amuká”. „Ez a környék nemcsak fenséges, hanem annyira mély is” szólal meg elragadtatásában a tizenegy éves árva kis Lea, dr. Barsiék neveltje, aki hozzánk csatlakozott. Ekkor értettem meg igazán, hogy ez a környezet lett a kabala bölcsője, a zsidó miszticizmus nevelője. Itt, ahol tizenegy éves gyermekek így éreznek, így beszélnek, találkozott a rajongó ifjú Lurja lelke ezeröttszáz esztendő előtti mesterével, Rabbi Simon bar Jocháival aki nem halt meg azóta sem, aki ma is él e föld szívében, a nép lelkében.

— Rabbi Simonban az arabok is hisznek — mondja dr. Barsiné. — Ők is eljárnak a sírjára, különösen a gyermektelenek várnak ott csodát. „Az én kis Fáhitom Méronból való” meséli az anya, aki a szent síron eredménnyel imádkozott. Nemcsak a száfedi zsidó asszonyok, de az arab nők is tudnak gyönyörű legendákat R. Simon csodatevéseiről. Egyszer az arabok meg akarták akadályozni a méroni búcsút, azt mondták, hogy a zsidók szedték le az út mellett az ő termésüket. Ekkor csoda történt. Mikor reggelre az egyik effendi kilovagolt a mezőre, ott talált egy fellachot jajgatva a földön ülve. „Kelj föl” szólt hozzá „és mondd el, mi bajod?” „Nem tudok a helyemről elmozdulni” felelte a fellach és megtörve zokogva elmondotta, hogy ő lopta meg a mezőt és amikor az éjjel a leszedett kalászsokkal haza akart indulni, megjelent előtte Rabbi Simon és lefogta és leültette és azóta nem bír felkelni.” „Dobd ki a kalászokat a kendőből!” kiáltott reá az effendi. A tolvaj fellach kiürítette kendőjét, de még akkor sem tudott megmozdulni a helyéről. Ekkor az effendi észrevette, hogy a fellach abajájának egyik ráncában benne akadt néhány búzaszem. Mikor a tolvaj ezt is kidobta, akkor tudta csak elhagyni a helyét. Az arabok pedig

megfogadták, hogy nem fogják többé a zsidók meróni búcsúját megzavarni.

Másnap hajnalban már talpon volt egész Száfed. Az utcák nem feketéltek, de tarkállottak. Egyre jöttek az újabb színes karavánok ezer színben csillogva a napon. Autók száguldtak töftöfezve, tevék ringottak csilingelve, férfiak, aszszonyok számárháton, tejeskocsin, öszvéreken, chálucok, kolonisták, diákcsapatok, zászlókkal, lobogó kendőkkel. Mind a széfárd templom felé tolonganak. Egész délelőtt hullámszik a tömeg és betorkollik a szűk utcába, a frenk zsinagóga közelébe, ahonnan a sok százéves legendás Tórát fogják kihozni. Oda próbálok tolazkodni én is, de a tömeg elnyel és nem látok semmit. Nagynehezen kibontakozom a hullámok közül, egy ablakpárkányra kapaszkodom. A menet már mozgásba jött. Fülettfeszítő üdvivalgás jelzi, hogy a Tórát már kiemelték a Frigyládából. A furulyák, dobok, cintányérok belekezdtek a Bar-Jochái dalba és a tömeg velük énekel nekihevülve, felujongva:

„Boldogság mi osztályrészünk

Bár-Jochái menyegzőjén . . .”

Magasba emelik az ezüst és aranydíszbe öltöztetett Tórát és táncra perdülnek vele és körülötte, mialatt dalolva menetelve kézzől kézre adják.

De a szűk utcában nehezen jut a menet előre. Én kerülővel lekanyarodom a völgy felé, szemközt a temető lejtőjével, az út mentén, ott hol a lovasrendőrök állanak, hogy felváltsák a rendre ügyelő gyalogos kíséretet. Hana effendi főkapitány tiszteletteljesen helyet csinál dr. Barsiéknak és vendégüknek. Egy darabig még várunk kellett a menetre és gyönyörködni lehetett a csodás táj szépségében. Száfed héber neve **שפת** Cefát, — kilátás. Az Acmon és a Tábor felől jövő hűvös szellő enyhíti a meleget, úgy hogy a leömlő napfényben ülni is kellemes. Szemközt fehérlik R. Pinchász ben Jáirnak, R. Simon bar Jochái apósának sírja. Ő is csodatevő volt. Hozzá ment először R. Simon, amikor kijött a barlangból, ahol tizenhárom évig rejtőzött a rómaiak üldözése elől. Egész nap — regéli a Talmud, — a homokban ülve tanult R. Simon, míg ruháját csak reggel és este az imához vette fel, nehogy hamar elnyűlje. A homoktól berepedezett a bőre. R. Pinchász gyógyító olajjal kengette, de közben a könnyei beléhulltak a nyitott sebekbe és Rabbi Simon felkiáltott fájdalmában, hogy megreszketett az egész világ. „Jaj nekem, hogy így látlak” sírt R. Pinchász. „Boldogság, hogy így láthatsz — felelt R. Simon — mert ha nem így látnál, nem lettem volna *ilyenné* . . .” Valamivel feljebb Hósea próféta sírja . . . Ezek közt a hegyek között szállták meg a látomások Jezreel nagy napjáról. „És leszen azon a napon összezúszom Izrael íjját Jezreel völgyében.” Nem messze nyugszik Josef Karo, a Sulchan Aruch szerzője, és maga Lurja, aki egy barlangban fek-

szik tanítványával, R. Selomo Alkabiccal, a „Lecho Dódi” poétájával. Itt a hegyek között hangzott el először egy péntekesti alkonyatkor a szombati ének: „Jer kedvesem a Menyasszony elébe . . .”

Egyszerre csak, amint felemeljük szemünket, Száfed felől mintha megmozdulna a hegy. Minden oldalról a sziklák közül színes alakok mozognak és gördülnek lefelé. Mintha kivirágzanának a kopár kövek a kápráztató napsütésben. Patyolat fehér, azurkék, olivzöld, narancssárga és cinóber-vörös színfoltok villognak és ereszkednek alá a lejtőn. Zászlók lobognak a levegőben szerteszét. Majd feltűnnek az arcok, amint félkörben az út felé közelednek.

Egy sziklacsúcsról végignézem az egész menetet. Nyulánk természetű fiatal széfárd, földig érő fehér csíkos selyem talárral, izgalomtól égő arccal, mint valami ifjú próféta, viszi a Tórát kísérő zene ritmusára dalolva, táncolva. Így táncolhatott Dávid király len átvetőjében, mikor hazahozták a frigyszekrényt, trombitaszóval és dobpergéssel, lantokkal és citerákkal. „Drága féltett kincs ez a Tóra is — magyarázza kísérőm, — sok száz éves, még a híres R. Abuhab használta, és olyan mintha ma írták volna. Egyszer egy éjjel ellopták a templomból és akkor elmentek R. Simon sírjára panaszkodni és mire reggel visszajöttek, a Tórát ismét a helyén találták.” A Tóratekerics széfárd módra ezüstveretű cédrusfatokba van burkolva, nem köpenybe mint nálunk. A menet lassan hömpölyög lefelé. Egymás után tűnnek fel a zászlós csoportok. Sasok röppennek át a légtérben kiterjesztett szárnnal és lenéznek csodálkozástól villogó szemekkel. Fiatal anyák ülnek büszke arab méneken, egyik kezükben a kantárszíjkat tartják, a másikban lobogóhajú kis fiacskájukat fogják át féltőn, de biztosan. Más-más színű abáje, kefiye és agal ékesíti az anyát és a három éves kis „völégényt”, akit Mérónban fognak eljegyezni a Tórával . . . Bölcs arcú öreg zsidók vonulnak el fehér öszvéreken és apró szürke szamarakon, miket hátulról bottal nógatnak arab gazdáik „Jalla, jalla!” És a héber dalokba belevegyül az arab nóta:

„Belladije, belladije . . .”

„Látja ezt az öreg asszonyt a szamár hátán? — kérdi dr. Barsiné — kilencvenkét éves és megy teát és süteményt osztogatni a virrasztók közt. Négy szamár görnyedésig telerakva viszi előtte az ételmezt. Nem engedi hátul menni, nehogy az arab megdézsmálja. És aki mellette gyalog megy, mert nem bírja a lovaglást, a hetvennyolc éves Málkele, elnöknőnk, ugyanilyen járatban van. Száfed ellát ma este mindenkit, aki éhes lesz.”

Mikor Hana effendi a lovasaival elhagyja az örhelyet, hogy a menet elé lovagoljon, mi is felültünk öszvéreinkre és beleolvadunk a daloló tömegbe. Lassan-lassan hömpölyög a menet,

hosszú folyama a hepehupás sziklás úton. A száfedi hegyekről még egyre ereszkednek az árnyékok, az alakokat már nem látni a távolból és a menet eleje a Tórával már ott kígyózik felfelé a kopár méróni lejtőn. Az egyiptomi kivonulás képe elevenedik meg előttünk a kőszivátságban. „És az Ur frigyládájának dicsősége vonult előttük nappal . . .”

Három óráig tart az út, míg elérjük Mérónt és kibontakozik előttünk a Rabbi Simon barlang-sírja fölött emelkedő mauzoleum hatalmas fehér kupolaival, négyszögletes nagy udvarával, zsinagógájával és oldalhajóival. Köröskörül a sziklás hegyoldal tele van sátrakkal és barakkokkal, mintha egy nagy hadsereg ült volna itt tábor. A közepén a Hadasza-kórház barakja, orvosokkal, ápolónőkkel. Mögötte a Keren Kajemeth nagy sátra óriási felírással: **נאולה תתנו לארץ התנאים** „Váltsátok meg a tanaiták országát . . .”

Fürge fehér-kék ruhás leánykák szaladnak körül a táborban és fehér-kék szalagot tűznek a búcsúsok mellére a tanaiták országának megváltására . . . A chászidok sem bujnak ki a kedves kötelesség alól. Mérónból, a régi tanaita községből bizony alig maradt valami. Néhány dülledező arab ház jelzi a helyét. És oldalt a sziklák között R. Simon zsinagógájának romjai. Csak egyik csonka fala áll még, mint a jeruzsálemi szentélyből. Mellette egy nagy gránátalmafa ritkító piros virágokkal és néhány szelíd, alacsony fügefafa. A templom közepén a köpadlás alatt mintha forrás volna, vagy barlangnyílás. Barlang forrással, szentjánosfával vagy fügefával, mint amilyenben R. Simon és fia rejtőzött, sűrűn látható ezen a vidéken. A zsinagógarombból pompás kilátás nyílik. Szemközt a Hermon hóval borított csúcsa, a tulsó oldalon az Acmon, ahonnan ellátni egészen a tengerig, oldalt az Genezáreth napfényes kék tava és lent a völgyben sziklaóriások között száguldo lovasok, akik még mincha előtt el akarják érni Mérónt. A búcsúsok tömegei már ott feszengetnek, tolonganak a háromkupolás mauzoleum udvarán, hogy minél előbb a síremlékhez férközhessenek. Még jókor be tudok jutni én is. Mintha égő máglyák közé lépnék. A félhomályos mauzoleumban R. Simon és R. Eliezer kriptabarlangja fölött emelkedő két hatalmas fehér tömb telistele van aggátva égő gyertyákkal. Két lobogó gyertyával a kezében lép be mindenki és az izzó hőségtől elolvadó gyertyákat reátapasztja a csupasz kötömb oldalára meg tetejére, úgy hogy a sok viasz és faggyú egyetlen lobogó máglyává olvad össze a kötömb körül. A sírtömböket körülzáró vasrácsokon és köröskörül a falakon sincs egy tenyérnyi hely, hol gyertya vagy viaszdarab ne lobogna.

Az izzó gyertyalángok fénye élesen megvilágítja a máglyatömbök előtt imbolygó könnyörgő, imádkozó nők és férfiak arcát: „Kelj fel szent caddik, élő világosság, Rabbi Simon ben Jochái,

Rabbi Simon bar Jochái zsinagógájának romjai Mérónban.
Ruinen der Bar-Jochai Synagoge in Méron.
(Patai József felvétele.)

könnyörögj Isten előtt, kegyelmezzsen, erősítsen, áldjon, tisztítson, emeljen, tápláljon, segítsen, Ábrahám, Izsák, Jákob, Mózes, Ahron, Dávid, Salamon és minden jámborok és szentek érdemében . . .” A lángoló mauzoleum-templomból átkanyarodnak balra a barlangnyílás előtt emelkedő Szentek Szentjébe, ahol a párás homályban sistergő, füstölő edényekben folyik az olajáldozat . . . Fönt a mennyezetről égő olajmécsesek százai lógnak alá, a szentek örökmécsei, mind egyiken egy-egy név: „Elijahu próféta örökmécse”. „Dávid király örökmécse”, Mózes, Josua, Saul örökmécse, a „Szent csecsemő” örökmécse . . . És a barlang-templom taláros őrei körüljárnak apró fáklyákkal a kezükben és újabb mécsesek gyujtanak halk áhitattal az adakozók hozzátartozóinak lelkéért. És imák sírnak, zokognak az élőkért: „Kelj fel nagy terebintus, három világok hatalmasa, te vagy Rabbi Simon bar Jochái, kinek arcát Isten formálta odafönt és kinek hangja felszáll a magasságok magasságába és megkoszorúztatik a szent koszorúval, a világok Űra büszkélkedik veled minden világaiban, kelj föl és légy szószólónk irgalmas Atyánk előtt, Izrael gyermekeiért, szopós csecsemőiért és a tanházak tanítványaiért . . .”

A jövő és menő tömeg szorongva kavarodik, forgolódik a füstölgő mécsesek és a lobogó gertyalángok között. Talán Rabbi Simon csodája, hogy nem gyullad ki a láng és nem viszi fel az égbe az egész imaházat imádkozóival együtt.

A bezárt barlangnyílás előtt hajbokoló fehérszakállas öregek szívbemarkoló síró melódiával recitálják a Zohárból R. Simon ben Jochái halálának csodás történetét. A körülöttük állók lábujjhegyre kapaszkodnak, hogy ők is belepillant hassanak a világító szent könyvbe és együtt sírnak velük, amint a rejtelmes szavakat olvassák: „Azon a napon, amidőn R. Simon el akart távozni a világból, eljöttek hozzá társai és a ház megtelt lángokkal. Szólott R. Simon: A kegyelem órája ez és én szégyenkezés nélkül akarok átvonulni a jövőendő világba. Ime a legszentebb titkokat, miket eddig fel nem fedtem, akarom feltárni a Sechina előtt . . .” Amint írva vágyon: „Mert ott rendelé az Örökkévaló az áldást, az örök életet.” Szólott R. Abba: „Még be sem fejezte a szent világosság ezt a szót „életet”, amikor elhallgatott a hangja és én írtam és írni akartam tovább, de nem hallottam semmit. És nem emelhettem fel a fejemet sem, mert a világosság nagyon nagy volt és nem bírtam odanézni. Össze-rezzentem és hallottam egy hangot, mely szólt: „hosszú életet!” Majd más hangot hallottam, mely szólt: „Életet kért tőled!” Egész nap nem távozott a tűzoszlop a házból és senki sem közeledhetett feléje, mert fény és láng volt mindenütt körülötte. Egész nap arcunkra borulva kiáltottunk. Mikor a tűz eltávozott, láttuk, hogy a szent világosság, a szentélyek szentélye elköltözött a világból, beburkolózva feküdt a jobbán és arca mosolygott. Fölkelt fia R. Eleazar, megfogta a kezeit és csókolta, és én nyaldostam a port a lábai alatt. A társak sírni akartak, de nem tudtak. Háromszor borult R. Eliazar a földre és nem tudta szóra nyitni ajkait. Azután kezdé és szólt: „Atyám! Atyám! Hárman voltak, egy visszatért, most a madarak elrepülnek és eltűnnek a nagy tenger mélységeibe és társaik vért isznak . . .” Felemelkedett Rabbi Chijja a lábaira és szólt: „Eddig a szent világosság foglalkozott velünk, most itt az idő, hogy mi foglalkozzunk az ő tiszteletével.” Felkelt R. Eleazar és R. Abba, reáfektették az ágyra és az egész ház megtelt illatokkal. Eljöttek a trékaiak, tardaiak, sephorisiek, havaiak és a méronbeliek, hogy náluk temessék el. Mikor kivitték az ágyat, felemelkedett a levegőbe és tűz lobogott előtte. És hangot hallottunk: „Jertek, gyülekezzetek R. Simon menyegzőjére! Vonuljon békében, pihenjen fekvőhelyén.” Mikor leereszkedett a barlangba, hangot hallottunk: „Ez az a férfiú, aki megremegettette a földet, megreszkettette a birodalmakat, ez az a Rabbi Simon bar Jochái, akivel az Ur eldicsekedik minden napján, boldog az ő osztályrésze fent és lent . . .”

Boldog extázissal mondják a titokzatos szöveget, mintha a fehér szakállú öregek maguk az Idra zutához, R. Simon szűkebb társaságához tartoztak volna és most csak folytatják itt a régi gyászt, a megszakított zokogást: „Kelj fel, Izrael lény, tíz szent tanítványoddal, keljtek fel és menjetek Chebron szendergőihez, Ábrahámhoz, Izsákhhoz és Jákobhoz és menjetek a Sechina elé, amely szunnyad a száműzetésben, kiáltsátok, hogy Jeruzsálem pusztá és Izrael szolgátságban, menjetek, könyörögjete a szent nyájért, hogy megmeneküljete a gonosz állatok torkából, hogy halljuk az ígéret igéjét, Cion vigasztalóját . . .”

Mikor a méla kadis elhangzása után ki tudunk szabadulni az udvarra, itt elragad a muzsika és tánc szilaj örvénye. Itt érezzük csak igazán, hogy nem gyászünnepe ez a nap, hanem valóban Bar Jochái menyegzője, Istennel való egyesülésének lakodalmi ünnepe. Akik bent imákkal könnyítettek a lelkükön, itt dalokba öntik lobogó mámorukat és boldog bizakodásukat. Körtáncot lejtő csoportok keringnek az óriási udvar négy sarkán. Tambur és furulyás intonálja a nótát:

*„Asrénu, ma tov chelkenu
behillula de Bar Jochái”*

*„Boldogság mi osztályrészünk,
Bar Jochái menyegzőjén . . .”*

Aztán dalt váltanak:

*„Bar Jochái nimsachta, asrechá
Semen szaszon méchavérechá”*

„Bar Jochái, Bar Jochái felkentek — oh boldog — örömolajjal társaid . . .”

Ennek a régi dalnak a szövegét bent is olvastam már a mauzoleum-templomban, aranyba hímezve a frigyszekrény fehér bársonyfüggönyén, melyet Rabbi Abraham és felesége ajándékozott R. Simon és R. Eleazar tiszteletére, „hogy Isten megáldja őket gyermekáldással . . .”

*„Bar-Jochái szent olajjal
Felkentek a szent edényből
Hordod szent fénykoronádat . . .”*

Bar Jochái igazi felkenése azonban csak ezután következett. Fönt a mauzoleumnak párkányos kupolás tetején két szélesfejű hatalmas oszlop emelkedik. Az egyik R. Simoné, a másik a fiáé, R. Eliezeré. Ide rakja mindenki a maga áldozatát a szive szerint, kendőt, szövetet, hajfonatot, csipkét, szőnyeget, vagy éppen az új méroni seilyemruhát, aztán leönti egy üveg olajjal, hogy átittasuljon, amire a *Hadlákára*, a máglyagyújtásra kerül a sor. Az oszlopfejek egyre magasabbra emelkednek és még egyre jönnek az új áldozárok és reáborítanak még egy kendőt, még egy ruhát, még egy korsó olajat. Sokan pedig várnak az áldozással a meggyújtásig. Tíz óra lehetett, amikor a száfedi rabbi kijött a templomból, méltóságteljesen mint az egykori szentély

főpapja, ment fel a lépcsőkön a kupolatetőre és a feléje nyújtott fáklyával meggyújtotta egymásután a két máglyát. Ugyanekkor mintegy jelre meggyújtották a szemközt levő kupolán a harmadik, R. Jicchák Nafcha, a tanaita kovácsmester oszlopának máglyáját és feljebb a hegyen R. Jochanan Haszandlár, a szandálkészítő tanaita tűzoszlopát.

Zengő örömmámor köszöntötte a máglyák fellobogását az éjszakában. A kupolás mauzóleum- és templomtetők, a párkányok és lépcsők roskadásig voltak tele ünneplőkkel. Mégis helyet nyitottak, hogy a lobogó tűzoszlopokat körüláncolhassák:

„Bar-Jochai, nimsachta, asrechá,

„Bar Jochai, felkentek, ó boldog!” A tánc mámorában újabb meg újabb tárgyakat dobálnak a máglyára. Egy asszony letépi vállairól gyönyörű bocharai selyemkendőjét, bedobja a lángba és táncolni kezd, mint egy őrjöngő. Egy kaukázusi leány új pompás atlaszköpenyét veti le, összegöngyölíti és feláldozza a tűznek. Közben lobog a tánc, a nóta fönt a templomtetőn és lent a templom udvarán:

„Asrénu, má tov chelkénu
Behillula d'Bar Jochaj!”

„Boldogság az osztályrészünk, Bar Jochai menyegzőjén . . .”

„Mit szól ehhez kollega? Nem pogányság avodá zára, bálványimádás ez?” — fordul hozzám dr. Glücksohn, a Haarec héber napilap szerkesztője. — „Mindegy — felelem — erő és szépség van benne!”

A máglyák lángja megvilágítja az egész sátoztábor. A táncoló csoportok egyre tarkább színt öltenek. Chászidok, chálucok, arabok fonódnak össze a körtáncban. Az öröm mámorában ledőlnek a korlátok. Öregek és fiatalok, rabbik és munkások, szakállasak és borotvált képűek, káftánosok és sportingések forognak együtt a szent lángok körül. És most már az új Palesztina dalai kerülnek sorra:

„Él jivne ha-Gálil”

Isten felépíti Galileát. „Baruch jivne ha-Gálil” Az áldott felépíti Galileát. Egy öreg chászid miután előbb végigtáncolt egy arabbal két csodálatos fantáziát, kikapja egy fiatal cháluc kezéből lovagló ostarát, a táncolók közé ugrik és körben forogva üti a taktust egyre sebesebben, egyre szenvedélyesebben és lobogó hevével magával ragadja az egész tábor:

„Veamártem, kó lecháj
Adonénu Bar Jocháj.”

„S mondjátok: ő ime él, a mi urunk Bar Jochái.” Dirigálja az új nótát egyre tüzeesebben, egyre lángolóbb extázissal és az egész fiatalság mintegy megbabonázva engedelmeskedik a dirigálásának. Leguggol és körbe guggolva táncolnak, forognak vele mind, míg fel nem áll. „Wunderfull!”

Gur-Arje (Jeruzsálem, Becalel): Egy méróni zarándok.

„Wunderfull!” kiáltja elragadtatva a mellettem álló londoni prof. Langser, a híres hipnotizőr, aki akaratátviteli kísérleteket és előadásokat tart most Palesztinában. „Wunderfull.” Ez aztán az akaratátvitel minden hipnotikus hókuszpókusz nélkül! „Wunderfull.” Valóban. Ezzel a hévvel elvezethetné ez a chászid őket akár az élő csodarabbik templomába is és megimádkoztathatná a büszke forradalmi ifjakat mint a jámbor istenfélő chéder-fiukat . . . Csak találkoznia kell a két nemzedéknek és rendben lesz minden.

„Hinné ma tov umá noim

Seveth achim gám jáchád”

Zeng az új ének. „Milyen szép és milyen édes, ha együtt ülnek testvérek.” „Milyen szép és milyen édes” ismétlődik és kar karba fonódik és karok nyulnak ki a forgó körből és mindenkit magukhoz ölelnek, aki a körtánchoz közel áll. Egy pillanat és engem is bekapnak és már ott forgok én is a táncoló örvényben a muzikaszóra dalolva: „Hinné má tov umá noim . . .”

Már régen túl vagyunk az éjfélen. A lángoszlopok misztikusan világítanak a sötétben. A kupolás tetőn és a nagy udvaron gyérülni kezd a tömeg; sokan az öreg Malke néni előtt állanak egy csésze teaért, sokan visszahúzódtak a sátrakba pihenni. Az éjszaka csendesedni kezd. Csak egy-egy sátor mélyéből hangzik a héber nóta.

Andalítóan csillagos az égbolt. Tapogatózva megyünk a sziklák között. Egyszerre csak megtelik a hegy csilingeléssel. Mintha égi angyalok szálltak volna le apró ezüst csengetyűkkel. De a csilingelő hangok alulról jönnek és egyre közelednek felénk. Talán kis koboldok jönnek muzsikával édesíteni Bar Jochái menyegzőjét? A csilingelés egyre közeledik és fekete árnyékok kusznak fel a hegyre. Hirtelen felhangzik több felől: „chaláv” „chaláv!” „chaláv kasér!” Tejet kínáltak a sötétben. Úgyes beduinok felhajtották a kecskenyájukat a meróni hegyre, hogy tejjel csillapítsák R. Simon menyegzőjének ünneplőit. A kecskék csilingelnek a sátrak között a sötétben és egy fél piaszterért a beduin telefeji a poharat friss, egészséges tejjel, konkurrenciát csinálva azoknak a jesivabelieknek, akik egész éven át ott tanulnak R. Simon bar Jochái Beth-hamidrásában a hegyek között elhagyatottan és bizony reájuk fér egy kis kereset egyszer egy esztendőben . . .

Alig két-három órát pihentem a Hadassah sátrában. Már hajnalban ismét felébresztett zene, tánc. Sokan le sem feküdtek, hanem ott táncoltak és daloltak még most is az égő tűzoszlopok körül. Nóta van elég. Ott a sok rímbe foglalt talmudi legenda Bar Jochái csodáiról. És elvégre egy óráig is el lehet ismételni körtáncban fokozódó hevülettel:

„*Vaamártem kó lécháj, Adonénu Bár Jocháj.*” „Mondjátok: mi urunk él, mi urunk Bar Jochái.” Vagy akár csak az egy szót: „Lama, lama, lama, miért, miért, miért?” míg a zsoltárvershez érnek: „miért oh Isten, hagytál el minket?” De most új nóták következnek. A gyermekek napja ez. Kezdődik a „chalaka”. A gyermeknyírás. Az apák vállukra veszik a gyerekeket, így táncolnak a szepegő csöppségekkel körbe-körbe. Az udvar megtelik apró vőlegényekkel, hároméves fiucskákkal, akiknek ma fogják először levágni a hajukat áldozatul. Egész Palesztinából, de Tunisból, Tangerből, Bucharából és Egyiptomból is hozták a kis vőlegényeket Bar Jochai menyegzőjére. A kis „chaszan” a legszebb ruhát kapja, feldíszítik színes szalagokkal, kis selyem abájé lebeg a vállain és ezüstös agál szorítja göndör fejére a kefiját. Két kezében szalaggal, fátyollal körülkötött díszesen kifestett két gyertyaszálat tart. Így vezetik a rabbik elé a templomba. Így hozhatta Hanna a kis Sámuelét Éli főpap elé. A templom egyik sarkában ülnek a rabbik. Elfogadom az invitálást és melléjük telepedem, hogy közelről lássam a ceremóniát. „Jön a vőlegény” — kiáltja a samas, aki a neveket is kihirdeti. Minden szülő higiénikusan magával hoz egy ollót, odalép a rabbi elé a gyerekekkel, ez levág egy fürtöt a jobboldali halántékánál és oda adja a szülő kezébe, a másik rabbi a másik oldalon vág ki egy fürtöt és szintén oda adja. Miután így mintegy megjelölték a „pea” helyét, kezet fognak a vőlegénnyel és az apával és „mazel tov” kiáltással elbocsátják. „Mazel

tov” ismétlik a jelenlevők vidáman. A körülállók rázendítenek egy héber nótára, a szülő pedig, miután italt és süteményt osztogat ki kosarából, kimegy a másik terembe, ahol már hivatásos borbély levágja a gyermek egész haját, a gabaj mérlegre teszi a rabbik által levágott két fürttel együtt, a megfelelő súlyt pedig ki-ki módja szerint felméri arannyal, ezüsttel vagy rézpénzzel és szétosztja a szegények között, míg a hajat felviszik az égő oszlopokra, a lobogó máglyára. A száfedi samast, aki végigkíséri az embert születésétől haláláig — mert ő a sírásó is — végtelen jó hangulatba dönti ez a szertartás, melynek folyamán megtelnek a zsebei tortával és pogácsákkal. Engem is biztat, fogadjam csak el a szülőtől, majd ha sok lesz a teher, ő átveszi tőlem, ugyanis kilenc gyermeke van és ezek számára elfogad mindent élőtől és halottaktól. Tulságos jó kedvében poharával hadonászva leönti a ruhámat. „Nem baj, mondja, úgysem ivott a micvitalból, legalább a ruha pótolja.”

„Jön a vőlegény” — kiáltja, amikor a következő kerül sorra: „Sír a *vőlegény*” — teszi hozzá tréfásan, amikor látja, hogy a kicsike félve, ptyeregve közeledik a tiszteletreméltó rabbikhoz, aztán gyorsan elszalad. „Jöjjön a másik addig!” Ünnepi ruhába öltözött kolonista hozza kis fiát a karján mint hajdan Cion parasztja a termés zsengéjét. Ez a kis falusi „vőlegény” is fél a sokaságtól, szepegni kezd, a rabbi szeliden és nyugtatóan megsimogatja a kis „chaszan” göndör fürtjeit. „Mióta van szokásban a chalaka?” — kérdelem a rabbitól. — „Lurja vezette be” — feleli. De nekem az az érzésem, hogy nem négyszáz, hanem négyezer éves ősi szokások maradványai állanak itt előttünk elevenen. Talán R. Simon menyegzőjét is régen R. Simon születése előtt ünnepelték már a hitet és legendákat termelő Galileában.

„Nini, apró fehér bagolyfiókák ülnek az ablakon! Itt van a fészük!” — szólal meg a rabbi örvendve, amint ültéből hátranéz. — „Ki kell nekik vinni a morzsákat!” Oh szent Galilea, itt chászidok és talmudtudósok is imádják a természetet. Itt nem merevedett meg a zsidó lélek a halachában. „Volt már lent a hegy tulsó oldalán? szól hozzám a száfedi rabbi, ott gyönyörű a táj! Nehány percnnyire innen van Sámáj és Hillél és tanítványaik sírja. Lent a völgyben kristálytiszta ivóvízforrás, onnan fakad a Megidó partja és partján csodás fügefák óriási árnyéku levelekkel, milyeneket sehol másutt nem találni. És szemközt a hegyoldalon van a régi „papok városa” és a főpapok barlangja és fönt a hegytetőn óriási székalakú kőszikla, mint egy faragott gránittrónus, erre fog állani a mi hagyományunk szerint Elijáhu próféta, mikor majd eljön hirdetni a megváltást!”

Oh rajongó hittel és szeretettel teljes csodálatos Galilea! . . .

Kiss Arnold: Zsidó apa a fiához.

Alkonyra hajlik életem,
Fogadd tanácsom gyermekek! . . .
Ne várj sokat a sorstól,
Te építsz és az rombol,
Az sokszor ledér s hűtelen,
Sok gyatrát gyakran felel —
De miért magad sirtál,
Mit önmagad kiviált:
Tiéd, mert szived vére,
Mert könnyed hullott érte.

Tiéd a köny, a szenvedés,
A megkisértés sem kevés,
Mely csalogat és csábit,
Mákonynál jobban kábit, —
Mért lennél mindig megvetett?!

Ágyad puhábbra vetheted:
Csak egy kis vízmedence,
És tiéd a szerencse,
Egy perc — ujjászülethetsz,
Ha meg is halt a lelked.

Vigyázz a hazugságra:
Az, mint a kigyó, gyáva,
Mert lenn a porban csúszik,
S a szivedig fölűszik,
Igy bőrét százszor váltja —
De minden mindhiába:
Csak féreg marad váltig —
Ki csúszik, mászik, hámlik:
Hüllőből sas nem váltott,
Bármily magasra hágott.

Zsidó vagy lelkem, gyermekek,
Utadon tüske, gáncs terem,
Tudom, hogy kővel dobnak,
A sziveden taposnak,
Egy név miatt kergetnek,
Hazádból számkivetnek,
Az erdő vadja hon telel,
Ha vihar zúg és szél perel.
Verebet itthon véd eresz,
Te idegenben dideregsz.

Alázatos legyen szavad,
Némuljon el az ajakad,
Ne fogj kezedbe kardot,
Istenre bíz a harcot!
Ha lesből törnek ellened,
Te jobb legyél, mint ellened,
Ne tagadd meg az embert,
A testvért sohse benned —
Ők ijjal, kelevézzel,
Te Istennek nevével!

A kezed szádra téve,
Ha térdig is szemétbe,
Viselj el minden gáncsot,
Hordj némán minden átkot,
De bosszúvágy szivedben
Helyet sohase leljen,
Te sohse gyujtsál máglyát,
Csak fényt lobbantó fáklyát, —
S ha megszenvedsz is érte:
Hints lángot a sötétbe.

Már sok ezer év óta
Forr, zúg a duhaj nóta —
Körötted hadd sikoltson,
Szivedből fölsikoltson:
Amig csak tart az életem,
Hadd hulljon verejtékem,
Népem! szebb sorsod látom,
Érted dolgozni vágyom,
Nem ütő feszülettel,
De zsidó becsülettel!

S még egyben légy hű gyermekek,
Mi drágább mint az életem,
Amiért küzdök, szenvedek,
Mi örököm, ha nem leszek:
Ős hited reád szálljon,
És minden éjben, árnyon,
Viharban, zúgó vészben,
És ezer szenvedésben:
Szivedből ki ne törje
Vad karvalyoknak körme.

Magamnak mit se kérek,
Csak majd ha sirba térek:
Egy árva imádságot —
Fiam! én arra várok . . .
Ha koporsóm tövébe
Egy sápadt gyertya fénye
Virrasztva értem lángol,
Én kadisodat várom,
Halottan is megérezem:
Hogy imádkoztál értem . . .

Káspi-tengertől délre, az iráni fensík északi harmadának egy, körülbelül 1010 m. magas csíkján, Teherán alatt terül el Hamadán városa. Ezt a tájat, valamint egész Perzsiát is elsőnek száguldotta végig autón Claude Anet, neves francia világjáró író. A közeli jövőben: „Perzsiai útijegyzetek” címen fogja megjelentetni napkeleti túrájának ismertetését. Ebből a művéből való az alábbi cikk eredetije is.

Hamadánnak hívják most a néhai Ekbatánt, hol Cyrus és a médek honoltak hajdanában és ahol keleti illatok párázatában domborul a sírja a zsidólánynak, ki meg tudta lágyítani Ahasvér szívét. Nem holmi arannyal, selyemmel ékes palotában lakunk mi itten, hanem a város közepén, egyszerű házacskának egyik szobájában. Ez majdnem egészen üres. Fölszerelése nem egyéb, mint néhány szép szőnyeg, melyeket magunkkal hoztunk, továbbá vékony gyékényeink, kaucsuk-tömlők és a mosdótálunk. Az Alliance Isráélite iskolájában étkezünk. Valahányszor alkalmam lesz rá, mindig hirdetni fogom azt a kitűnő munkát, melyet ez a szövetség Perzsiában végez. Minden nagyvárosban létesített iskolákat, ahol Párisban képzett egyének tanítanak francia nyelven. Ilyenformán esztendőnként ezer és ezer zsidó gyermek emelkedik ki a gettó tudatlanságából és halad fölfelé a civilizáció lépcsőfokain. Ezek az Alliance-iskolák oly jól vannak irányítva, hogy — csodák csodája! — a perzsák is túlteszik magukat a zsidók ellen táplált régi, makacs előítéleteiken és zsidó tanintézetekbe járatják gyermekeiket. Aminek aztán az a természetes következménye, hogy a perzsa városok

keskeny utcáiban hemzseggő gyermekrajok mind franciául beszélnek.

Első perzsa utazásom idején egy napon egyedül kóboroltam Iszpahán bazárjában, hol nagyon kevés európai látható. E bazár fedett és homályos sikátorok kifürkészhetetlen labirintusa; ha beléje sodródott az ember, sose tudhatja, hogyan kerül ki onnan.

A kereskedők, kik boltjaik küszöbén ültek, éppen nem néztek rám jóakaróan. Néhány számárhajcsár és tehercipelő munkás megjegyzéseket tett rám, amiket ugyan nem értettem meg, de biztos, hogy nem voltak hizelgők. Egyszerre csak zavarom láttára kibontakozik a kavargó tömegből holmi tizéves fickó, elébem toppan és furcsa hangsúlyozással kérdi:

— Que voulez-vous, Monsieur? (Mit akar, mi járatban van uram?)

Se szó, se beszéd, felcsap kalauzommá s pár pillanat alatt az orosz konzulátushoz vezet, amelynek épületében akkortájt laktam. Így hát, hála az *Alliancenak*, még Perzsia mélyében is értik a franciát. És ez a szervezet a mi misszionárius pátereinkhez hasonlóan íme azon munkálkodik, hogy fenntartsa s fejlessze befolyásunkat a távoli Keleten.

Zsidó hitközségek Perzsiában! Minő gazdag és érdekes anyaga a tanulmányoknak! Gondoljuk csak meg, hogy olyan államon belül működnek, mely a világon tán a legelzártabb maradt Európa művelődésével szemben. Évezredek óta vannak meg és kétségtelen, hogy még a babiloni fogság idejéből valók. Érthető, hogy egykoron számosan követték felszabadítójukat, Cyrust és az ő birodalmának fővárosában, Ekbatánban, telepedtek meg.

Az ekbatáni apró gyermekek, kik közt vegyest akadnak bohók és komolyak s akik felváltva: játszanak vagy dolgoznak az iskolák árnyas parkjában és tágas termeiben, egyenes lezármazottjai ama zsidóknak, kik Ciónt siratták Babilonban, folyómenti szomorúfüzek alatt. Régi faj ez, mely hajdani fényének hanyatlása óta a perzsa városok ölében gettókba szorítva élt, mindenki megvetésének tárgyaként. Külső jelekkel volt megbélyegezve, hogy az áriai lakossággal való keveredéstől távortartsák. Nem vehetett részt háborúban, földet nem művelhetett. Kis arányú kereskedelmi tevékenység és véget nem érő zsinagógiai viták közepette morzsolta le napjait. Szigorúan őrizte hagyományos szokásait, pedáns, büszke, de részben szolgálai természetű is maradt. Asszonyai, mint kofák vagy házalók, eljutottak nagyhatalmú állami előkelőségek palotáinak női lakosztályaiba. Mindenre kész férfiai pedig nem egyszer fejedelmek udvarába is beférkőztek; sőt volt idő, mikor a kormányzásra

Hamadáni fiatal házaspár 10 éves menyasszony és 11 éves vőlegény az esküvő előtt.

Junges Ehepaar in Hamadan.

Les jeunes époux le jour de leur mariage.

is befolyást gyakoroltak. Az Ahasvér oldalán állott (Mordecháj) Mardocháj históriáját más zsidók is megismételték! De mindez utóbbi bizony csak villanásszerű fénysugár abban a sötét éjszakában, mely Perzsia zsidóinak szomorú történetét borítja!

Az Alliance vállalkozott rá, hogy a hosszú nyomorúság ezen üldözöttjeit megsegítse. Tanárokat hoz ide, férfiakat és nőket, pénzt és újra pénzt, amit nagyon gyümölcsözően használnak fel. A helybeli iskola főnöke a perzsa hatóságok mellett egyuttal konzulszerpet tölt be. Védelmezi a zsidóságot, oktatja és minden tekintetben pártfogolja.

Egy szép napon e szavakkal fordul hozzám az iskola vezetője:

— Lakodalom van a hitközségben. Tán érdekelné önt. Az ifjú pár szülei, kik házalók, mindenesetre boldogok és büszkék lennének, ha önt is körükben láthatnák. Engem kértek fel, hogy meghivjam!

Elfogadom a kedves invitálást. Már indulunk is gyalog, mert Hamadán utcái túlkeskenyek ahhoz, hogy kocsin lehessen közlekedni bennük. Menet közben a direktor elmesél még egyetmást, ami izgatja a kíváncsiságomat.

—A fiatalok, kiket mindjárt látni fog, gyerekek.

— Gyerekek? — kérdem csodálkozva. — Hát akkor minek házasítják őket?

Eközben a zsidónegyedbe érünk. S miután átvágtunk egy komor, keskeny folyosón, tágas udvarba lépünk be, mely fölött szeliden kéklik az ég kupolája. Ragyogó kép vár itten ránk.

Az udvar három oldalán rózsaszín téglás házak sorakoznak, melyeknek üvegtábla nélküli széles ablaknyílásai lodzsákat képeznek; az öblös udvartelek negyedik oldala nyílt terraszbá megy át, ahol épp úgy, mint az ablakerkélyeken, tarkállik a tömeg. A férfiak, akár a perzsák, gallértalan hosszú fekete tunikát hordanak, amelyet derékban széles öv fog össze. Fejükön posztósapka tornyosul. A nők ez alkalomra muszlinruhát öltöttek. A kék, a narancssárga, a vörös és a zöld árnyalat meglepő harmóniában folyik össze rajta. És ebből a pompás színtarkaságból csillogva ragyog ki az arany meg ezüst, amivel a könnyű szövetek himezve vannak. Ott van a hölgyek közt Ráchel, ki tükrével a kezében éppen cicomázza magát; és ott van a szépkarú Lia; ott látni továbbá Mártát és Máriát; nem messze tőlük Magdalénát, a halásznőt; majd odébb Juditot meg Rebekát. Mindannyian Sionnak lányai! Ovális, halovány, orcáikat, sasorrukat, hosszú öldökívek alatt mélyen ülő szép, sötét szemüket és fekete hajfürtöktől

Hamadáni gyermekek lakodalma.
Hochzeit junger Kinder in Hamadan. Une fête nuptiale dans le quartier juif.

övezett hófehér homlokukat nem rejtik fátyol mögé, — hiszen Judeában vagyunk.

Olyan összkép ez, mely Delacroix-t is megigézné. A hölgyek tapsolnak, ujjongnak és csak azért hagyják abba egy pillanatra vidám csacsozásukat, hogy megnézzék az idegeneket, kiknek jelenlétéhez nincsenek hozzászokva a hamadáni zsidók násztűlő familiái.

De hol vannak a jegyesek?

Elénk vezetik őket. Majdnem azt mondhatnám, elibénk „hozzák” az ifjú párt. Mert hiszen mindketten egészen kis gyerekek.

A vőlegény 11 éves és 3 láb magas. Álló gallérú hosszú redingót nyúlik le rajta szinte a bokájáig és magas fez van erősen domború koponyáján. Arckifejezése csodálkozó és révedező. Menyasszonya rikító ruhájú indiánus nőnek öltözött. Perzsa pantalon visel; a kabátja csuklyás kámzsaféle, rajta fátyol omlik el. Csuklóit vastag kerek drágakövekkel ékes karkötő, ujjait amulettgyűrűk veszik körül. Mindössze 10 éves; valamivel magasabb, mint párja.

Apró csemeték mindketten. Valóban inkább labdázniuk kellene, semmint házasságra lépniök. Kénytelen vagyok két széken elhelyezni őket a fényképezés tartamára. A menyasszony nagyapja és a vőlegény anyja melléjük állanak. Az öregek mégcsak nemis középtermetűek; mégis csücsülő gyermekeik feje alig emelkedik a vállaik fölé.

Amott messzebb egy másik kislány settenkedik; egészen olyan a kosztümje, mint a menyasszonyé. Ő még csak baba, pufók arcú, ártatlan pillantású kisbaba. Vajjon miféle lányka ez? Kérdősködöm. Megtudom, hogy nyolcéves, de már

el van jegyezve. Még végére se fordul ez az esztendő s ő már férjnél lesz.

— Ejnye, — szólok az izraelita iskola igazgatójának, — önök itt egészen úgy adják össze gyermekeiket, mint valaha Európában tették, amikor államérdek vagy egyéb fontos tények fogtak kockán?

— Am akkor az történt, hogy mihelyt az esküvő egyházi szertartás szerint végbement, a menyasszony visszatért a kolostorba, a vőlegény viszont a kollégiumba. Ott maradtak aztán mindaddig, amíg koruk és más körülmények lehetővé tették számukra az egybekelést és családalapítást.

— Remélem, ezek a gyerekek is szépen visszamennek majd szülőikhez, mire lezajlik az esketési ceremónia, nemde?

— Bizony nem! — feleli a direktor. — Nem így megy ez itt Perzsiában. Jelen esetben is valószínű házasságról van szó.

Erre hirtelen elmosolyodom. Ő azonban folytatja:

— Hát bizony e jelenség egyike ama csapásoknak, melyek ellen mi küzdünk; de, mint látja, sajnos, nem túl nagy sikerrel. Ősrégi keleti tradíció szabja meg, hogy a családfának folytatódnia kell hajtásaiban. Az apa legnagyobb boldogsága az, hogy rátekinthet gyermekeire és azok unokáira. Pusztán ebben leli meg törzse eljövendő diadalának biztosítékát. Ámde annyira türelmetlen, hogy fiainak, leányainak kiházásításával addig se bír várni, míg ifjakká serdültek. Aminek persze következménye, hogy ez a pöttyömnyi lányka itt előttünk és mellette a kis fiúemberke immár férj és feleség. Pogány dolog ez!

— De mi lesz most velük? Hisz ezek a csöppségek mégcsak nem is lakhatnak egyedül?

— A ház, melyben vagyunk — hangzik a válasz, — községünk egyik gazdag tagjának a tulajdona. Kölcsönadta a házasságkötés idejére. Ez nálunk nagy ünnep! Még ma este visszaballagnak a vőlegény szülei szegényes hajlékukba s magukkal viszik az új hitveseket.

Ezek a liliputi fiatal asszonykák nagyobbára fizikailag is tönkre mennek, sokan közülök a gyermekágyban halnak meg, avagy sokszor csenevész sarjakat hoznak napvilágra, melyeknek táplálásához erejük nincsen.

— Mi minden igyekezetünkkel azon munkálkodunk, hogy kiirtsuk ezt az átkos fekélyt, amely a környezetről ragadt át a zsidóságra. De lépten-nyomon beleütközünk a lakosság tudatlanságába, amelynek előítéleteitől a kétezer éve üldözött s agyonhajszolt zsidóság sem tudott még teljesen megszabadulni. De remélhető, hogy idővel mégis csak győzni fog a jobb belátás és az európai higiéné szelleme, amely iránt Keleten mindenütt a zsidók tanusítanak fogékonyságot.

DR. VAJDA ZSIGMONDNÉ: TEFILIN

Felolvasta a M. I. N. O. SZ. kultúrdélutánján.

Az udvari fogatot a madridi pályaudvaron is megbámulják. Most különös szokatlan a kép. Egy zsidó orvos lép ki belőle, kitől egy spanyol főúr meleg, szinte testvéries öleléssel búcsúzik. Az orvos sietve kapaszkodik a vonatra, mely mint egy életre kelt nagy szörny csakhamar elindul, hogy tovaröpítse az utazás első pillanatában még megilletődött embereket, kiket hajszol az élet, emberi hivság, gond, öröm, gyűlölet és szeretet.

A tanár az ablaknál állt, a szemét dörgölte, mintha az álom utolsó foszlányát tüntetné el vele. Egyszerre boldog, széles mosoly terült el az arcán. Hát mégis valóság volt a szépséges hat hét, melyet a spanyol fővárosban töltött? Hát nem volt álom, hogy a hajdani kis miskolci zsidó fiút szemelte ki az Uristen, hogy az ő személyén keresztül tisztelje meg a meggyötört zsidóságot? Milyen különös érzést váltott ki benne a meghívás a spanyol király megoperálására. Lelke előtt újra leperegtek az események. Először pesti utja a maga érdekességével, a gazdag paciensek, kik neszét vették, hogy a híres bécsi tanár átutazóban pár órát a magyar fővárosban tölt, éjnek idején keresték fel a Dunapalotában. Hajnalban már vitte autója Miskolc felé, öreg szülői kedves, meleg hajlékába. Mint csillogott fel az öreg zsidó szeme, mint ültek ki a piros tűzrózsák az arcára a nagy megtiszteltetésre, hogy több mint 400 év után az ő fia fogja betenni a lábát oda, hová zsidó orvos azóta se léphetett. Az anyja, kit a könyörtelen idő öreg, reszkető anyókévé formált, a meghatottságtól szólni se tudott. Boldog volt, életének célját, küzdésének jutalmát megtalálta az ő sikerült fiában, kit a dicsőség nem tett elbizakodottá, a felfelé haladás nem keményített meg, ki gyermeki alázattal csókolta a sárga, fonnyadt kezét, szíve megmaradt oly tisztának, mint amikor imádkozni tanította. Még most is fülébe csendgett édesanyjának a figyelmeztetése: Mosakodjál kis fiam, hogy imádkozhassál, akkor megkapod a reggelit. Ő persze a sorrendet a reggelinél szerette volna kezdeni, a mosakodástól is félt, mely később, mint jó orvosnak szenvedélyévé vált s alkudozni próbált. Inkább nem imádkozom, csak ne kelljen mosakodnom. Mégsem feledkezett meg soha az apjának tett fogadalmáról, hogy minden reggel, ha pár percre is, tefilinnel a fején, fog imádkozni. Az imádság az áhitatos ünnepeket, a szentséges péntek estéket juttatta eszébe, amint szép tisztán, ünneplőbe öltözve, várta haza apját a templomból, ki áldólag terjesztette föléje kezét. A szép fehérre terített asztal, az ünnepi gyertyák lángjának lobogása áhitattal töltötték el fogékony

lelkét s oly boldog volt a kedves, meleg, meghitt péntek estéken. Lelkében csodás ősi dallamok keltek most is életre, melyeket apjától hallott. Szegény öregek, milyen fontosnak tartották az ő küldetését, ezuttal nem is tartóztatták, — meleg szülői áldásukkal bocsájtották útjára.

Spanyolországi útja titokban történt, nehogy megghiúsíthassák. A királyt nemcsak a föltétlen bizalom a zsidó orvosban, de az a cél is vezérelte, hogy békejobbját nyujthassa a zsidóknak, kik ellen az ő ősei oly sokat vétkeztek. A legnagyobb bünt azonban saját országuk ellen követték el, midőn kiűzték a zsidókat, kikkel együtt a lendületes szellem, a mozgékonyság és a virágzó kultúra is kivándorolt Spanyolországból.

Pedig azt hitték, amikor beleültek az elhagyott zsidó otthonokba, véres verejtékkal megdolgozott szerzeményekbe, hogy örök időkre biztosították a jólétet fajuknak. De az ebül szerzett vagyon átkot hozott, léhaságot, dologtalanságot s míg azok az országok, melyeknek politikája és könyörületessége befogadta a szegény bolygó spanyol zsidót, fellendültek, Spanyolország a lejtőre jutott.

Az udvarnál azonban most se nézte mindenki jó szemmel a zsidó orvost. Különösen Alfonso Nagidello, a király belső titkos tanácsosa. Igen tekintélyes, dúsgazdag család sarja, mely sok jeles, hű hazafit adott Spanyolországának. Szörnyen büszke volt fájára és származására, a zsidókat lenézte, bár róluk való véleménye nem személyes tapasztalatokból, hanem kint az életben hallott rágalmbokból és előítéletekből tevődött össze. Csodálatos, a tanár épp e férfiú felé vonzódott, lelkében szinte ismerősként üdvözölte, amint meglátta gyönyörű, férfias alakját. A mindennapi együttlét azonban lassan-lassan közelebb hozta a tanár egyéniségéhez őt is, bár faji gőgje sokszor berzenkedett ellene. Az élvezetes vitakozások, melyekben a pápai nuncius is rendszerint részt vett, ki Bécsből jövet már megbarátkozott a tanárral, sok dolgot más világításban láttatott meg vele. Leginkább meghatotta a tanár felolvasása, melyet egy tudományos társaság meghívására tartott, ahol többek közt szülőföldjét is ismertette. Szeretettel és rajongással beszélt annak dús kalászaírói, zengzetes nyelvéről, józan népéről.

— Örülök, hogy hallottam Önt — szólt az excellenciás. — Megcáfolta, hogy a zsidók nem tudnak önzetlen hazafiak lenni. Pedig úgy tudom, hogy Önt Bécs tette naggyá.

A tanár elpirult a dicséretre, hallván a régi vádat.

— Én azt hiszem, minden emberben kitörülhetetlenül él az az érzés, mely őt szülőföldje rögéhez, játékos boldog éve helyéhez, iskolás szívének szent fogalmához, a hazához köti. Miért lenne épp a zsidó rosszabb? Igaza van excellenciának, engem Bécs tett naggyá s hálás is vagyok

Dr. Vajda Zsigmondné

érte nagyon. Sorsom oda vitt. Míg a klinikákat bujtam, sokszor oly erős honvágy vett rajtam erőt, hogy szinte beteg voltam, de kitartottam, mert tudtam, hazámban csak hitem árán érhetem el azt, amit elértem; s erre képtelen lettem volna, mert a hitem iránt való érzésem épp oly szent előttem, mint az, amely szülőföldem rögéhez köt.

— Hiszen ha sok olyan egyéni kiválóságuk volna a zsidóknak mint Ön, kedves professzor!

— Látja, excellenciád, ez a mi fátumunk. Ha jót látnak nálunk, úgy ez egyéni kiválóságunk, ha ellenben rosszat, úgy ráhuzzák az egész fajunkra. Az évezredek viszontagságok egy népnél se neveltek annyi erős lelket, annyi mártírt s ahol annyi heroikus lélek, annyi mártír van, ott akadnak gyenge és bűnös emberek is, elbukottak és elbukandók is. Azt mondják, önzők és anyagiások vagyunk. Hát nem a népek nevelték belénk, hogy türelmi adóról is kellett, hazafias kötelességünk mellett, gondoskodnunk. Hazafias kötelességét a zsidó mindig hiven teljesítette, hisz tudta, hogy mostohagyerek s így kevésbé elnézőek vele szemben. Ha neki volt, másnak is jutott. Adott, mindig csak adott, hazájáért, kulturájáért, szegényeknek. A zsidó nemcsak az erszényét nyitotta ki ha adott, de a lelkét is.

Roger Bloche (Paris): A gyermek.

Das Kind.

L'enfant.

— Csak ne volna ez az adás olyan hangos! Hallom, különösen a nők kissé hangosak Önöknél — szólt az excellenciás.

— Lehet, hogy így van, de akkor ennek is megvan a lelki magyarázata. A zsidó, kinek évezredek óta zaklatásban volt része, minden örömet a családjában lelte fel. Itt élte ki lelke a békés, boldog órákat, melyeket kint az életben nélkülözött. Természetes, hogy feleségét, ki osztályosa volt mindenben, jobban megbecsülte. Innét a zsidónak, mint férjnek, a régi jó hirneve. A nagyobb értékelése a nőnek egy bizonyos öntudatot kölcsönzött, melyet akaratlanul is kivitt a zsidó asszony az életbe, melyet vádlóink hangos szerényletlenségnek neveznek.

A nuncius, aki érdeklődéssel hallgatta a beszélgetést, a nőkről hallván, megszólalt:

— Bár vannak a zsidó nők hibái, melyek szitják az antiszemitizmust, de a zsidó nő kiválósága előtt én is meghajlok.

— Az Ön elismerése, szent atyám, az egész zsidóságnak szól, hisz zsidó anyák dalolják, ringatják belénk érzéseiket. Hiába, mégis csak értékes nép vagyunk mi, ha e maroknyi zsidóság az egész világnak oly sok gondot okoz. Ha egyszerű kis kulik volnánk, ki törődne velünk, ha száz-

szor annyian volnánk. Akkor nem eszelnének ki holmi numerus claususokat. A zsidóság helyzete, folytatta a tanár, eszembe juttatja gyermekkorom egy epizódját. Apám gazdálkodó volt, ha kiment a kis tanyára, én is hamar összeszedtem a cókókjaimat, hogy vele tartsak. A szabadság volt az éltetőm. Fürgeeszü gyerek voltam, mindent meg akartam tanulni, de ha terhére voltam apámnak, úgy a turpissághoz folyamodott, hogy én külön kis kocsimon fogom követni, melyet egy gyenge cérnaszállal kötöttek össze a szekérrel s amint ez elindult, én kiabálva lemaradtam. Minket is így kezelnek. Hiába egyenjogósítás, emancipáció, mindig akad egy csellel becsempészett kis cérnaszál, mely az első széthúzásra elszakad.

— A hasonlat nem egészen találó, — szólt nevetve a nuncius. — A zsidók kiabálnak igaz, de nem maradnak le, gyalogszerrel is utólnérnek bennünket s most ők ülnek az autóban, élelmeseik, fürgeik, erőslábúak.

— Oh nem a lábuk, az Istenben való hitük, az energiájuk, a szívük volt erős, de arra nem gondolnak, hogy útközben hányszor véresre sebeztek azt; mert egy kis sebet, mely az életünket, a boldogságunkat nem veszélyezteti, hitünk erősítése miatt még szívesen is veszünk, mert ha fú a szél, összébb huzzuk a köpenyt, de ha nagyon süt a nap, a gyengébb szívűek hamar ledobják.

— Mondtam én mindig — szólt a nuncius, — hogy elhibázták a dolgot a régi pápák és királyok, mert ha jó dolguk lett volna a zsidóknak, már rég beolvadtak volna.

— No lássák, gyűlöletesek vagyunk, bűnösök, de hitünk elhagyásával egyszerre méltók leszünk Önökhöz.

— Ezt nem állítom, — szólt az excellenciás, — a zsidó maradjon meg, aminek született. Fájának tulajdonságait a csirájában hordja s úgyse tudná a mi keresztény erkölcsünket magába szívni. De azért sok tekintetben az Ön pártjára állok, kedves professzor, nem vitatkozom tovább, estére Ön vendégem lesz s azt akarom, hogy jól érezze magát nálunk.

— Tévedés, excellenciád, mi a zsidó-kérdéssel nyíltan foglalkozunk, öntudatra ébredtünk s szívesen vesszük, ha egy becsületes, okos keresztény előtt megmondhatjuk véleményünket.

A keresztény szóra újból feléledt az excellenciás faji gögje s szinte megijedt, hogy ő ma egy zsidót mint barátot fogad házában.

Madrid legszebb helyén, évszázados park közepében, bujalevelű pálmák és exotikus növények között állott Nagidello kastélya. Pazar berendezésű, művészi fafaragványokkal diszített termek, melyeknek sokszázados megfeketült diófabutorai, régi selymek, az iparművészet csodái, régi spanyol és olasz festők képei, szobrászok remek alkotásai, idevarázsolták a régi, hatalmas kulturális Spanyolország levegőjét.

Ez mind azonban méltó keret volt a háziak

számára, akik itt éltek. A nemes egyszerűségű háziasszony bájos szeretetreméltósággal, közvetlenséggel kedveskedett a tanárnak. A vendég tiszteletére meghívott barátok, Madrid színe-java versenyeztek a háziakkal, hogy kedvessé tegyék utolsó estjét, melyet városukban tölt. A szép spanyol nők szinte körüludvarolták, kérdéseikkel ostromolták hazája asszonyai felől. A tanár, ki ezen a téren jártas volt, mesélt nekik a magyar és osztrák nők életéről, működésükről, jótékony-ságukról, (szerette volna mondani, hogy a pálmát itt a zsidó nők viszik el, kik jótékony intézményeiket egész üzemekké fejlesztették, száz és száz dolgozónak nyújtván kenyeret). Egyszerre a zongora hangjai elnémították a társaságot. A házi hangverseny vette kezdetét. Ezt követték érdekes spanyol táncok, melyeket a háziasszony gyönyörű gitárjátéka kísért. Az exotikus zene forró hullámain ringatódzott a professzor lelke, távoli hazájába, kedveseihez szállnak gondolatai, az egyszerű szülői házba, a meghitt, csendes, boldog zsidó otthonba. Ahol apja bizonyára most elégedetten pipázik, hisz ma lemondott e gyönyörűségről a szombat kedvéért, melyet a nap nyugtával ünnepelesen búcsúztatott. Mosolyogva gondolt gyerekkorára, amint magasra tartotta a szép, fonott égő viaszgyertyát. Hirtelen megakad révedező szeme egy szép goblenképen, mely mintha folytatása lenne az ő gondolatainak. Káprázat lenne a kép, amint a kedves család körülveszi az apát, ki az illatos szelencét nyújtja nekik. S amint most már nagyobb érdeklődéssel nézi a szobában levő antikvitásokat, meglepetésére fel-fel tűnedeznek egyiken-másikon is zsidó vonatkozású motívumok. Sietett is elhessegetni a gondolatot, hogy könnyű volt a gazdag főuraknak a zsidó értékeket megszerezni. Különös érzések futottak át a szívéen. Maga se tudta miért, megragadta az asztalkán levő olasz mesterhegedűt s egy ősrégi zsidó dalt játszott el rajta. S amint felhangzottak a szép, ismeretlen, bánatos dallamok, mindenki meghatódottan hallgatta. Neki meg úgy tetszett egy pillanatra, mintha az ereklyék közül többen köszöntének a rég hallott melódiákat.

Mikor a dal utolsó akkordjai elnémultak, elébe tűnt egy nemesstílusú, grandiózus szekrény, a hátsó része márványlap, melybe egy vers volt bevésve s üveg mögött egy régi veretű, lelakatolt ládika állott. Eszrogtartó lehetett valaha, ezt mutatta rajta a bevésott szimbólum. Az excellenciás látván a tanár bámulatát, sietve magyarázattal szolgált:

— Ez a mi legdrágább talizmánunk. Mások számára nem bír értékkel, egy igen híres hadvezér ösömnek kedves felszereléséhez tartozhatott, preparált bőrszíjak és tokok. A csatából küldte haza halálos órájában egy gyönyörű vers kíséretében az ő fiának. Őseim annyira vigyáztak rá, hogy legtitkosabb helyen rejtegették; e szekrénybe én helyeztem. Szigorú családi hagyomány sze-

Boisseau (Paris): A háboru gyümölcse.
Die Früchte des Krieges. Les fruits de la Guerre.

rint én is csak egyszer láttam, serdülő koromban, apám mutatta meg s felolvasta a verset, hogy tartalmát szívembe zárjam. A verset megmutathatom, hisz a vers közkincs. Több nyelvre lefordították, annakidején bizonyára mint szép hazafias verset tanították az iskolákban, hogy épüljenek rajta a kis spanyol nebulók.

A vers oly gyönyörű volt, hogy a tanár alig tudott betelni szépségével.

Ilyen ősnak az ivadéka joggal büszke lehet fajára, gondolta, de hamar ő is kihuzta magát, a zsidók talizmánja: a tiz parancsolat jutott eszébe, mely minden erkölcsnek alapja. A vers szavait mormolta még akkor is, midőn az autó száguldott vele hazafelé a hűvös, illatos spanyol éjszakában a királyi palota felé.

A misszióját befejezte, a fényesen sikerült operáció után most utra készült. Korán kelt, a siker mámorában talán ma mélyebben merült el reggeli imájába, midőn bejött hozzá az excellenciás, hogy útja előkészületeiről érdeklődjék. Amint meglátta a tanárt imádkozva, fejét és karját a bőrszíjakkal ékesítve, először azt hitte, álmodik, hogy álmokép, amint ott áll az ő titkos talizmánjukkal a fején. De aztán gyökeret ver a lába, elsápad s amint bámulja a szimpatikus

T. Rivière (Páris): A két fájdalmas.
Die zwei Traurigen. Les deux douleurs.

alakot, lassan, lassan világosodni kezd agyában.
Az ő hadvezér őse zsidó volt.

Szívének dermedtsége lassan engedni kezd s amint nézi, mintha hadvezér ősenek délceg alakját látná könyörögni Istenéhez. Aztán folytatódik a kép, látja amint lelkesülten rohamra, győzelemre viszi seregét, hogy megvédje szeretett hazáját. Megsebesül, piros, meleg vére áztatja a földet; érzi utolsó perceit, megcsókolja utoljára a szent tekercset és könyörögve szegzi tekintetét a bajtársra, ki könnyes szemmel hajol reá:

— Igérd meg, bajtárs, hogy e talizmánt az irással együtt hazajuttatod az én egyetlen fiamhoz.

Lát később ősoket, maranoszokat, amint földalatti barlangokban bujkálva végzik imádságaikat, bánatos zsidó dallamok mellett zokogják el kegyetlen sorsukat; életüket téve mindannyiszor kockára.

Rémképek jelennek meg előtte, melyeket könnyel olvasott, de most mintha az ő husát tépnék, maranoszokat, kiket zsidó eretnekségen értek a szörnyű hidegben, mezitláb, körmenetben vonultatnak ezrével egy templom elé, hol vizes kenderkötéllel ostromozzák mezitelen vállukat s két káplán keresztet süt rájuk a csöcselék ember-telen röhögése közben. Hitükhöz ragaszkodó em-

bereket, kiket ezrével hurcolnak ártatlanul máglyára. Anyákat lát, kik hajukat tépve őrvöngenek elrablott gyermekeik után. Aztán megszakadnak a képek. Agyában faji elméletek kuszálódnak; ez is eltűnik s ő csak tisztán az embert látja, az embert, kit végtelenül kell szeretni, amint az ő hires őse írta. Most eszmél rá a vers igazi értelmére s mintha mélyebben akarná annak fenséges mély szavait lelkébe vésni, lassan a verset kezdi mondani:

*Már tombol, őrvöng a halál előttünk,
Vigyorgó éhes száját tátja ránk;
Tán nem köszöntjük többé már a hajnalt
És nem lát többé édes szép hazánk.
Ha el kell válnunk egymástól örökre,
És nem csókolhatnánk soha,
Vedd im ez írást, vésd jól szivedbe,
Vérrel van írva mindenik sora.*

*Járj Isten útján bizva rendületlen,
Jóság és hűség legyen vezetőd,
Ifjú erőddel szerezz bölcseséget,
Ez diszed népek, királyok előtt.
Szeresd anyádat, szeresd hű barátod,
Legdrágább kincsed legyen szeretet,
Szeresd az Isten teremtményét
És arany helyet szerezz jó nevet.*

*József! Szeresd az embert véghetetlen
Ne nézd, hogy gazdag avagy koldus-e,
Szeresd a nyomor fiát s ne feledd el
Mind, ki szegény, kincsednek részese,
Ne vessd meg, kit sorsa porba döntött,
Ki tudja, útján hol mi volt a gát?
Te pedig törtess oromról oromra
S légy tökéletesebb, nagyobb mint atyád.*

Bölcs Ödön: A vágyhajó.

Patai Józsefnek a haifai hajóra küldve, szeretettel

*A tenger fehér habjain
Himbálódzik egy nagy hajó,
Omlandó puha taraján
Elszállni volna jó.*

*Még füstfellegek ködlenek,
Még bűgő sipja búcsút int,
Európa unt ó partjairól
Ősföld, feléd tekint.*

*Sáron völgyének édene,
Libanon cédrusa,
Almodva gondolok reád,
Nem látlak soha.*

*Ezer lámpás fénye int
Suhanva búcsúzó.
Millió ékes vágy hal el,
Mig látom e hajót.*

bib évadján, Peszach táján beszűremlik a tavasz a zsidó redációkba is. A zsidó zszurnalista szikár ujjai között kivirágzik a száraz ceruza, mint hajdan Áron botja. Az érdes, harcos tollak, mik pogromról és elnyomásról írtak, most puhán simogató ecsetekké varázsolódnak és a ténna, mely a vér és a marólug zavaros vegyülete volt, a szivárvány színeiben kezd pompázni a tavaszi nap alatt.

A szabadságról írnak a toll rabszolgái, a sokszor kigúnyolt „zsidó fiuk”. A kék mennyboltozatról, mely felszabadult a szürke felhők burkolata alól és csillogó tócsáról, melyről leolvadt a jég szorító kerge. A lompos medvéről, mely kopott téli bundáját lerázva, kicammog fülledt barlangjából és a pettyes katicabogárról, mely a falak repedéseiből mászkál ki és mélézik a tavaszi nap alatt.

Az egész nagy isteni természet valami monumentális diszletté alakul át az író toll, e csodás varázsvessző érintése alatt. A széles horizontokba táguló háttérben minden teremtmény ujjong és nyüzsg és minden felület vibrál és villózik. És ekkor felgördül a történelem függőnye és megkezdődik az exodus színes játéka, a zsidó nép kivonulása Micrajimból a tavaszi nap alatt.

Mi magunk is szemtanúi voltunk néhány kivonulásnak; ki nem emlékszik rájuk! Az ezerszer átkozott nagy háborúban láttuk a zsidókat kivonulni — otthonunkból. Láttunk anyákat maszatos cihákba bugyolált gyermekeikkel a hátukon. Láttunk kimarjult aggokat, amint sántító riskákat és sovány kecskéket vonszoltak maguk után. Láttunk csontig aszott szakállas férfiakat taligákba fogva és a taligákban rozsdás edények között sárba tiport tórákat. És láttuk az emberek szemében az éhségláz és a téboly fekete lángját sötétleni. Akkor is tavasz volt; süttött a nap és meleg, illatos áramlat lengette a rügysző fák. De ez a karaván még mindig a löporfüst és a szállongó pernye szagát érzi az orrában és ha gólyát hall kelepelni, riadtan és dideregve huzódik meg az útszéli árokban a tavaszi nap alatt.

És ilyenkor felgyulladt a képzeletemben: ó, mi más lehetett a kivonulás Micrajimból, amikor „a hegyek táncoltak, mint a kosok és a bércek, mint az ifjú gödölyék”. Ilyenről nem tud más népek történelme és nem regél róla egyetlen eposz sem. Hatszázezer felszabadult rabszolga színes, mámoros, rohanó áradata volt az, mely zsibongó morajlással hömpölygött a szabadság országába, az ígéret földje felé. Ki magára kapott

*) Ezt a pompás és mélységes írást átvesszük az Ungváron megjelenő „Zsidó Néplap”-nak hozzánk került legutóbbi ünnepi számából.

holmi egyiptomi bibort és felcicomázta magát csillogó arannyal, ki pedig meztelen, napbarnított testtel kavargott a tömegben. Pergett a dob és csattogott a cintányér és százezer torokból harsozott a szabadság dala. Így valahogy vonult ki Izrael hajbókoló pálmafák közt, üdvözlő babérdölkön keresztül a tavaszi nap alatt.

Oh, bágyadt a fantázia és ernyed a toll, hogy ezt a kivonulást elképzelje és leírja. Olyan megrendítően szép volt. De az én multba révedező szemem mégis elfordul a képtől és egyetlen ember gígaszi alakjára szegződik. Az ember egy álmélkodó szfinx mancsára könyököl és néz, szemlét tart az elvonuló sereg felett. A férfi magas korban van már, szakállja és hajfürtjei deressedőben vannak, de teste szilárdabb, mint a szfinx márványtömbje. És ime ez a szoborszerű alak időnként megrándul, merev, dióbarna arca megvonaglik és fáklyaszerűen lobogó két szeme elfátyolozódik a könnytől. Képzeletében ismét fellángol a csipkebokor; újra átéli az önmardosás bágyasztó harcát, mikor kételyektől üzve azon tűnődött: hiszen az a rabszolga nép nem hisz majd a megváltó ígében, mert lelke megdermedt a kemény robotban. Hát ime mégis megtörtént a csoda, a nép meghallgatta a szót és felszabadult. És ebben a pillanatban felszabadult a férfi vivódó lelke is valami súlyos lidércnyomástól és képzeletének sas-szárnyai szabadon csapongni kezdtek. Hatalmas alakja kiegyenesedett és átható tekintete egybámoló gulára esett. Farkasszemet néztek egymással a gula és az ember és az ember szemében világító mosoly lobbant fel. Oly nagy volt az ember, hogy lenézte a gulát és valami ilyesfélét gondolt: Oh gula, kicsi gula, te itt meredsz majd nemzedékről nemzedékre, de a piramis-építő népet én viszem és belőle építem fel a népek piramisát, nemzetek világító tornyát.

Imígy történt Mózes felszabadulása.

Szenes Erzs: És szólok majd . . .

Ember, akihez utamon elvetődtem,
Tőlem semmit se kérj,
Tőlem semmit se várj,
Mert én nem vagyok a magamé.
Engem Isten ujja Valakinek eligért,
Isten keze Valakivel guzsalyba kötözött
Leoldozni nem tudom magam
vérből van verve a kötél
Urat rendelt én fölém már régen az Úr
a szavam többé már nem az enyém.
Ember, akihez utamon elvetődtem,
szelid nézésű szemed téritsd le rólam
megbocsátón,
És eredj tovább . . .

DR. KOHLBACH BERTALAN: A ZSIDÓ HÁZ FOLKLOREJA

„Ott dalt követeltek tőlünk elnyomóink és sanyargatóink vig énekét: „Énekeljete nekünk Cion dalaiból!”

Ha megfeledkezem rólad, Jeruzsálem, vesz-szen a jobbam!

Inyemhez tapadjon a nyelvem, ha meg nem emlékezem rólad . . .” (137. Zs.)

A zsidóság beleidegzésével hazánk nemzeti életébe mindinkább ritkább a Jeruzsálem utáni sóvárgás és a pusztulása miatt érzett gyász.

Az istentiszteletben fenmaradt az imádságot elmondó hívő iránya Kelet felé, Jeruzsálem felé. Ennek megjelölése megvan minden templomban, minden imaházban.

De, kedves hallgatóim, bizonyára feltűnt egyiknek is, másiknak is egy szoba keleti falán az u. n. *mizrach*-tábla. Kérdezzétek meg Katona Nándor festőművészt, mennyire megillette az ő fantáziáját, amikor a fehér lapra festette a sok-sok ezer éves keleti motivumot, a szárnyas oroslánokat, a griffmadarakat, amelyek tartják a *siviszi*-feliratú pajzsot: „Lelki szemem elé állítom mindig az Örökkévalót”.

S a kezdő művész, a művészkedő dilettáns *bâchur* meglepi; amaz édes atyját, emez a vendégszerető házat, hogy éles késével vagy ollóval kivágja a rajzot, a festményt, hogy üveg alatt jelezze a keleti falat, amely felé imádkozva fordul a zsidó Jeruzsálem és a Szent templom felé.

S ti igen konzervatív körökből való egyes hallgatóim! Nem láttatok még a szépen kimeszelt vagy festett falon egy tenyérnyi szürke foltot?

Tudjátok-e, mi ez?

„Zécher lechorban!” Emlékeztető Jeruzsálem pusztulására, emlékeztető a zsidó nemzeti élet megszűnésére, emlékeztető a zsidó exilium és a vele járó majdnem két ezredévnyi gyászra, gyalázatra, kínra, vértanuságra.

A sötét foltú szobában leült éjjél tájban még nagyapám is és gyászolta, a küszöb mellett hamuban ülve, Jeruzsálemjének a pusztulását; ötven-hatvan évvel ezelőtt még sok rabbi tartotta az u. n. „chacósz” éjjéli liturgiát és ott volt a falon a sötét folt, amelyet sajnos legujabban *szi-vüinkre, agyunkra, lelkünkre* kentek elleneink, amikor pedig hajlékaink faláról majdnem teljesen eltűnt.

II. Az ünneplő hajlék.

Chacószot tartott a vallásos, Ciónér rajongó ősünk; foltot hagyott a szoba falán „zécher lechorban”, hogy soha meg ne feledkezzék az elveszett Jeruzsálemről, de hétről hétre beköszöntött a *sabbosz*, évről évre tavasszal a szabadság ünnepe és vele a *széder*-est, ősszel az

állandó lakás felcserélése az ideiglenes lomb-sátorral, a *szukkó*val, a kinyilatkoztatás, a civilizálódás nagy napja, a *sevuóth*, amikor még a „zécher lechorban — foltot” is eltakarta a szobába varázsolt erdő és fenyő és üde lomb és annak illata megtöltötte a Sinaj-hegy alján való várakozás emlékére a gyertyafényben tündöklő hajlékot.

Komoran ég Jomkippur napján az elhunyt lelkét jelképező egy fontos stearin-gyertya és a sercegő olajmécses, Chanukka nyolc napján meg a szoba ablakában a *menóra*, az utcára szórva libegő-lobogó fényét, jelezve azzal, hogy az a zsidóság, amely hőiesen viselkedik, valahányszor kard van a kezében, vagy győzelmekeket aratott Judea földjén 135. Kr. u., amikor Betar várának ledőlésével évszázadokra kihullott a fegyver ama nép kezéből, amely pedig Dávid szellemében büszkén énekelhette:

„*Dicsértessék az Úr, én szirtem nekem,*

Aki harcra, tusára bátorítja kezem,

Ujjaimat a háború véres munkájára . . .”

144. Zs. 1.

és akinek bibliájában egész könyvek annyira a harcok és háborúk krónikái, hogy a híres gót püspök Ulfila föl sem vette fordításába, nehogy az amúgy is harcias népét a Szentírás harci vágyában megerősítse, ösztökélje.

Nem telnék az időből, tisztelt hölgyeim és uraim, ha Önöket végigvezetném a zsidó otthonban megült ünnepek során. Felesleges is, hiszen Önök, akik itt megjelennek felolvasó üléseinken, szertartásaink legtöbbjét még saját tapasztalataikból ismerik.

Bemutatom itt az ünneplő hajlékban a szombatot, a *sabboszt*.

A szentírás szombatját nem ismerjük, azt tudjuk, hogy teljes volt a munkaszünet. Megalkudott-e a rigórozus, szigorú tan az étellel, azt ma nem tudjuk. Mózes törvényhozásában halállal lakolt, aki szombaton dolgozott, az erdőben például rőzsét szedett.

Szent a szombat; a dekalógusba bekerült; a derekasság prófétai meghatározása, aki megtartja a sabboszt, úgy hogy azon hétköznapi munkát nem végez — sómer sabbosz méchab-beló.

A hagyomány: a misna és a talmud legterjedelmesebb része a sabbath-tractatus; a legaprólékosabban megszabja a szombati munkaszünet rendeleteit, még jószág ellátására is kiterjeszti, és másrészt megalkudott a valósággal, meg a gyakorlattal, enyhítve a tűz meggyújtása tilalmát, és péntek este fényárban úszott a különben nagyon gyér világítású szoba, télen meg a meleg kályha mellett ült nagyanya és felolvasta unokáinak jargon fordításban, a „teitsch-chumes”-ből, a hetiszakaszt.

Das alte Asdod.

Szentföldi táj A régi Asdód. (Régi metszet után.)

L'ancien Asdod.

A Karaita sötétben ül péntek este, fűtetlen szobában szombaton; szigorúan ragaszkodik a szentírás betűjéhez.

Valóságos kín lehetett a szombat, lemondás minden kényelemről és az önsanyargatás principuma: „Szálljon áldás arra, aki túlhajtja a szigorúságot” pihenés napjává tette, pihenéssé, de kelletlen szünetnek.

S mégis milyen nagy haladás, mekócéc écim be sabbosz a szombaton rözsét szedő agyonkövezésétől Heine Prinzessin Sabbatjáig, a rideg tekintély szabta szombati munkaszünetről a szívesen vállalt, mert az Éden előérzetét keltő megismerésesített szombat fogadtatásáig.

„Jer kedvesem az ara elé,
Fogadjuk a szombatot!”

Péntek délután nagy a sürgés-forgás. A család asszonya elkészítette az ételt, a pékhez elküldte már a *sóletet*, megsütötte már a barcheszt, a hajfonatos kenyérpárt, meg a szombati reggelihez való süteményt, a tejes kalácsot mazsolával, a mákos és mazsolás kiflit, a túrós bélest.

A gyermekek péntek délután iskolába sem mennek, akár chéderbe, akár zsidó elemi népiskolába járnak. A gondos anya előkészíti a család ünneplő ruháit, megmossa alaposan a gyermekeket, öltözteti cifrán; ünneplőjébe öltözik a

házigazda is, miután elkészítette a halat, és várják a templomba menést.

Az asztalon ott díszlik a fehér abrosz; rajta két, olykor hat vagy nyolc gyertyatartó, az elülső két gyertya közt letakarva szemérmatosan a „barchesz”. Ott van a szombati serleg és mellette a metszett üvegű borospalack.

Istentisztelet előtt elolvassa az apa nagyobb fiaival a hetiszakaszt az arameus fordítással együtt; a mordernebbje Mendelssohn fordítását is.

Aztán fiai kíséretében bucsúzik hitvesétől, megcsókolja a mezuzát és templomba indul.

„Jer kedvesem az ara elé,
Fogadjuk a szombatot!”

Az asszony csipkés főkötőjében, vagy ezüst himzésű gyöngyös pártában (Haarband) ájtatosan megáll az asztalfőn, miután a függő szombati olajlámpát és a fali tükrökbe illesztett karos gyertyákat meggyújtotta volt, és meggyújtja a szombati gyertyát, áldást mondva reá, nem is sejtve, hogy ősrégi korban nem zsidó talajból, hanem görög-római szokásból eredő áldozat az Luxina, a szülés istennőjének.

Imádkozik az asszony; imádkoznak a leányok. Várják az apát. Ujjongva, átszellemülten lépi át a küszöböt. „Isten hozott, szolgálattevő

angyalok, az Úr angyalai! Üdv nektek a királyok királyától, a szenttől, dicsértessék az!" S örömpesve, hogy az angyalokat láthatatlan vendégül fogadhatja, tapsolva kíséri az üdvözlést:

„Legyen jöttetek a béke jegyében, ti békének angyalai, oh ti küldöttjei az Úrnak . . .”
„Áldjatok meg engem békével, ti a béke angyalai, az Úr küldöttjei a királyok királya nevében, a szentnek nevében, dicsértessék ő!”

Mert hiszen e napra elküldi Isten angyalait a zsidó házakba, hogy a hívő mellett legyenek, megőrizve minden léptét.

S üdvözli hitvesét a férj, zengi dicséretét:

*„Derék feleséget ki talál? messzire elhagyja
értéke a gyöngyöt,
Bizhat benne férje szive, nincsen hijával
semminek.
Egész életében jót tesz vele felesége, soh' sem
bántja . . .
Ajkait okos szóra nyitja, nyelvén a szeretet ígéje
van.
Körültekint a háztartásban, a lustaság kenyerét
nem eszi.
Előállanak is gyermekei, magasztalják, férje
dicséretét zengi.
Sok nő végez derék munkát, de te felülmúlod
mindnyájukat,
Csalékony a báj, hivságos a szépség; az isten-
félelem az, amivel tündöklök,
Hadd élvezze keze munkájának gyümölcsét és
hirdessék dicséretét künn cselekedetei!”
(Salamon példabeszédjei, 28. feje.)*

Megáldja gyermekeit és aztán odalép az asztalfőhöz az apa, fölemeli a borral telt serleget és ráköszönti a szent szombatra, amelyet isten szeretetből és nagy kegyében nekünk adott a teremtés lefolyásának emlékére . . .

Azt hiszem, ma a szombat poézise hiányzik olyannyira; a szombati ritus hiánya teszi oly rideggé a zsidó otthont, mert az egyik nap hasonlít a másikhoz és a széder-est kivételével nem lát a gyermek meghitt családi együttlétet, nem érzi a fején az áldást ontó apa kezét, nem látja az édes anya szemében a boldogság ragyogását.

S a péntek-este néprajza?

Ott van az őrangyalok fogadtatásában, a kiddusban, a barchesz fölött elmondott áldásban. A péntek esti lakománál szerepel a hal, a gyermekáldás szimboluma, ott a vacsora utáni csemege, a félig megfőtt borsos és sós borsó és a tojásos lepény.

E helyt azonban csak a fonatos kalácsról, a barcheszről szólok; ez különösen Önöket érdekli, tisztelt hölgyeim!

A különben oly rideg döntvénytárunkban, a Sulchan Aruchban (Órach chajjim §. 274. Magén Avróhom) a lechem misne, a kalács-pár megszegéséről szóló paragrafus előtt megszólal egy gyöngéd hang:

„Illik, hogy a gyermekek péntek este megcsókolják édesanyjuk kezét.”

Miért éppen péntek este?

Hát bizony a „barchesz” emlékeztethette rabbi Gumbinner Ábrahámot arra az áldozatra, amelyet az anya hoz gyermekeiért. A szefárd zsidóság a barcheszt nem ismeri, de igenis ismeri a mi zsidóságunk, az u. n. askenáz. A germán nő t. i. a termékenység istennőjének feláldozta volt hajfonatait és később a keresztény korban bemutatta az ezen áldozatokat helyettesítő *hajfonatalakú* süteményeket. A zsidó nő, aki esküvője előtt levágta volt hajfonatait, átvette a német nő-áldozat alakját és a sütemény formájával együtt a nevét is.

Bizonyára érzelmi mozzanat is játszott közbe, hogy annyi szeretettel és türelemmel fonta és díszítette barcheszeit a vallásos zsidó asszony. Amit az ünnep tiszteletére saját hajával nem végezhetett, mert rövidre nyírt haját eltakarta a főkötő, azt megtette és teszi még ma is a tésztából gyúrt fonatokkal; a legszebb frizurákat komponálta, különösen a purimi, szimchasztorai, lakodalmi, paszitai és az elsőszülött kiváltásakor (pidjom ha-bén) sült kalácson.

Az anya minden ünnepen, de különösen péntek este és a gyermekkel összefüggő családi lakomán híven bemutatja áldozatát, és mi érte a hála?

„Illik, hogy a gyermek péntek este megcsókolja édesanyja kezét!”

S Önök, tisztelt hölgyeim, akik még betartják a barchesz ritusát, már nem is sejtik, miért sütnék éppen *fonatos* kalácsot, miért takarják le azt megszegéséig, a mőczi-ig. A már említett rabbi Gumbinner, a Mógén Ábrahám szerzője, úgy tudja hogy a kiddus alatt be kell takarni a kenyeret, hogy ne szégyenkezzenek. (Sulchan Aruch Oroch chajjim 180. §. 9.)

S bizony boldogult jó nagyanyám azt szokta mondani:

„Szégyenkeznek ám az aranyos barchesz-kék”. Megszemélyesítette őket. Miként nem láttuk rövidre nyírt ősz haját, úgy gondolta, hogy a hajfonatos kalács is szemérmatosan rejtőzik kendő alá.

A barcheszről mint áldozat helyettesítőjéről megfélemlenek a mindennapi élet; de bizony kiérezte a költő, tudta Kiss József, hogy a zsidó anya gyermeke életét még annak születése előtt megváltotta hajfonatainak feláldozásával:

*„Simon Judit haja kincsarannyal ér fel,
Sírva simogatja mind a két kezével.
Ráfogja az ollót — jaj be nagy kár érte!
Nagy titokban úgy ment a szent pap elébe.
Hét országon híres szép hajam lenyirtam,
Hét országra híres szépségem elsírtam,
Te szent pap, te szent pap! mondd meg azt
az egyet,
Hát én már gyermeket fel ne nevelhessek?”*

Horovitz L.: Tisobeov. (A „Jüdischer Verlag Berlin“ jogostványa)

KISS ARNOLD: FEHÉR SZEGFÜ (A KÖLTŐ HALÁLA)

S az egykori papjelölt hire-neve ott kerengett szerte az országban, és sokat emlegették, büszkén emlegették a volt kollegák is a szeminárium árnyas folyosóján. A fiuk minduntalan új híreket hoztak róla egymásnak; Iluska hamiskásan hunyorgatott az apró szemeivel, kéjesen burkolódzott a vedlett köpenyébe, s annak a véleményének adott kifejezést, hogy annak az ünnepelt divának a barátsága, akinek a nevével együtt emlegette a hir a Lándor Emil nevét, legalább is ér annyit, akár az ország bármely hitközsége rasekóljának a kegye; Honig Dóri egy nagyon titokzatos mosollyal az ajkain jelent meg a szemináriumban s édes cincogással nászhirt hozott: Lándor Emil feleségül fogja venni Barbach Editet, amire a még mindig bánatos és jobban informált Bánát Sándor szomorúan legyintett a kezével, s leintvén Dóri furulyázását, lemondóan mondta a fiuknak: „nem, gyerekek, ebben csalatkoztok, Barbach Edit sosem állott távolabb Emiltől mint mostan, sohse lesz a felesége”.

Valamelyik nap estéjén a fiuk egy vaci-
köruti elegánsabb rituális vendéglőbe mentek va-

csorázni. Kisebbszerű ünneplésre gyültek, az egyik kollegát pappá választotta egy dunántúli eklézsia. Annak a tiszteletére határozták el a szokottnál tékozlóbb költségű vacsorát. Ünneplés hangulatban méltóságteljesen, ragyogószőrű, magas cilinderekben lépegettek be a vendéglő külön termébe: dr. Büchler Sándor, dr. Bánát Sándor, dr. Schwarz Iluska, dr. Lefkovics Áron, dr. Redner Dávid, dr. Honig Dóri, dr. Brummer Lipót, dr. Steiner Márkus, dr. Frosch Adolf — mind doktorok és februárius havában fölavatandó papok ők — és még egynéhány egyelőre még doktorsüveg nélküli ifjabb kollega.

Amikor a számukra főntartott, csillogó teritékű étterembe beléptek: meglepetés várakozott reájuk. Az asztal fölött, a falon Lándor Emilnek művészkéz által festett, életnagyságú arcképe függött. Hosszú időn át vendége volt Lándor Emil ennek a helyiségnek, s a hálás és kegyeletes vendéglős az ünnepelt poétának tiszteletére és itt töltött idejének emlékére festette meg ezt a képet.

Ott állott a fiuk fölött az egykori kollega

összefont karokkal, homlokára simuló hullámos fekete hajával, fehérszegfűs szmokingjában, szeliden mosolygó szemeivel, elegánsan, ragyogóan — Lándor Emil kitűnő arcképe.

A fiuk elhelyezkedtek az asztal körül. Dr. Lefkovics Áron morgott, méltatlankodott. Nem volt meglegedve a menüvel. Ugy vélte, a dobutcai Jakubovics kosztja sokkal izletesebb. Áron annyira hozzászokott már a rosszhoz, hogy a jobbat, a drágábbat sehogyan se tudta elviselni a gyomra.

Már az első fogásnál, a paprikáshalnál zordonan felmordult a legelső falatnál, s a kritikáját egy rövid, tömör, de harcias csengésű szócskába foglalta össze. Azt mondta összeráncolt homlokkal:

— *Csata!* . . .

S amikor a fiuk meglepve néztek reá, hogy mit jelent e hadiüvöltés, menten németre fordította a bírálatát:

„*Schlacht!*” — amiből aztán a fiuk természetesen azonnal megértették, hogy Áron a paprikáshalat fölötte „*rossznak*” minősíti.

A második fogás előtt Redner Dávid a Tannhäuser karavánkórusából énekelt, s utána egy ifjabb, feltűnően kicsinytermetű, de tehetségéről és nagyrahivatottságáról szentül meggyőződött társuk — akit becsületes nevén Spitzer Mátyásnak hívtak, ám apró alakja miatt a kollegák közönségesen „Babszem Matyi”-nak neveztek — tartott ünnepi felköszöntőt, a megválasztott papkollegát ünnepelte s a többi doktorokat — s azután egy merész fordulattal Lándor Emilnek arcképét aposztrofálta. Babszem Matyiról közismeretes volt, hogy nincsen nagy hajlandósága a papi pálya iránt, úton volt, hogy otthagyja a szemináriumot, minduntalan sok gúnnyal beszélt a rabbihivatás „méltóságáról”, apró uborkafáról, amelyre fölkapaszkodva, azt hiszik a rabbi urak, hogy az a világ teteje. Most is a felköszöntőjében körülbelül olyanokat hangoztatott a Lándor Emil sugárzó alakjára, összefont karokkal való gesztusára mutatva: „látjátok ti törpe Napoleonok — ez ám az igazi Napoleon, aki nem várta be a szemináriumban Sedánt, s azért aratott igazi diadalokat, mert belátta, hogy a rabbiéklézsiák megannyi Szent Ilona szigetek, ahol élesfogú hitközségi patkányok harapdálják a napoleoni allure-ökkel bramarbizáló reverendás hősök hiu sziveit. Én Lándor Emil példáját fogom követni, Lándor Emilét, aki mivel ki tudott lépni a szemináriumból, mivel idejekorán el tudott különödni abból az intézeti közös tálból, amelyben pappá főznek benneteket: Napoleon lett, Sedánt és Szent Ilonát be nem várva, győztes lett — későbbi vereségek nélkül”.

Komor és savanyú arccal emelkedett föl most dr. Lefkovics Áron, hogy válaszoljon a kis Matyinak, akit nagy ambíciók fűtöttek, olyan

ambíciók, amelyek Áron hite szerint, legkevésbé se állottak arányban a szellemi képességeivel.

— Édes kis Babszemem — mondotta fanyar flegmával — a te szavaidra egy kis anekdotát mondok el neked. Huszton, az én falumban élt egy öreg félművelt lamden; az egyszer a szigeti vásáron egy viccet hallott. Valaki egy tál babot állított egy asztalra; a tál babból kivett egy szem babot, azt elkülönítette s aztán azt kérdezte: mi ez? s amikor senki se tudta a rejtélyt megoldani, azt mondta: hát tudjátok: mi ez? *Bón-aparte: egy elkülönített babszem.* A lamden hazament Husztra a családjához, maga köré gyűjtötte a feleségét, a gyerekeit meg a bócherjait, ő is behozatott egy tál babot, ő is elkülönített abból egy szemet, s ő is megkérdezte: mi ez? s amikor se a felesége, se a gyerekei, se a bócherjei, egyik se tudta megoldani a fölvetett rejtélyt, diadalmasan vágta ki: Hát tudjátok mi ez?: *Napoleon!*

Látod édes Babszem Matyikám, ez a te eseted. Ahhoz, hogy valaki a szeminárium táljából elkülönödjön: *Napoleonná* válhasson, ahhoz Lándor Emilnek kell lenni. Te nem leszel soha más, mint *Bon-aparte*, semmi más; egy elkülönített, egy kilépett *Babszem*. Hogy is mondja csak Schill tanár úr? si duo faciunt idem, non est idem.”

Igy ünnepelték Lándor Emilt a váci-körúti vendéglő éttermében azon az estén, diadalai tetőpontján az egykori kollegák is — s nem sejtették, hogy az ünnepelt poéta, a volt iskolatárs életében vannak pillanatok, amikor tán borongó szívvel vágyódik vissza a régi csöndbe, a szeminárium nyugalmaiba, amikor még valakinek az aranyhajáról álmodozott, valakiről, aki követni fogja őt egy vidéki paplak enyhe békéjébe, ahol a szószerk parkányán szelid szónoki diadalok babérja virul és egy boldogságban sugárzó szempár kigyullad az ő sikereinek láttán, ahol a szíve egyre róla szövi a valósággá lett álmot, s ahol e kincstől megfosztani sohase fogják a legszebb álmok csöndes álmodóját . . .

Rorate

A „Pesti Napló” segédszerkesztőjének szobájában élénk vitatkozás folyik. Sűrű dohányfüst tölti be a levegőt, a Ferenciek-terére nyíló ablakok be vannak csukva, mert a szeptemberi alkonyat már meglehetősen csipős, s a szerkesztőségi szobák még nincsenek fűtve.

— Nem édes kis Cocom — mondja a segédszerkesztő, egy nyurga, lavallier-csokros, beesett arcú fiatalember — én azt hiszem, hogy a te kedvedért már éppen eléggé elzsidósítottuk a „Naplót”, a zsidó recepcióról három hét óta már a hetedik vezércikket írtuk. Akkora érdemeink vannak ezen a téren, hogy ha lenne zsidó pápa: bizonyára a szentek sorába emelnének bennün-

ket. A Hermann Ottó elleni kirohanásodat helyezd el, kérlek, az „Egyenlőség“-ben . . .

A kis Cocnak az arca kipirul, s heves gesztussal csapkodja a redakcióbeli tintafoltos asztalt.

— Ezt az egy cikket még le kell közölni. Hermann Ottót ki kell tanítani, hogy a zsidó vallás tanai nem homályosak és nem ismeretlenek, amint azt ma állította a „Ház“-ban — mert ezek a tanok már körülbelül három-négyezer esztendő óta ismeretesek a világon. A „Magyar Állam“-ot is föl kell világosítani arról, hogy e tanok nélkül nem élt volna Jézus s nem lenne keresztény erkölcs a földön. Lonkaynak illenék ezt tudnia . . . A komor, fekete poéta, a „Mara dalok“ költője kómikus sóhajjal vágott közbe az Emil szavainak:

— Én azt hittem, hogy a mi kis Cocunk már régen kikeresztelkedett, s íme kitűnik, hogy olyan mint a csiga, amely a házát örökké a hátán hordja. A szeminárium van még mindig a hátán. Egy óra múlva a „Gésák“ századik előadásának jubileumán fogják a „Népszínház“-ban a legpajkosabb kuplák ledér íróját ünnepelni — s az ünneplendő kis malac íme még mindig rabbinusi reverendában jár s a cidáklíjának a rojtjai fityegnek elő a szent tógája alól.

Tréfás leleplezések tárgya lett ezekre a szavakra Lándor Emil, amelyek szerint a kis Coc napi életrendje a recepcionális viták megindulása óta abból áll, hogy a nap egyik részét a legmerészebb hangú operettlibrettók és kuplészövegek írásaival tölti, hogy délutánonként a legszebb és legkivánatosabb énekesnő lakásán tart próbákat készülő operettjéből s hogy — hír szerint — az első próbákon is messze túl tartanak már — aztán Coelestin lesz Floridor úrból, ornátust ölt magára, recepcionális bizottsági gyűlésre siet, ahol a zsidó főmogulok élesítik a fegyvereiket a nagy zsidó csatára s a kis Coc szentségtelen ajkaira az örökifjú, öreg Mezei Móric nyom ájtatos csókokat, s a többi táltosokkal együtt mutat be áldozati tüzeket az Ur előtt, s miután előzetesen a legdévajabb francia cochonériákat sikerült recipiáltatnia a magyar publikummal, buzgó hitűséggel mármárosszigeti és munkácsi pajeszos zsidók recepcióját segít nyélbe ütni.

Lándor Emil, a kis Coc pedig, mint mindig olyankor, amikor a zsidó érzéseit választották ki a kollegák évődéseik céltáblájául, majdnem hogy gorombán szállott szembe a támadóival. A lavalierscsokros, komor és elegáns poétát arra emlékeztette, hogy az apja dájen volt Bereg vármegye egyik kis helységében, s ha föltámadna a sirjából, nehezen ismerne rá a fiára, az egykori Dóvidlra, a jesivája gyöngyére, aki ma verlaini hangulatú versek borongásának álorcája alá rejtí a bóchersága emlékeit. A gentryskedő, Poe Edgar utánzó regényírót, akinek „Sasok szárnyán“ című új kötete most hagyta el a sajtót, jónak látta arra figyelmeztetni, hogy a mamájának jóforgalmú libásüzlete van a Király-utcában, s hogy ezek

szerint azok a híres sasok közelebből nézve, nem is annyira sasok, de azoknál sokkalta szelídebb és rituálisabb madarak.

A fiuk nem sértődtek meg a kis Coc harcias kirohanásai miatt, nevetve állapították meg, hogy Emil minden zsidót számon tart, s hogy nehezebb feladat tervének a tűfokán át bujnia, mint egyetlen zsidónak a kis Coc éles szemei előtt észrevétlenül átsurrannia — a segédszerkesztő pedig kedveskedve ölelte magához a haragos Cocot, a „legbájosabb magyar poétát“, s tréfás hangon csön-desítette:

— Kiadom a Hermann Ottó elleni cikket, Emilkém, csak az Istenért, ne folytasd tovább a leleplezéseidet, mert Isten úgyse ki fog sülni, hogy a „Napló“ redakciójában még a szerkesztőségi szolgánk, az öreg János is zsidó.

A törpe faun botorkált be most a redakcióba.

— A Kerepesi-uton — mondta ihlett pátoszszal, örökké gúnyoros mosolyú ajkain sátánszerű vigyorgással — a Kerepesi-uton nagy társzekerek dübörögnek végig e percben, telve babérkoszorúkkal. A „Gésák“ 100-dik előadását lázban várja a főváros közönsége: Cocot ma diadalban fogja megfűroszteni a publikum. S te, kis Coc, még tintásujjú zubbonyban vagy, holott egy fél óra múlva kezdődik az ünnepi előadás. Bujj hamar frakkba, szerencsés csillagzat alatt született poéta, akinek már a tüsszentése is örült sikert jelent, úgy belé van bolondulva Budapest: a tapsot, a babért nem illik várakoztatni.

A riport-teremből egy borzas ifjú hozott kefelenyomatot a „Gésák“ századik előadásával kapcsolatosan, apró intimitásokat Lándor Emil életéből. Egyetlen szó sem volt belőlük igaz, de nagyon megindítóan volt megírva . . . az angol zeneszerző és a magyar librettista egy külföldi lazarette-ben találkoztak . . . mindkettő kór-ágyon, szenvedőn . . . s a lazarette, fájdalomtól tüzes, gyöngé mécsfénytől homályosan világított kórtermében, a két gyógyuló poéta megkomponálta a gyönyörű és világhírű operettet; Lándor Emil valósággal új szöveget, új verseket írt az angol szövegíró elcsépelte librettója helyett . . .

Egy másik hirnök, a színházi riporter jött fel lihegve az utcáról. Baljóslatú hírt hozott. Miss Halton, az ünnepelt angol primadonna, aki mostanában a „Gésák“ főszerepét kreálja a Népszínházban, váratlanul megbetegedett. Lemondta a mai fölléptét. Valami új, ismeretlen, kolozsvári primadonna ugrott be az utolsó pillanatban helyette. Ladányi Gizella a neve.

Lándor Emil a színházba sietett. Kissé kellemtlenül érintette, hogy éppen a mai jubiláris előadásra állott be ez a bosszantó incidens, de végre is megbékült a helyzettel. A darab sikerén most már ez úgyse változtat.

A nyitányt játszotta már a zenekar, amikor Emil a színházba érkezett. A szinpadra sietett s

a függöny mögül látta, hogy a ház az utolsó zúgig telve van, a páholyokban briliánsok csillogtak, a földszinten fehér plasztronos urak emelgették a látcsöveiket egy-egy ismertebb budapesti szépség páholya felé, az erkélyek és a karzatok közönsége félelmetes tömegben tekintett alá a magasból. Vuncsi, a népszerű Németh Imre elénekelt az „egy kicsi, két kicsi, 'rom kicsi'” kuplét, s a gésák kórusa vonult be a színpadra, epedő, japán melódiájú karékkal álltak körbe, s hárfazengés közben lépett elő az új művésznő, a kolozsvári primadonna, Ladányi Gizella.

Kellemesen csengő, mély timbre-jű, mezzó soprán hangja volt a művésznőnek. A megjelenése, az ifjúsága, már az első pillanatban is látható hatással volt a közönségre. Erőteljes és karcsú termete, mint egy fiatal görög szobor, úgy hatott. Egész testéből, minden taglejtéséből, sötétbarna, mosolygó szemeiből a fiatalság életörömének és varázsának öntudatlan bája áradt. Kissé érzékenyen duzzadt ajkaival és klasszikus metszésű, finomhajlású orrával, a pirosszínű japáni ernyő biborától rózsásan bederengett arcvonásaival, mintha valami Gainsborough-festmény elevenedett volna meg a színpadon. A művésznő nem tartozott ugyan a határozott, ellentmondást nem tűrő színpadi szépségek sorába: de egész lényén annyi kedvesség, annyi báj ömlött el, hogy a közönséget csakhamar meghódította, s meleg, bárszonyos hangjával, amelynek akkordjai között mintha üde mezei rózsák illata lengett volna, kiejtésének különös, keleti forróságú izzása, amelyben mintha lángkehelybe ejtett, vissza nem fojthatott könnyek sustorognának halkán — teljesen magával ragadta a közönséget. Az „Aranyhalacska” áriája után nyílt színen, zúgó tapsviharral ünnepelték, s a színpad mögött a boldogarcú direktor sietett feléje, áradozó szóval, s szerződést kínált a vidéki primadonnának.

Lándor Emil pedig meglepetve, emlékei között kutatgatva, hallgatta, nézte a kulisszák mögül a művésznőt.

Olyan ismerős volt előtte ez a meleg, félig zokogó, félig meg pajzán hang, ezek az izzótűzű szemek, ez a merengő nézés! Hol is találkozott, Istenem, hol is találkozhatott ezzel a leánnyal az életben? Amíg egyszer aztán világosság gyulladt a lelkében: hiszen ez nem más, mint Osztrovszky Gizella, a király-utcai első diáktanya kis házikisasszonya, Osztrovszky Dávidnak, a nyugalmazott pécsfalusi zsidó kántornak egykori érzélgős leánykája! Hát elérte a célját a szentimentális, szerelmes kis leány, aki zokogva búcsúzott tőle, boldogtalan szerelmében, amikor Emil távozott a Király-utca 102. számú kopott diák-szobácskából!

(Folytatása következik.)

Jeruzsálemben új házépitési részvénytársaság alakult 100.000 font alaptőkével.

ZSIDÓ HUMOR.

AZ ELKÉSETT HADVEZÉR.

Mikor Mária Terézia és Nagy Frigyes között hét éves háború után létrejött a béke, és a császárnő diadalmasan bevonult Prága városába, az egész lakosság elébe ment és a zsidó leányok is megjelentek a menetben, gyönyörű táncprodukciókat bemutatva. A prágai rabbi a „Noda bi-Jehuda” híres szerzője is helyet foglalt a meghívottak között és a császárnő kiüntető udvariassággal fogadta. Mellette ült egy generális, aki a háborúban nagy hibát követett el, elhagyta a tábornok és ezalatt az ellenség behatolt a vonalába és egész seregét szétugrasztotta, mire visszajött, már késő volt, már megtörtént a baj. A császárnő megbocsátott neki és tovább is mellette maradhatott. Mikor a zsidó leányok táncprodukciói a császárnőt bámulatba ejtették, a tábornok, aki azonkívül antiszemitizmusáról is nevezetes volt, megjegyezte:

— Miért csodálkozik úgy Felséged a zsidó leányok tánctehetségén? Hiszen ez a tehetség átörökölt náluk, amióta az aranyborjút körül táncolták a sivatagban!

A prágai rabbi rögtönözve felelt:

— Ugy van, Felség, de nem lehet bűnül felróni a népnek, hogy hibát követett el, amikor látta, hogy Mózes késik! *Igy szokott ez lenni mindig! Mindig szerencsétlenség támad abból, ha a vezér elhagyja seregét!*

Mindenki megértette a célzást és a tábornok pirulva hallgatott.

SZINHÁZLATOGATÁS PÉNTEK ESTE.

R. Akiba Egerről mesélik, amikor poseni rabbi lett, felháborodva hallotta, hogy egyes zsidók, akik még jámboroknak, vallásosaknak tartják magukat, a péntek estét nem otthon családjuk körében töltik, hanem színházba járnak.

— De hiszen mi előre megváltatjuk a jegyet még pénteken délelőtt! — mentegetőztek az illetők — sőt a ruhatári díjat is egy nappal előbb fizetjük meg.

— Mindegy, — felelte R. Akiba Eger, — de ez lopás!

— Hogy hogy? — csodálkoztak a hívei.

— Mert a Talmudban olvasható, hogy péntek este két angyal kíséri a hívőt a templomból haza és vele marad egészen a szombat bucsúzásáig. És ha ti jegyet váltotok és magatokkal viszitek a két angyalt a színházba jegy nélkül, akkor ez lopás. Nem is beszélve arról, hogy nincs jogotok a színházba cipelni a kísérő angyalokat, akik családi otthonotok szombatjában akarnak gyönyörködni.

KELL-E RITUALIS FÜRDŐ?

Még a régi bécsi rabbitól kérdezte egy híve, hogy a mesümednek ha visszatér a zsidó hitre, kell-e rituális fürdőbe mennie. Amire a rabbi így felelt:

— A vilnai gaon szerint, azért kellene rituális fürdőt vennie, mert mesümedségének ideje alatt tiltott ételeket élvezett. De ha én itt Bécsben követni akarnám ezt az elvet, akkor egyebet se kellene tennem, mint napról-napra fürösztönnöm az összes elnökeimet és előljáróimat, akik mind tréfi ételeket esznek.

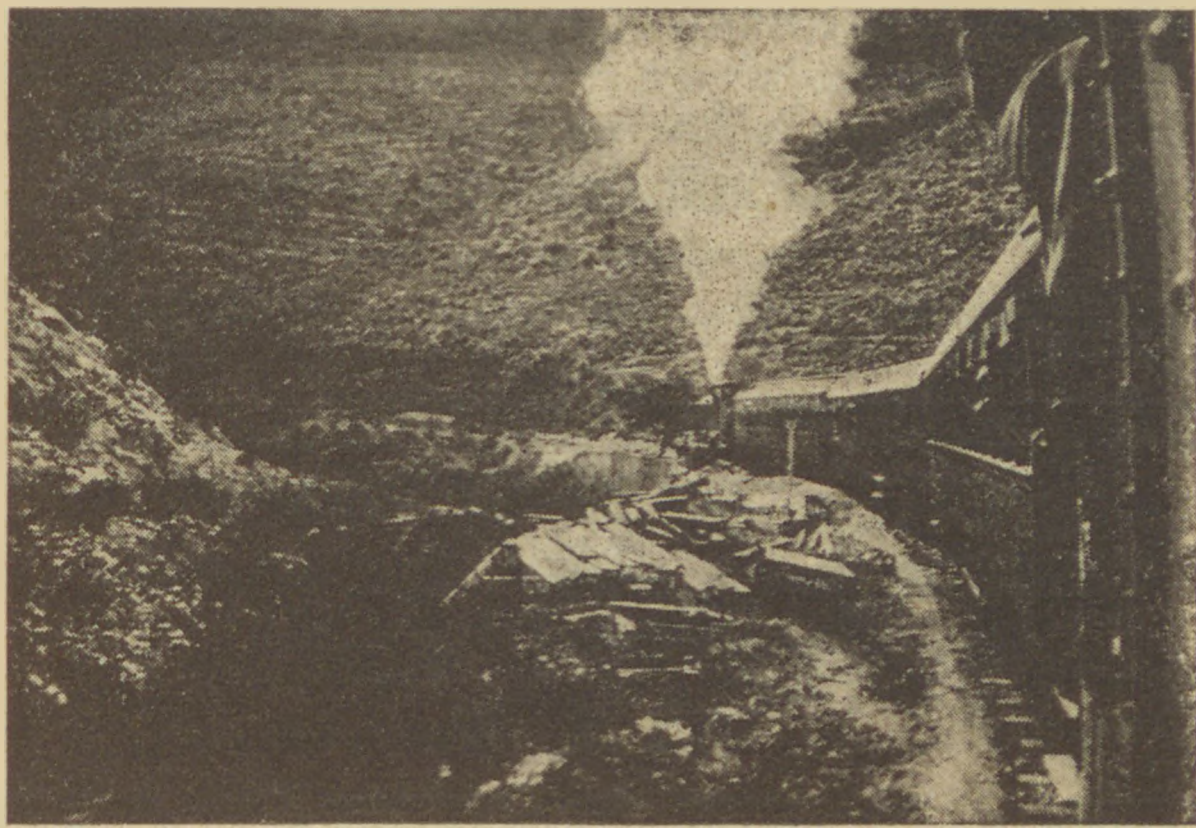
VISSZAFELE A HAJÓN.

Visszatérés, csunya szó. Visszatérni egy szép útról, melyre kíváncsisággal és érdeklődéssel, lelkesedéssel és szeretettel indult az ember — mindig bizonyos lemondással, lehangoltsággal jár. Bármennyit láttunk, tapasztaltunk, még többet szerettünk volna látni, tapasztalni. Hiszen Palesztinában olyan sokféle az élet és minden ember pártállása meg temperamentuma szerint más-más szemmel nézi. A bizakodók, a nagyakaratók, a „jó meráglim“ azt a sok szépet, jót találják, amit *vártak*, a tamáskodó kishitűek, a minden áron kritizálók meg azokat a hiányokat, melyeket *kerestek*. Azután meg egyre hatalmasabban jelentkezett a „hazatérés“ vágya is: bár otthon volnánk már, hazánkban, szereteteink körében.

Teltek hát az órák, a napok. Ugyanaz a hajó, mint odamenet, de nem ugyanaz a közönség: ugyanazok az emberek is egészen mások. A tisó-beóvi liturgia szomorú párhuzamai, az „És tukkad bekirbi“ hangulatos dallamai jutottak az eszembe, milyen lelkesen víg, mozgalmas és érdekes volt itt az élet, „mikor odavonultunk Palesztinába“, milyen csöndes, mélabús, kedv- és kedély nélküli most, „mikor kivonulunk onnan“. Nem is csoda. Hisz hiányzott hajónkon a kíváncsiak egész raja: a serényen dolgozó erdélyi családok, a jókedvű lengyelek, a maguk hajósöglétébe zárkózó komoly török alakok. És hiányoztak a chalucok és chalucák! A mi szűkebb társaságunkból is elmaradoztak a kedves Reisz dr.-ék Pozsonyból, kik a német Hochmannékkal együtt most az egyiptomi gúlák árnyékában süttették magukat, elmaradt a bájos lelkű Eibenschützné és Fülöp Artur bátyánk, a legszorgalmasabb naplóírónk.

Megmaradt azonban a társaság zöme Patai dr. nélkül, akit sok heti szentföldi tartózkodásáért de irigyeltünk! és megmaradt a magyar temperamentum, mely karöltve a zsidó intelligenciával, nem hagyta magát legyüretni, főleg ha a német tanulni vágyás és szervezőhajlam is hozzájárult még. Hirtelen feltámadt és máris alakot öltött az eszme: a Palesztinát jártak gyűljünk mind össze és mondjuk el egymásnak — első sorban tán önmagunknak, — milyen hatással, milyen tanulsággal volt számunkra a szentföldi út. A társaság nesztorja, egyuttal tán legfiatalosabb tagja, Weil dr., temesvári orvos, lett az elnökünk: ő hívta össze a „népgyűlést“, ő is ismertette okos szóval annak a célját. És felpattant elsőnek a kiskőrösi hitközség ősz elnöke, a mi „orthodoxaink“ feje, kik legtöbb panasszal voltak tele. Hisz őket már hajóraszálláskor érte nagy csalódás: a Nagyváradról beígért orth. kóser konyha tojássá és szardiniává zsugorodott össze, azon elégedtünk egész hélig, míg szombatra megemberelte magát a pesti Dantzinger Józsefné és menten kaláccsal, hallal, tortával, kompottal olyan lakomát állított össze, hogy a nem-hithűek is megnyalhatták utána ujjukat. Ennek a csoportnak a palesztinai konyhák sem állták meg mindenhol a helyüket rituális megbízhatóság dolgában, nem tekintve azt a szomorú tényt, hogy a fiatal nemzedék közt bizony láttunk elég zsidót, kik a hagyományt „lanyhán kezelik“. És az öreg Gottlieb bácsi első szava mégis a bölcs megértés szava volt: ezeket *meg* azokat kell támogatnunk, mert úgy a régi, mint az új jissuv hozzájárul Palesztina felépítéséhez. Ez volt szavainak tenorja és általános helyeslés követte azokat. Ebben a megbékélt hangulatban szólalt fel aztán dr. Fürst Aladár, a pesti zsidó gim-

názium tanára, ki kifejtette azt, hogy mai Palesztina különféle rétegeit a véletlen, illetve gyakran a szomorú muszáj keverte össze a külföldi zsidóság köréből, a jövő képe azonban azokból az elemekből fog kialakulni, melyek már ott nevelődnek a palesztinai iskolákban,*) nem egységes szellemben ugyan, de egyforma szeretettel az ősi föld iránt. Személyes tapasztalatai alapján beszámolt a jaffai, teljesen radikális irányú Herzlia-gimnáziumról éppúgy, mint a konzervatív irányú Mizrahi és Talmud-Tóra iskolákról, vagy a gyönyörű haifai reáliskoláról a Technikum szolgálatában. Utána Fürst tanár öccse szólt, aki szintén a hajón tette meg a visszautat és aki egy barátjának (dr. Steinitz, breslauer orvos) természetrajzi kísérleti állomásáról tett jelentést, melyet az a haifai öböl partján létesített. Evvel kapcsolatban a tengeri áramlatok problémájáról, a légköri mérésekről, a földközi tenger faunájáról, florájáról olyan érdekes, tanulságos dolgokat mondott, hogy az ember inkább professzornak nézte volna, mint boroszlói borkereskedőnek. A „tengerész“ után felszólalt szárazföldi szakértőnk, Rosenwasser mérnök, gazdasz és szőlőtermelő Nyir-

A vonat a makkabeusok szorosában. (Emőd Miklós felvétele.)

egyházáról, aki „egyéni akciók“ révén is beható bepillantást szerzett a kolóniák gazdasági munkájába. Beszámolója szerint rendkívüli munkateljesítményt tapasztalt úgy a fiatal, mint a meglehetősen korú telepesek részéről, kik szakértelem, módszer dolgában is messze felülmulják sokhelyt az arabokat. Amit pedig az országos földművelési kísérleti telepről, Ben-Semenről mondott, melynek messzehíré tanáraival és agronomaikkal személyesen megismerkedett, az csak bizakodással és büszkeséggel tölthetett el bennünket a felépítés tudományos komolysága iránt. Az agilis Deutsch Samu nyiregyházai és Süßmann Henrik miskolczi nagykereskedő, Rosenstock Gyula pancsovai, Klein Ignác zentai földbirtokos, Roth huszti gyógyszerész, Ullmann József győri hittanár, felszólalásai után befejezésül *mi* kértünk fel szólásra egy velünk utazó fiatalembert, ki csernoviczi jómódú kereskedő léte három hónapon keresztül gyalog járta be a Szentföldnek úgyszólván összes telepeit, a legtöbb helyen ő maga is munkát vállalt, hogy így hozzáférhes-

*) Dr. Fürst tanár részleges beszámolója erről a szentföldi útról, a pesti zsidó fugimnázium ezidei értesítőjében olvasható, ahol természetesen ezekre az iskolákra is bővebben kiterjeszkedik.

sen a munkások igaz lelkiületéhez, hangulatához. Miután a nagy telepítő szervezetekről és azok pénzügyi teljesítményéről adatszerűen referált, megismertette velünk a különféle munkásszervezeteket, melyek közt vannak modern-radikálisok épügy, mint szigorúan vallásosak, bár a vallásos ellentétek köztük általában nem olyan élesek és a kölcsönös tolerancia is jóval nagyobb ott, mint általában a külföldön. De erről, mint sok egyébéről Patai útleírása lesz hivatva informálni a Mult és Jövő olvasóit — Nagy tőkét persze nem vihettünk ki a mi rossz valutánkból, azért mutatóba a mi kis társaságunk is „hagyott künn pénzt“. Ha nem is tehattük meg azt, mit az a teljesen zsidótlan német nagybirtokos, ki Egyiptomból minden ideálisabb vonzalom nélkül, pusztán mint globetrotter érkezvén meg Palesztinába, hónapokig ott ragadt és felbuzdulván az Émek zsiros talaján, most cukorrépa és cukornád ültetésével próbálkozik, hogy jövőre nagyszabású cukorgyárat létesítsen — szerény viszonyainkhoz képest mi is kivettük részünket az u. n. felépítő munkából. Az egész társaság a Becalél-iskolában alapítványt létesített egy műhely létesítésére, mások a haifai iskolainternátus céljaira adományoztak; volt, aki kis földet vásárolt és egyelőre zsidó bér-munkással művelteti. — Tanulság: Ha minden zsidó megtenné kötelességét az ősi honban hontszerző testvérei iránt, akkor csakhamar elmondhatnók némi változtatással a régi jelszót: Loó almón Erec-Jiszroel!

(—l—r.)

אופרה ארמ ישראלית

ביום שלישי ט"ז סיון 17. VI. 24.

תוצג האופרה

של ז. הלוי

היהודים

הכרטיסים נמכרים בכל יום משעה שש
רק בקפת התיאטרון עד שמונה בערב

THE PALESTINE OPERA

ON TUESDAY 17 JUNE 1924

will be performed the Opera of Z. Halevi

LA JUIVE

Tickets sold only in the Cash of the Theatre

every day from 3-8 p.m.

الأوبرا اليهودية	مسرح عود القدس ١٧ يونيو ١٩٢٤
-----------------------------	-------------------------------------

A Palesztinai Opera plakátja a „Zsidónő“ előadásáról.
Az egész operaszöveget héberül énekelték (Defusz Goldberg.)

AZ EMBER TRAGÉDIÁJA HÉBERÜL.

אימרה מדן' חזון האדם תרגום אביגדור המאירי.

A magyar irodalomnak van a Szentföldön egy nagykövete, aki azonban nem „politikus“ és nem számító hideg diplomáciai fontolgatással végzi a dolgát, hanem szíve vérével, lelke izzó fanatizmusával harcol az ügyért, melynek képviselőtére önkéntes áldozatkészséggel vállalkozott. És mert társai és kollégái Palesztinában sem keztyűskezű diplomaták, bizony sokszor kap mély sebeket is a harcában; „Valóban a mi fájdalmunkat hordozza és a mi betegségünket szenved“, de ő örömmel vállalja az igazságért, melyet kitartással és odaadással diadalra visz. Ez az ő igazsága pedig az, hogy a magyar irodalomnak, a klasszikus és modernnek, el kell foglalnia a maga méltó helyét a világirodalomban és ha ma a héber kultúra renaissance korában minden nemzeti irodalom nagyjai szóhoz jutnak a próféták nyelvén, ki kell vívni itt is a magyar irodalom emancipációját, függetlenül attól, hogy mennyire respektálják a magyar politikában a próféták leszármazottjainak törvénybe iktatott emancipációját.

Ez a mi „nagykövetünk“ Avigdor Haméiri-Feuerstein, a beregi származású héber költő, aki mint magyar katona végigharcolta az összes frontokat, aztán súlyosan megsebesülve orosz fogságba került és innen hosszú szenvedések után sikerült az orosz szovjetből üldözöttet többi héber írókkal együtt Szibérián át Palesztinába menekülnie. Mikor Haméiri-Feuerstein a Szentföldre érkezett, itthon már az az „új kurzus“ járta vitustáncát, amely a zsidóságot nemcsak a gazdasági, de a szellemi életből is ki akarta pogromozni. De a költő nem tévesztette össze a poézist a politikával és nem akarta Madáchot és Jókait, Petőfit és Adyt felelőssé tenni azért, amit nálunk Wolffok, Hallerek, Fanglerek és Tasslerek műveltek. Haméiri nagy buzgalommal és lelkesedéssel fogott hozzá a magyar klasszikus és modern irodalom gyöngyeinek héber átültetéséhez, pedig ezeknek az elhelyezését a hazai „kurzus“ külföldi kurzusa és az ennek nyomán támadt érthető hangulat nagyon is megnehezítette. Az utóbbi öt esztendőben alig jelent meg héber lap, folyóirat, vagy gyűjteményes könyv, melyben ne találkoznának egy-egy magyar költő vagy elbeszélő nevével. Mikor Haméiri átvette a jeruzsálemi „Doár Hajom“ c. napilap szépirodalmi szerkesztését, tekintélyes helyet szentelt itt a magyar literatura ismertetésének és fordításának, amiért aztán az irodalmi mellékletet „Hamadór hamagyári“-nak nevezték el Palesztinában. Feuersteinnek bizonyára hálásabb terület lett volna a jobb csengető orosz írókat fordítani és ismertetni, hiszen hosszú fogsága alatt az orosz nyelvet tökéletesen elsajátította. De ő missziót látott az ismeretlen magyar irodalomnak a homályból való kiemelésében és bizonyos, hogy ezt a missziót a legnagyobb hivatottsággal végezte és végzi. Egymásután kiadta Petőfi, Arany, Ady, Kosztolányi, Kiss József, Patai, Makai, Molnár Ferenc, Móricz Zsigmond, Karinthy Frigyes, Ignótus, Biró Lajos stb. verseit és elbeszéléseit. Most pedig betetézte úttörő munkásságát Madách halhatatlan művének, Az ember tragédiájának gyönyörű héber fordításával. Nem túlzás, hogy Madách még magyarul sem jelent meg ilyen szép kiállításban, mint a héber kiadás. Izléses alakban, 316 oldalon, finom famentes papíron kapta a héber olvasóközönség Madách nagy művét, amelyet méltó módon mint rendkívüli irodalmi

eseményt fogad mindenütt. A jeruzsálemi „Szfirja“ nemzeti könyvtár egyik vezetője Sunémi mondotta nekem, hogy soha még könyv olyan lázas érdeklődést nem váltott ki mint „Az Ember tragédiája“. Amióta megjelent, mindenki ezt kéri, mindenki ezt olvassa és beszélnek róla, vitatkoznak róla, magyarázzák, fejtegetik mint a kommentátorok a Bibliát vagy a Talmudot. Avi Shaul, a szintén magyarországi származású jeruzsálemi író, a héber fordításról írt kitűnő tanulmányában (Doar Hajom) találóan rámutat Madách művének biblikus elemeire, az alapproblémának és végső megoldásának a Szentírással és a profétai etikával való rokonságára. Talán ez a belső szellemi kapcsolat az, amivel „Az Ember tragédiája“ a héber olvasóközönséget egy csapásra meghódította. Különösen a palesztinaiaknak folyton kutató, kereső új nemzedékét, mely külsőségekben leegyszerűsített életformái között tisztára lelki élményekben éli ki magát. Ezek számára új csodaforrást nyitott meg Feuerstein, aki a nagy költő ihletettségével tárta fel Madách káprázatosan mély gondolatvilágát.

A fordítás elé írt tömör és megkapó bevezetésében Haméiri-Feuerstein felveti a kérdést, miért nem került a világirodalomban Madách Faust és Kájin mellé? A magyarázatot Európa akkori vajadásában találja, a politikai és gazdasági élet forrongásában, amely elnyelte a kis népeket kis és nagy tragédiáikkal együtt. Azonkívül a magyar nyelvnek nem volt rokona az európai nyelvek között és a fordítók rendszerint már második-harmadik forrásból merítettek és a sok átűritésben elpárolgott az eredetinek íze, zamatja.

Haméiri-Feuerstein, aki még a harctérről is eredeti magyar írásokat küldött a Mult és Jövőnek, a külföldön pedig a legünnepeltebb héber költők közé emelkedett, visszaadta Madách művének minden eredeti szépségét, mélységét és a „Chazon haadam“ חזון האדם (ez a héber címe) pompás biblikus költői nyelvezetével úgy hat reánk, mintha eredetileg héberül íródott volna. „Az ember tragédiája“ ezzel a fordítással jut bele igazán a világirodalomba. Most kikerül a szűk nyelvi határokból és olvasni fogják Jeruzsálemtől Odessáig, Berlinton Londonig, New-Yorktól Dél-Afrikáig. A héber irodalom eleven életének jellemzőjéül talán érdemes lesz megemlíteni, hogy Feuerstein honoráriumára ívenként 10 font volt, az egész mű 21 iv, a héber fordítás tiszteletdíja tehát 210 font vagyis körülbelül *nyolcvan millió magyar korona*. És hogy a kiadó Stibel sem fizetett reá, mutatja, hogy a könyv sikerén felbuzdulva már is szerződött Feuersteinnel új magyar művek héber fordítására. Csak az a kérdés, hogy a megtört, de nem megtért „kurzus“ beengedi-e Csonkamagyarországba a Szentírás destruktív nyelvére lefordított Madáchot? Vagy meglesz a mentsége, hogy fölösleges, mert hiszen a magyarországi izraeliták ugysem akarják tudomásul venni a héber nyelv feltámadását? Patai József.

DR. KLEIN SAMUEL: PALESTINA-STUDIEN. A jeles érsekújvári főrabbi külön könyvtárt ad ki Palesztina őstörténelmének és geográfiájának felkutatására. Az I. számú füzetét komoly tudományossága forrásmunkává avatja s ezért a további füzeteket is a palesztinai irodalom nyereségéül könyvelhetjük el már előre. Megjelenik „Menorah“-nál Wien.

Lapzártakor kaptuk dr. Klein új nagyértékű palesztinai művét, amelyre legközelebb visszatérünk.

MAGYARORSZÁG MÁSODIK ZSIDÓ REÁLGIMNÁZIUMA.

Irta: Dr. Schlesinger Sámuel debreczeni főrabbi.

A középiskolai oktatás reformjával úgy a fővárosi, mint a debreczeni zsidó gimnázium reálgimnázium lett. Mindkét intézet fiatalon, amúgy is a kezdet nehézségeivel küzdve birkózik meg az átalakulás folyamatával, amit tanszemélyzetének derekas felkészültsége és buzgósága kétségtelenül sikeresen fog megoldani. Könnyebb feladatot ró e processzus reánk, a két évvel fiatalabb debreczeni zsidó gimnáziumra, amely még csak a jövő tanévben nyitja meg IV. osztályát.

És mégis, ha az öröm és szeretet el nem nyomná a bűnös irigységet, sóvárgó szemekkel nézünk testvérünk csonka palotája felé, mert mi úgyszólván hajléktalanok vagyunk. Kölcsöntermekben, kétfelé darabolva, szűkösen, sokszor a legszükségesebbet nélkülözve tengődünk, igaz hősiességgel szolgáljuk a magyar-zsidó kultúrát. Nagyon is meglátszik rajtunk a szenvedésben születésnek bélyege, akár csak a pró-

(Az Avigdor Hamelri Feuerstein-esték jeruzsálemi plakátja. (Az egész műsoron csak Feuerstein művei szerepeltek szavalva és megzenésítve)

féta Jeruzsálemén, mely tisztító füröszítés, olajkenés és pólyázás nélkül fetreng vérében, míg az Ur nem könyörül rajta és a díszek díszébe juttatja. Megkönyörül rajtunk is, erősítgetjük váltig az ősi zsidó bizodalommal, mint az a nagybeteg talmudbölcse, aki egyre csak azt hangoztatta sajnálkozó társainak: „Irgalom jó az égből” és amikor szilárd bizakodásának forrása felől tudakozódtak, így szólt: „Purim-pénzt cseréltem fel Cödokó-pénzre”. Ki tudja, hivatkozhatunk-e ily érdemre, megtanítottak-e már eléggé, miként lehet a mulatozás pénzét egyenesen a jótékonyság oltárára tenni.

Pedig rászorultunk az irgalomra. Most látjuk csak, amikor kicsinyeinknek, zsidóságunk jövőjének hajlékot kell építenünk! Jogosan kényszerít erre a fel-sőbbség, mert ezt a tarthatatlan állapotot megsínyli az ifjúság, megsínyli a tanítás ambíciója és véle az egész intézmény. Feladnunk pedig nem szabad, 250 tudás-vágyó zsidó gyermek előtt nem zárhatjuk le kapuin-kat, nem vétkezhetünk önmagunk ellen anélkül, hogy a zsidóságra súlyos csapás ne hárulna. Csapásnak éreznők összeomlását mindannyian azért a pozitív zsidó munkáért is, amit kizárólag egy zsidó közép-iskolában lehet eredménnyel kifejtetni.

És az én debreczeni híveim, különösen az u. n. középosztály megható, lelkes lemondással el is követ mindent, hogy teljesíthesse Isten és zsidólelkiismereté-nek parancsát, hogy az öröklámpás színe felé lobog-tassa fel a tudomány hét mécsesét, mert egyedül ez nevezhető pozitív, zsidó munkának, így építhetjük meg jövőendő zsidóságunknak minden viharral dacoló, bevehetetlen várát. És én úgy tapasztalom, hogy az áldozatkész lelkesedés nőttön nő, új és új lelkekbe kapva terjednek a lángok, különösen vizsgáink után, melyeken oly gyönyörűség volt hallgatni a héber be-szélgetéseket a tóra apró, de méltó kezeseinek ajkai-ról, amit már e helyen az erre leghivatottabb, e folyó-irat tudós szerkesztője is oly szépen megdicsért, deb-reczeni látogatása után.

De most nem a héber nyelv apologiája a célom, hanem az, hogy gimnáziumunk felé irányítsam ha-zánk zsidóságának szemét, szívét. Hozzáfogtunk az építkezéshez, elemi iskoláinkat megtoldjuk egy emelet-tel. Szinte szemem előtt folyik a munka és minden csákány-kalapácsütés szívembe nyilallik, megriadok, hátha nem bírjuk és nem csak gimnáziumunk marad hajléktalan, hanem a mi erős szép elemi iskolánkat is azzá tesszük. Sivár gazdasági viszonyaink nem sok re-ménységgel kecsegtetnek, pedig csak tető alatt szeret-ném látni, hiszen hátra van még a berendezés, leg-alább annyi teremre jusson vakolat, amennyire a sietve közeledő tanév számít. Nem firtatom most bű-neinket, amiért a külföld oly bizalmatlanul és oly gyéren nyújtja felénk, magyar zsidóknak az ő segítő jobbját, ám annál szorosabban kellene nekünk egy-más mellé állnunk és nem szabadna előfordulni, hogy egy ilyen elevenünkbe vágó intézmény annyi gondot okozzon egy hitközségnek, hogy egy ilyen, határozot-tan az összzsidóság vállára való teher alatt egy hit-község összeroppanjon.

Tudom, hogy a kívülről tekintő szemek rendsze-rint azokat látják meg közülünk, akiknek kibuvó, félreálló közönye gondjaink mellett belső küzdelmeink-et is gyarapítják, azért hívom a zsidó sziveket, lehe-tetlen, hogy annyi érző szál közül valamelyik ide ne vezessen, hogy össze ne dobbanjon a miénkkel féltett jövőnk megalapozására, megépítésére.

És ha bármily egyszerű, ideiglenes hajlékot ad-tunk intézetünknek, a munka, mely benne a magyar zsidóság dicsőségére folyni fog, megadja jogos remé-nyünket az Ur irgalmában, aki a díszek díszébe jut-tatja egykoron, hogy elküldi a mi Freistädterünket is, aki nevét a debreczeni zsidó reálgimnázium palotájá-nak homlokán az örökkévalóságba vési!

STERN ÁBRAHÁM JUBILEUMA.

Irta: Dr. Málnai Mihály, az Izr. Tanító Egyes. elnöke.

Stern Abrahám a pesti izr. hitközség elemi és polg. iskolájának igazgatója az idén töltötte be tanári működésének 40-ik, igazgatói működésének 30-ik évét. Csendben a világ zajától félrevonulva az évek hosszú során ernyedetlen, fáradságot nem ismerő buzgalom-mal szentelt életet a zsidó ifjúság nevelésének. Neve felekezetünk iskolaügyével feledhetetlenül összeforrva marad és bár nem vagyok híve a személyes kultusz-nak, mégis meg kell állanunk e jelentős évfordulónál, mert az ő élete és működése korszakalkotó felekeze-tünk legfontosabb ügyének, az oktatásnak történetében.

Stern Abrahám jámbor halasi emberek gyermeke oly kitűnő tanuló volt szülővárosa gimnáziumában, hogy tanárai értesülvén róla, hogy egyetemi tanul-mányait mint Salamon Ferenc és Hunfalvy Pál egyik legkitűnőbb tanítványa befejezte, meghívták a halasi ref. gimnáziumhoz tanárnak, de ott végleges állást nem nyerhetett, mert vallását nem akarta elhagyni.

Ekkor határozta el magát Goldziher Ignác és Kármán Mór ösztönzésére, hogy a pesti izr. hitközség középiskolai vallásstanára lesz. Goldziher Ignác volt akkor a pesti izr. hitközség titkára, aki belátva az ügy fontosságát, tervbe vette a középiskolai vallás-tanítás újjászervezését és e munkájában Stern Ábra-hámot szemelte ki munkatársának.

Az akkori középiskolai vallásoktatás valóban si-ralmas állapotban volt. 3—400 tanuló a legkülönbözőbb középiskolákból verődött össze délutánonként a Síp-utcai iskola egyik tantermében egy tanár vezetése alatt, hogy ez minden tanítást kizár, ezt nem kell bővebben magyaráznom. A pesti zsidóság még ma is sinyli ez áldatlan állapotot, mert nemzedékek nőttek fel vallásukról való teljes tudatlanságban. Stern Ábra-hám nagy készséggel és nagy tapintattal fogott hozzá kényes és nehéz, de méltó feladatához.

Mint modern műveltségű ember, okleveles közép-iskolai tanár, aki már Halason tanujelét adta tanári rátermettségének, ismerte a gimnázium légkörét, a gimnazista tanulók gondolkodásmódját és tudta a val-lásoktatást nekik elfogadhatóvá tenni. Számos ember-rel találkoztam az életben, kik nyiltan bevallották, hogy csakis Stern Abrahám tanítása tartotta meg őket a zsidóságnak, vallásoktatása, mely ép oly magas szín-vonalú volt, mint bármelyik kiváló gimnáziumi tanár-nak tanítása, tiszteletet ébresztett a zsidó vallás iránt.

Stern Abrahám valóban gondviselészerű férfiú volt, akkor jött, mikor legégetőbb szükség volt rá, mert még egy pár év késedelem és a vallásoktatás siralmas állapota helyrehozhatatlan károkat okozhatott volna a zsidóságnak. Mert csak el kell képzelni az akkori hely-zetet, a művelt, intelligens, kritikus hajlamú zsidó gimnáziumi ifjúság mit érezhetett, mikor gimnáziumi tanárai művelt, előkelő színvonalú előadásait össze-hasonlította az elmaradt, alacsony színvonalú akkori vallásoktatással, vehette komolyan ezt a „tantárgyat?”

Goldziher Ignác, mint a halhatatlan Geiger Áb-

rahám méltó követője, azonnal felismerte a bajt és legelső feladatának tartotta a vallásoktatás reformálását, de Stern Ábrahám nélkül nem lett volna képes terveit megvalósítani. Stern, mint a gyakorló gimnázium és a kereskedelmi akadémia vallástanára, valóban a legelőkelőbb családok gyermekeit részesítette vallásoktatásban, akik ma a társadalom vezető állásaiban vannak. De Stern működése minta és előképül szolgált a többi vallástanárnak is. Ha ma egy egész kiváló gárda áll is a szent ügy szolgálatában, nem szabad elfeledni, hogy Stern Ábrahámé a kezdeményezés, az úttörés nehéz munkája. Tíz éves eredményes tanári működés után a pesti izr. hitközség elemi és polgári iskolája igazgatójává nevezte ki. A polgári iskola akkor új intézmény volt, az teljesen Stern Ábrahám alkotása és ő emelte az ország egyik legelső polgári iskolájává. A pesti izr. hitközség büszke lehetett iskolájára, a hatóságok azt mindig a legnagyobb elismerésben részesítették, magam mint az orsz. izr. tanítóképző tanára, Bánóczy igazgató úrral együtt megállapítottuk, hogy a pesti izr. polgári iskolából jövő növendékek messzire kimagaslanak a többi felett, és ugyanazt a tapasztalatot tették a kereskedelmi akadémiában is. Stern az iskolában valósította meg azokat a pedagógiai elveket, melyeket nagy mesterétől, Kármán Mórtól elsajátított, ő szervezte az iskola tantervét, mely később sok tekintetben mintául szolgált az állami tantervnek, kitűnő fiatal tanári gárdát szedett össze. Ezeknek nagy része ma a zsidó fiu- és leánygimnázium igazgatói és tanárai, akik mai napon bizonyára hálásan emlékeznek vissza, mennyit tanulhattak Stern Ábrahámtól.

Számos intézményt, melyet később a főváros más iskoláiban is utánoztak, ő kezdeményezett legelőször, például a napközi otthont. Kitűnő adminisztrátor és jó pedagógus volt és mint ilyen osztatlan elismerést szerzett a hitközség oktatásügyének, melyet korszerűvé és magas színvonalúvá tett.

Stern működése azonban a pedagógiai működéssel korántsincs kimerítve. 12 évig volt elnöke az orsz. izr. tanítóegyesületnek és a nagy tekintély, mely személyét övezte, tekintélyt adott az egyesületnek. Szavazótag volt minden országos tanítói gyűlésen, midőn képviselte: ott a zsidó tanítóságot, az általa szerkesztett egyesületi lap a Tanügyi Értesítő, egyike a legtekintélyesebb és legtanulságosabb pedagógiai lapjává vált az országnak. A hálás tanítóság ki is tüntette azzal, hogy örökös tiszteletbeli tagjává választotta. Sajnos kora, egészségi állapota és fokozódó igazgatói elfoglaltsága arra kényszerítették, hogy az egyesületi élettől visszavonuljon, de az orsz. izr. tanítóegylet sohasem fogja elfeledni, hogy ő alatta élte virágzása korát és hogy neki köszönhette fejlődését és a kivívott tekintélyt.

Ily sokoldalú, nagyfontosságú működést fejtett ki Stern Ábrahám a hitközség és felekezetünk szolgálatában, melyről a távolabb álló közönségnek talán még sejtelve nincs, mert csendesen dolgozott, kerülte a reklámot, a lármás, nyilvános szereplést, egyedül megnyugvást és megelégedést találva a jól teljesített kötelesség tudatában.

Stern Ábrahám büszkén tekinthet vissza életére, mert az hasznos élet volt, hasznos a rábizott ifjúságra, a vezetése alatt álló tanárookra, hasznos a hitközségre és egész felekezetünkre nézve. Ezért őt hála és elismerés illeti meg az egész felekezet részéről, mert ilyen önzetlen, ilyen buzgó, ilyen lelkiismeretes, ilyen fá-

Stern Ábrahám arcképe.

radhatatlan munkást keveset találunk felekezetünk munkásai között. Stern Ábrahám még nem fejezte be pályáját, nagy tudásának, bölcs élettapasztalatainak gyümölcseit még élvezi az izr. hitközség, rajta áll, hogy ennek az életnek alkonyát a hála, az elismerés nyilvánításával bearanyozza.

HARMINC ÉVE MAGVETŐ.

— Dr. Fényes Mór jubileuma. —

„... A legdrágább kincsünk a mai világban is, csakúgy, mint minden más korban, a gondolat. A gondolat, amely az igazság felé vezet, a nyers ösztönöket leküzdi és megacélozza a karaktert. A gondolatot nem ragadhatja el tőlünk az ellenség és nem kezdheti ki az idő. És ezért mondják bölcsseink, hogy a legnagyobb tisztelettel tartozunk annak, aki bennünket csak egyetlen gondolattal is gazdagított...”

Fényes Mór tanításaiból való ez a megállapítás. Harminc esztendeje neveli és oktatja dr. Fényes Mór a főváros zsidó ifjúságát és volt tanítványai ünnepet szenteltek a legszentebb hivatás áldozatos szolgálatában eltöltött három évtized jubileuma alkalmából.

A hitközség dísztermében a sevuosz után következő héten olyan manifesztáció folyt le, amely kiengeszteli a felekezeti közélet sok-sok vigasztalan jelenségét. Az érdemes jubiláns körül a Tóra és a tanítás nagyjai.

— Harminc esztendőn át magvető — mondotta Fényes Mórról a Rabbinátus köszöntése keretében Hevesi Simon — és ma tanítványaitól tanulunk. A tanítványaitól, akiknek nevében — állapította meg a főrabbi — e díszülés elnöke, dr. Hajdu Miklós, a tanítás gondolatának glorifikálásává avatta ezt az ünnepet.

Egymásután szólaltak fel dr. Blau Lajos, dr. Fischer Gyula, dr. Weisz Miksa, dr. Munkácsi Bernát,

A telawiwi Ruthenberg-villamosművek palotája.
Emódi Miklós felvétele.

majd a hitközség nevében dr. Kecskeméti Adolf, az OMIKE megbízásából dr. Frisch Armin, a Tanítóegyesület részéről Málnai Mihály. Közben az evangélikus főgimnázium négyes deputációjának szónoka, dr. Serédy Lajos mondotta meg: miként élt és miként dolgozott a szent Tóra és a sacrissima theologia szellemében az evangélikus főgimnázium Rabbija és tudós tanára.

— A Mesterünket köszöntő méltatások — mondotta mindezekután dr. Hajdu Miklós — a tanítás örök értékét jelenítik meg előttünk. Azok a kalászkok, amelyeket Hevesi Simon főtisztelendő Urunk az imént az Írás gazdag asztagáról tépett számunkra, láttatják velünk a tanítót és láttatják egyben a tűzben lángoló élethivatás küldetészerűségét. A vallás: Istennek ismerete, és az Istenismeret, a daasz Elajhim útavalója visz, lendít bennünket az élet zarándokútján. Mégis olyan ritkán eszmélünk küzdelmeink zátonyán, vagy még ritkábban sikereink szüretjén: személy szerint a tanítóra. Most aztán itt állunk ismét Mesterünk előtt, aki „csendes vizek mellett vezetett bennünket,” és aki — nemzedékek mennek, nemzedékek jönnek! — három évtizede hullajtja a legfőbb bölcsesség mannáját, amely tej és olaj a gyermeknek, kenyér az ifjúnak és szinméz a férfinak. Hadd variáljam Hevesi Simon főtisztelendő úr imént hallott szavát: Reggel vetette el a magot, de este se nyugtatja kezét, és vallja a koheleti igazságot, hogy nem tudjuk, melyik magvetés szökken kalászbá: ez-e, az-e, avagy mind a kettő. Este se nyugtatja kezét. És mi, tanítványok hálával és szeretettel szorítjuk meg ma ezt a kezét. Törleszthetetlen tartozásunk tudatában mélységes tisztelettel hódolunk mesterünk előtt és dicsérjük a Mindenhatót, hogy ránk köszöntött az idő, amikor számon kérhetjük magunktól: mi mindent látunk a magvetés vallás-erkölcsi világképének kristályos prizmáján át.

Még az ünnepelt jelenlegi tanítványai nevében beszélt Dán György, aztán dr. Fényes Mór mondta el a maga ünnepi vallomását. Ragyogó közvetlenséggel válaszolt mindenkinek és mélységes bölcselmének szerezénységével a tanításban fáradó kartársaira adreszsálta az elismerést és az ünneplést.

Főlemelő és harmonikusan szép volt a Mester és a tanítványok szívbeli találkozása. Istennek tetsző cselekedet a gondolat és megvalósítása. A szép óra szép emléke a szivekben muzsikál.

TOLL- HEGYRŐL

RABBIGYÜLÉSEN VOLTAM.

Még le sem hullott a szentföldi út pora saruimról, még tele volt a lelkem azokkal az emlékekkel, miket az ősi rabbik és mesterek földjéről magammal hoztam, — amikor itthon Budapesten végighallgattam egy neolog országos rabbiülést. Sok szép szó ütődött a fülemhez, hallottam szép idézeteket is azoktól a kétezerezer év előtt ősi rabbiktól és mesterektől, akik azon a szentnek nevezett földön éltek. Amiről azonban a legtöbb szó folyt, mégis a nyugdíj volt, melyet oly sokan szeretnének már sürgősen rendezni, hogy megszabaduljanak a rabbiállás nyomorúságaitól. És sok szó esett a gazdasági helyzet lehetetlenségéről, a rabbikar tekintélyének emeléséről, előljáróságba, választmányba való beválasztásról. Milyen rettentő itt nálunk a pusztulás, ha tiszteletreméltó papok, akik zsidó ideálokkal a tarsolyukban indultak útjuknak, arra kényszerülnek, hogy ezekben a tarsolyokban folyton kenyérmorzsák után kutassanak, hogy bírják-e még tovább az utat! Rettentő, hogy mikor a zsidóság szellemi vezérei gyűléseznek, kénytelenek idejüket anyagi kérdésekkel elfecsérelni, ahelyett, hogy a községek eszmei irányításáról és az egyetemes zsidóság nagy problémáiról tanácskozhatnának! „Elhagyják az örök életet és a pillanatnyi étellel foglalkoznak” — amint R. Simon ben Jochái mondja. A köz bajai helyett a saját bajaikkal kell bibelődniök! És amellet ezeket a bajokat sem merik nyílt kiáltással őszintén feltárni, nehogy elégjenek a hidak! . . . Ide juttatta a neologia a maga papjait! . . . Szinte felmerül az emberben a kérdés: Nem volna-e helyesebb ezt az egész rabbisági intézményt eltörölni és visszatérni az ősi talmudi korhoz, amikor Izrael mesterei és rabbijai kovácsok, szandalkészítők, földművesek, üstfoltozók voltak, akik tisztas mesterségük után éltek és amikor összegyűltek, nem kellett nyugdíjról, fizetés- és tekintélyemelésről tárgyalniok, hanem megtárgyalhatták a zsidó nép jövőjének életbevágó kérdéseit és gyülekezésük a halhatatlan eszmék és gondolatok virágágya lett, melyből kétezerezer esztendő múltán is szakítanak még . . .

„MAI MAGYAR KÖLTŐK.”

A ma élő és magyar nyelven író költők műveiből Pintér Jenő és Sajó Sándor lírai anthológiát rendezett sajtó alá, a Magyar Tanárok Nemzeti Szövetsége kiadásában. Sem a Nemzeti Szövetség, sem Pintér Jenő és társa nem vádolható filosemitizmussal és bizony számos zsidó vallású magyar költő maradt ki a könyvből nézetünk szerint indokolatlanul. Mégsem tettük szavá a dolgot, mert elvégre a kiválogatás a szerkesztők szuverén joga. A Nemzeti Ujság is reklamál kimaradottakat (valószínűleg: nem a zsidókat), ami megint a kritikus szuverén joga. Viszont a Nemzeti Ujságnak egy másik reklamációja is van: „Nem értjük, miért kellett magyar költővé kinevezni Patai Józsefet, aki sem fajilag, sem tárgyában nem magyar, csak éppen a magyar nyelvet használja kifejezési eszközül. Az őt reprezentáló két vers is izrael dicsőségét zengi.” A Nemzeti Ujság tehát nem elégszik meg az

óvással, amelyet a Nemzeti Szövetség „költő-avatása” ellen emel, hanem mindjárt meg is teszi a megtorló lépéseket: kis kezdőbetűvel írja az izraelt, melynek dicsőségét Patai József zengi.

„BÉKE ÉS EGYETÉRTÉS.”

Ahová az ember jön, mindenütt béke és egyetértésről hallunk szavalni. „Béke és egyetértés az a két oszlop . . .” stb. stb., közben alapjában recsegropog ez a két oszlop. A diákbizottság, a pesti hitközség, a budai hitközség, az országos iroda, a felekezeti sajtó stb. stb. kemény kijelentésektől duzzadó átírásokat, üzeneteket és ujságnyilatkozatokat vagdosnak egymás fejéhez. De mindez nem baj. „A béke és egyetértés az a két oszlop” — amely folyton szeretne egymásnak nekiesni, hogy kölcsönösen összetörjék egymást. (Secundus.)

KRÓNKA. ÉS ÖZEMLE

PATAI JÓZSEF SZENTFÖLDI UTJA.

Amint a hozzánk érkezett palesztinai lapokból olvassuk, Patai Józsefet megkülönböztetett tisztelettel és szeretettel fogadták a Szentföldön. Az ujságok már hetekkel előbb közölték mint örvendetes eseményt palesztinai látogatásának hírét és még mielőtt Jaffában partra szállott, már Haifában felkeresték a hajón a különböző lapok munkatársai, interjuk végett. Jaffában való megérkezése után a Tel-Awiwban megjelenő „Haarec” héber napilap nyolchásabos tárcában üdvözölte a Szentföld vendégét és méltatta Patainak a héber kultúra terjesztése és a Palesztina-munka ismertetése körül kifejtett tevékenységét. „Át kellene ültetni Patai költészetét teljességében héberre, ezt a költészetet, mely egy forrásból fakadt Bialik poezisével. Külön kell szólnunk — írja — Patairól mint a héber költők átültetőjéről, aki a műfordítás művészetének a maximumát adta. De még ennél is lelkesebben kell köszöntenünk Patait a harcost, minden zsidó ügy elszánt küzdőjét, a zsidó renaissance úttörő harcosát. Megkülönböztetett szeretettel szorítjuk szívünkre Patai Józsefet, szeretettel és hálával visszük elébe, mint Turgenyev, az élet legdrágább kincsét: lelkünk megindultságát.” Palesztina másik nagy héber napilapja, a jeruzsálemi „Doár Hajom” hasonlóképen terjedelmes tárcával köszöntötte Patait a szent városba való érkezésekor. „A magyarul beszélő millió zsidó számára dr. Patai nyitotta ki a zsidó lélek szentélyének ajtaját” — írja többek között — majd méltatva Patait mint költőt, mint publicistát és mint az új zsidóság harcosát: külön hasábot szentel a „Kabala” című művének, melyet németre és héber nyelvre is lefordítottak. „Csak kevesen hatoltak ilyen mélyen a chászidizmus szentségébe és mélységeibe. Egy nagy zsidó művész rajongó és sajgó lelke szól hozzánk Patai e könyvéből.” Aztán szól újabb műveiről, továbbá a Mult és Jövő kulturmunkájáról, harcairól, kiállításairól és kulturestélyeiről, stb. „Dr. Patai eljött látogatóba a Szentföldre és mi reméljük, hogy ez a látogatása áldást fog hozni az ősök földjére, mely épül, épül feléje kö-

zeledő távoli gyermekei számára. Köszöntjük őt Isten nevében.” A sajtó állandó figyelemmel kísérte Patai útját a Szentföldön és többször megemlékezett egy-egy állomásáról. A „Palesztinai Távirati Iroda”, az angol „Palestine Telegraphic Agency” hosszú interjút közölt, amelyet nemcsak a szentföldi, hanem a külföldi nagy lapok is átvettek. A Palesztinamunka vezető egyéniségei meghívták dr. Patait, hogy velük együtt inspiciálja a kolóniákat Judában és Galileában. Ahová jött, küldöttségek keresték fel. A kolóniakon is több helyen kérték, tartson előadást a magyar zsidóságról, aminek eleget is tett. Boris Schatz professzor a „Becalél” világhírű igazgatója elébe utazott Hajfába, hogy Patait egész jeruzsálemi tartózkodásának idejére vendégül hívja meg a villájába. A jeruzsálemi írók és művészek nagy Patai-estét rendeztek, amelyen a vendéglátó Schatz professzor, továbbá dr. Klausner, a Palesztinai Írók Egyesületének elnöke, Avigdor Hameiri-Feuerstein és Silmann publicista méltatták Patai József érdemeit a zsidó kultúra körül. „Patai — írja a Doar Hajom — szép és gazdag nyelvű héber beszéddel válaszolt és mindenki meghatottan hallgatta a budapesti magyar költő klasszikus héber előadását.” Az ünneplések ismétlődtek mindenütt, ahová Patai eljutott. Tel-Avivban Bialiknak és körének volt a vendége. A Száfedben a meroni Lag-beomer-ünnep után rendezett Patai-estén a kormányzó meleg közvetlen üdvözlése után dr. Krieger főorvos, Guláni igazgató és dr. Barsiné méltatták a vendég jelentőségét, amire Patai szintén hosszabb héber beszédben felelt. Erről az érdekes esetről a Kabala városában külön tárcát közölt a Pester Lloyd július 4. estilapja dr. Barsiné tollából. Hat hétig tartózkodott Patai József Palesztinában, mely idő alatt rendkívül értékes és érdekes anyagot gyűjtött a Mult és Jövő olvasói számára, valamint azokra az előadóestékre, amelyekre már is számos helyről érkeztek meghívások főszerkesztőnkhez. A Mult és Jövő mai számában megkezdjük Patai József szentföldi útleírásának folytatólagos közlését.

Itt említjük, hogy Jaffában, Haifában, Jeruzsálemben és a kolóniakon is felkeresték dr. Patait a magyarországi származású chálucok, akik szép számban vannak odakünt és arra kérték, indítson mozgalmat a magyar zsidóság kebelében, hogy dolgozni akaró szentföldi testvéreiket földhöz és gazdasági eszközökhöz segítsék. Erre az akcióra a „saison mort” után szeptemberben visszatérünk.

Patai József galileai expresse (Emödi Miklós felvétele.)

KÓSA LAJOS: TÜKÖR. Verseit gyűjtötte össze a jeles fiatal költő. Teste és lelke beteg, halálvárón, búsan, szomorúan csillannak fel szívében a remény fényei. Még sok szépséget várunk tőle. Itt adjuk egy versét:

*A szívem, mint egy ravatal
Temetés után — elhagyott:
Eltűnt a sok bús cifraság
S szelid lakója, a halott.*

*Csak egy emlék csüng rajta még
Szintelenül és szomorún,
Mint fonnyadt fehér liliom,
Egy régi-régi koszorún . . .*

DR. SILBERBERG JAKAB: DIVRÉ SÁLOM VAEMESZ. A magyar irodalomnak be nem vett műfaja a halotti beszéd, holott irodalomtörténeti időszámításunk a legelső halotti beszéd-től kezdődik. A tudós békéscsabai rabbi halotti beszédeinek immár negyedik kötetében irodalmi műformává emelte az egyházi temetési szónoklatot. A temetési beszéd mindenképpen alkalmas arra, hogy maradandó értékű irodalmi formává fejlődjék és az iskolai ritmika is bővítsen ezzel tankönyvét, mert fenséges gondolatokban, vallási és filozófiai mélységek interpretálásában minden műfajnál alkalmasabb az értelem és az érzelmek megrázására. Dr. Silberfeld könyve, melyet Iritz Aladárnénak dedikált, megkapó példákat mutat be a vallásos olvasó isten hitében megerősödve legszebb olvasmányai közé fogja sorolni.

A ZSIDÓ FIUGIMNAZIUM IGAZGATÓJA. Aminek már rég meg kellett volna történni, amit a tanári kar, szülők és gimnáziumbarátok rég követeltek, végre megtörtént: Goldberger Salamon igazgatóhelyettes, aki lelkes buzgóságában beteggé dolgozta magát a zsidó gimnáziumért, a hitközség véglegesítette állásában. Így most már nem kell attól tartani, mitől a mai rezsim mellett bizony sokan féltek, hogy Goldberger, aki az ő páratlan energiájával fáradozik, épít, anyagot, pénzt szed össze és úgyszólván két kezével a hitközség támogatása nélkül emeli a falakat és vakolja a terme- ket, — egy szép napon át kell hogy adja a helyét másnak. Most már nyugodtak a tanárok, nyugodtak a szülők, nyugodtak a gimnázium barátai. És hogy mennyire közóhaj volt Goldberger igazgatói véglegesítése, mutatta az az imponáló ünnepség, melyben mindenfelől osztatlan szeretettel vettek részt. Bárány Oszkár, Widder Salamon, dr. Gücksthal Samu dr. Heller Bernát, dr. Munkácsi Bernát, dr. Blau Lajos, Schutzmann Ármin, dr. Cseh Arnold, dr. Lasz Samu, dr. Deutsch Adolf, Sziráki Márton, Szeles Henrik üdvözlő beszédeire Goldberger igazgató meghatott szavakkal felelt és fogadalmat tett, hogy az iskolát ugyanolyan szellemben fogja vezetni mint eddig. Más nem is kívánható tőle.

DR. KANDEL SÁMUEL, a zsidó leánygimnázium vallástanára július hó 13-án, vasárnap 12½ tartotta esküvőjét dr. Scheiber Erzsébettel, a zsidó leánygimnázium tanárnőjével a Dohány-utcai templomban.

SAJTÓHIRIBA. jánosii Engel Józsefnek a Mult és Jövő legutóbbi számában megjelent Meyerbeer-cik- kébe sajtóhiba csúszott bele. „Mult év május 2-dika“ helyett „Ez év május 2-ika“ olvasandó a cikk elején.

A SZEGEDI HITKÖZSÉG a Keren-Kajemeth Le- jiszroelnek 837.100 korona templomi adományt küldött be szerkesztőségünk útján.

BRÓDY MIKSA

Alkotó erejének teljében, élete delén ragadta el a halál a magyar zsurnalisztikának és belletresztikának lankadatlan munkását, Bródy Miksát. Működése nem kapcsolódott bele szorosan a magyar zsidó irodalomba, de az ő nagy tehetsége itt is mélyen szántott és itt is aratott annyi virágot, hogy megillatosítsa a zsidó temetőben domboruló friss sír- hantját. Oly fiatalon halt meg, pedig tele volt élet- kedvvel, vidámsággal. Jóságos humora kifogyhatatlan volt és ötletbősége kiapadhatatlan forrás, szomorú órák vigasztalója. Atyja, a nagyhirű talmudista, R. Szimcha Brody megtörtén állott a sírja fölött és vele zokogott dr. Hevesi Simonné, főrabbiné, aki dédelge- tett fivérét vesztette el az oly korán elhunyt jeles író- ban. A lesújtott család gyászát az egész ország zsidó- ságának osztatlan részvétele kísérte.

HALALOZÁS. Nyolcvannégy éves patriarka kor- ban hunyt el Wirth Hermann, Wirth Kálmánnak, a zsidó leánygimnázium igazgatójának atyja, aki egész életét a héber tudományoknak szentelte. Szófer és Hildesheimer jeles tanítványa volt, de nem akart lenni se rabbi, se „morénu“. A fertőszentmiklósi Schönberger családnál, ennél a 24 gyermekes dinasztianál kezdett tanítoskodni és ott maradt a községben 57 évig, zsidó- tól és kereszténytől egyformán tisztelve, becsülve. Egész generációkat nevelt és mikor kaposváron meg- halt, 60—70 éves tanítványai jöttek el zokogni a sírja fölött. Ő maga adta az összes utasításokat még pár perccel halála előtt is, miként kell a halottal eljárni, miként kell a lélekmécsest gyujtani. Tiszta lélek volt, 7 gyermeke és 25 unokája gyászolja.

A HÁBORU SZEGEDI ZSIDÓ ALDOZATAINAK hozzátartozóit kérjük, hogy az alábbi adatokat rövid időn belül közöljék a Szegedi Chevra Kadisa (Szeged, Margit-utca 20), hogy hőseink emlékét méltóan meg- örökíthessük. Magyar név, zsidó név, rangfokozat, csapattest, kitüntetés, elesett: hol, mikor, eltemelve: hol, mikor.

A KORONA STABILIZÁLÓDOTT, de az árak még mindig nem stabilizálódtak, a munkabérek még május elseje óta is 52%-kal emelkedtek, míg az előfizetési díj február óta a régi maradt. E súlyos válságos időkben nem háríthatunk előfizetőinkre újabb terheket. A mai előfizetési díj azonban körülbelül 11 békekoronának fe- lel meg, tehát a békebeli előfizetés felének, míg a papir, festék, a klisé stb. már rég magasán a békebeli ár fölé emelkedett. E kritikus helyzetben ismét csak azokhoz a jó embereinkhez kell fordulnunk, akik a Mult és Jövő kultúrjelentőségét értékelni tudják, a zsidó intelligen- ciához, mely fel tudja fogni, milyen áldozatkészséget jelent ma ilyen művészi folyóirat minden egyes szá- mának a megjelenése, amikor az előállítási költségek egy-egy számnál megközelítik a százmillió koronát. Arra kérjük tehát előfizetőinket, hogy legalább a le- járt előfizetéseket szíveskedjenek minél előbb a mellé- kelt postabefizetési lapon, külföldön pedig Fodor Dezső, Fodor Fülöp és Tibor Dénes kiküldött tisztvi- selőink útján beküldeni.

JÓHANGÚ KANTOR, aki egyúttal metsző is, azonnal felvételik az ungvári neolog izr. hitközségnél. Évi fizetése 12.000 cseh korona, lakbér és szokásos mellékjövedelem. Ajánlatok Scheiber Adolfhoz Ungvár (Uzhorod) intézendők.

KÖZGAZDASÁG.

Az *Urikány-Zsilvölgyi Magyar Kőszénbánya Részvénytársaság* május 27-én tartott közgyűlése az 1923. üzletévi osztalékot részvényenkint 25.000 koronában állapította meg. Az 5000 korona névértékű részvények 33. sz. szelvénye május 30-tól kezdve a Magyar Általános Hitelbanknál kerül beváltásra.

A *Magyar Ruggyantaárügydr R.-T.* legutóbb megtartott közgyűlése részvényenként 150 százalék = 3000 korona osztalék kifizetését és jóléti alapjának 300 millió koronával való javadalmazását határozta el.

A *Phöbus Villamos Vállalatok R.-T.* közli, hogy közgyűlése a kimutatott 616 millió korona nyereségből, részvényenkint 1000 korona osztalékot állapított meg. A szelvények június hónap 16-ától kezdve a Belvárosi Takarékpénztár R.-T. főintézeténél válthatók be. Az igazgatóság Herzfeld Dezső vezérigazgatót alelnökké választotta. Unger Emil h. igazgató igazgatóvá, Nádasdi Vilmos cégvezetőt h. igazgatóvá, Varga Ernő főfelügyelőt cégvezetővé nevezték ki.

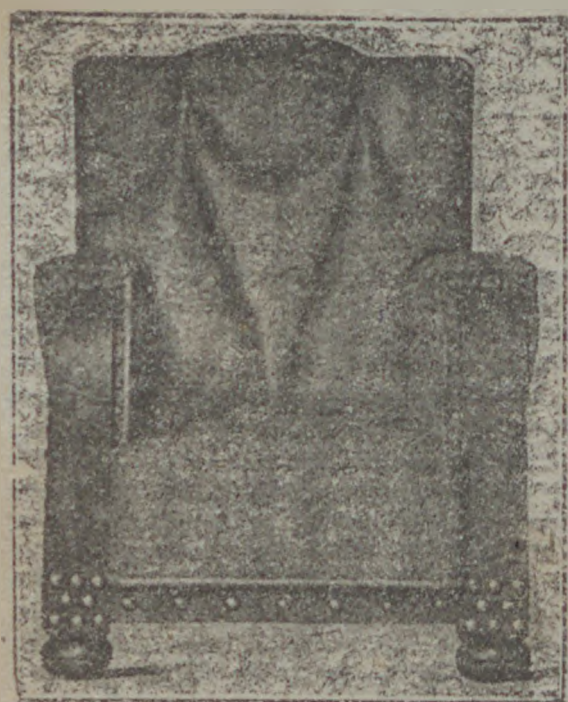
Magyar Cukoripar R.-T. közgyűlése 50.000 K-ban állapította meg az idei osztalékot, amely e július hó 23-ától fogva kerül kifizetésre.

Szigorúan rituális fiú-internátus

középiskolai, kereskedelmi és polgári iskolai tanulók

számára. / Szigorú felügyelet és gondos ápolás, a legkitűnőbb ellátás, egyéni nevelés. / Az összes iskolához közel. / Tanulók csakis korlátolt számban vétetnek fel. / Legjobb referenciák

Cím: Virág Gyuláné, Budapest, V., Ó-utca 42.

Alapított 1889. évben

Bőrbutoripar

KENDI ANTAL
BUDAPEST IV.
SEMMEIWEIS-UTCA 7.
Telefon: 15-58.

Legnagyobb magyarországi raktár angol bőrbutorokban, irodafotelok és ebédlő-székekben.

A VERŐ-féle iskolák és internátus

BUDAPEST, VI, GYÁR-UTCA 1.

Elemi, polgári iskola, továbbképző tanfolyam. Zene, idegen nyelv, svéd torna, tánc, szabás-varrás. Beiratások június 23-tól d. e. 10-12-ig és d. u. 4-5-ig. Tandíjak 10, 12 és 20 arany korona havonta.

Az O. K. I. Sz. „HONORIA”

Kereskedelmi szaktanfolyam Budapest, VI., Gyár-utca 1.

Gépirás, gyorsírás, magyar-német levelezés, könyvvitel, kereskedelmi számtan. Az O. K. I. első és egyetlen szaktanfolyama, melynek saját üzlete van, ahol a növendékek kereskedői gyakorlatot nyernek. Államérvényes bizonyítványok Beiratások június 23-tól délelőtt 10-12-ig és délután 4-6-ig

BAUERNE KISS ERZSEBET LEÁNYNEVELŐ OTTHONA

NÉPSZÍNHÁZ-UTCA 22. TELEFON: JÓZSEF 5-27

Elvállal a jövő tanévre 10-14 évig leánykákat teljes ellátásra és egyéni nevelésre. Modern testnevelés. Nyelv- és zeneoktatás

Julius I. után értekezni lehet László Zelma német nyelvtanárnőnél, V., Ügynök-utca 10 sz., IV. emelet Nyugoti pályaudvar közelében.

Frankl A. Herm. és Fiai

Részvénytársaság Budapesten
Vas- és ércáru üzlet nagyban.

IRODA: V., VÁCZI-UT 6 (FRANKL VASUDVAR)
RAKTÁR: V., VÁCZI-UT 178-188. SZ.

SZÖNYEGET, RÉGISÉGET

vesz, elad

Telefon: J. 123-59.
J. 123-87.

Sternberg
D o b - u t c a 2 4

Parókat, copfot, transformatiót

a legjobb kivitelben
(kifésült hajból is)

VISÓ M.-nénál

BUDAPEST,
VII. KIRÁLY-U. 1.

(Orczy-házban)

kapható.

Csillárok / selyemernyős állványok / asztali lámpák / villamos főző- és fűtő-
készülékek. / Izzólámpák / Elektrotechnikai cikkek nagy raktára.

ERDÖDI ÉS NEUMANN

TELEFON: 103-82.
Budapest, VI., Vilmos császár-út 27. sz.

TELEFON: JÓZSEF 102-86.

Fiókküzletek:

Budapest, II., Margit-körut 6 és Nagykanizsa.

Szemüvegek minden kivitelben.

Zeiss-, Goerz- és Busch-üvegek állandó nagy raktára.

Modernül berendezett műhelyek.

Gyors és pontos kiszolgálás.

Dr. Réh Béla

Elektromágneses gyógyinté-
zete az összes modern vil-
lamos és sugaras gyógy-
módokkal.

Fájdalommentesen gyógyít:

Idegességet, álmatlanságot, fej-
fájást, szédülést, fülzugást, na-
gyothallást, idegzsábát, ischiást,
bénulásokat, gerinc-, szív-, gyó-
mor- és bélbajokat, agybavizelést,
hajhullást, rheumát, köszvényt,
ütőérelmeszesedést.

VII., Vilma királyné-ut
11/13. sz.

Kérjen prospektust!

Telefon: József 26-24

✝ „THERAPIA” ✝
Különlegességi szaküzlet
haskötőkben és sérvkötőkben
Budapest, VI., Nagymező-utca 14. sz.
(Szerécsen-utca sarok)
TELEFON: 120-48.

A Remény

illusztrált zsidó ifjusági folyóiratban most jelenik meg

Szerkeszti: DR. MOLNÁR ERNŐ.

E. Lehmann: Dávid csillaga.

Előfizetési díja egész évre 160.000 korona.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: IV., Magyar-utca 3.

Telefon: 96-30.

MEGJELENT

PATAI JÓZSEF ÚJ KÖNYVE

POLITIKA NÉLKÜL

Az öntudatos zsidóság védelmi irata.

Megrendelhető a Mult és Jövő kiadóhivatalában Budapest, VI., Révay-utca 14.

Korvin Testvérek műintézetének nyomása Budapest VI., Révay-utca 14.